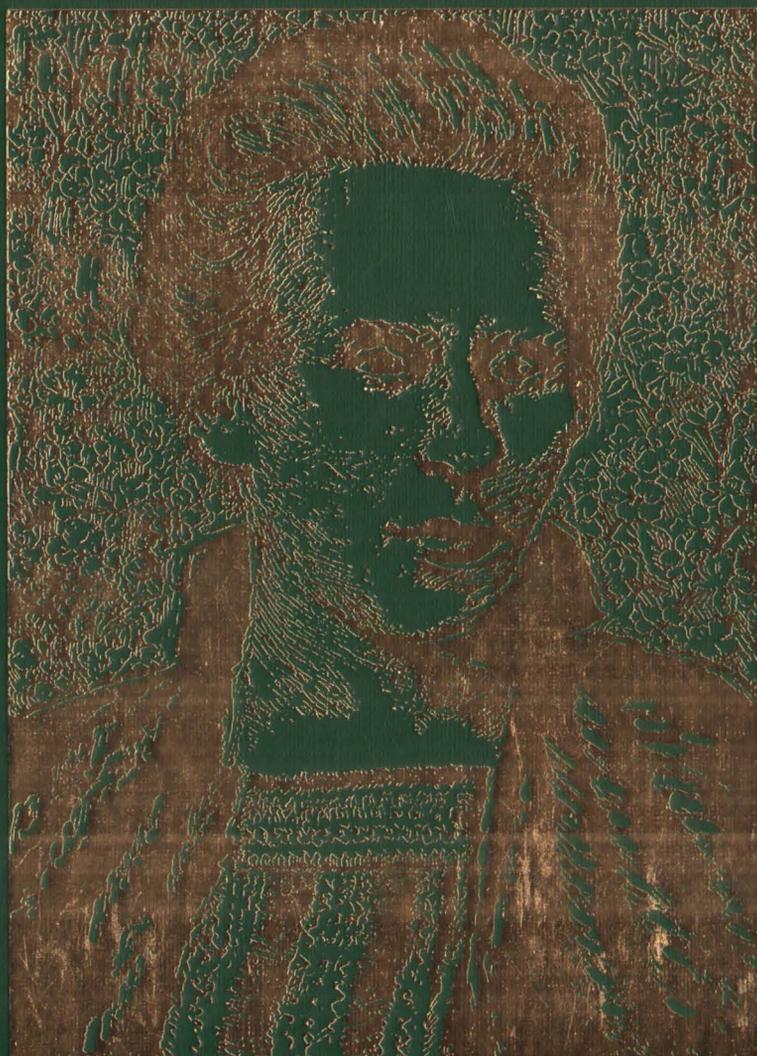

ПАВЛИНА АНДРІЙЧУК-ДАНЧУК

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ
В ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ «БОЯРИНЯ»
ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Paulina Andrijczuk-Danchuk

**NATIONAL QUESTION
IN LESYA'S UKRAIINKA
DRAMA «BOYARYNIA»**

Jersey City, New Jersey • 2007

Мгр Павлина Андрійчук-Данчук

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ
В ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ
«БОЯРИНЯ»
ЛЕСІ УКРАЇНКИ

*Присвячую
дорогій українській молоді
«в Україні і не в Україні сущих».*

Автор

Джерзі Ситі, Нью Джерзі • 2007

*На обкладинці портрет Лесі Українки.
Рисунок В. І. Касіяна, 1970 р.*

Мгр Павлина Андрієнко-Данчук

Справжнє родинне прізвище Павлини є Андрійчук.

Мгр П. Андрійчук-Данчук народилася 8 травня 1916 року в степовій Україні, на Поділлі, Козятинського району, Вінницької області, в селі Вівсяниках, в родині агронома Тихона Дмитровича Андрійчука й Стефанії Макаровної Байдачної. Павлінка була найменшою з трьох сестер.

Життя Павлінки в дитинстві було дуже тяжке, пов'язане з тяжкими історичними подіями в Україні, після Першої світової війни, коли запанував більшовицький терор. Трирічною дитиною, Павлінка залишилася напівсиротою – померла мама. Тато одружився вдруге й доклав усіх зусиль, щоб його найменша доня змогла вчитися в школі, бо вже відтоді він помітив неабиякі її здібності. За останні копійки старався купити донечці книжки й наказував маленькій Павлінці:

«Не пропусти школи, з тебе буде вчителька». І його передчуття згодом сповнилося...

З дитинства Павлінка була свідком вбивств, грабувань, переслідування московськими загарбниками, колективізації, вислання на вічність, жорстокого голоду й багато інших страждань, які терпів український нарід на своїй рідній землі.

І серед таких тяжких обставин закінчила народну школу й гімназію, вступила до Житомирського Педагогічного Інституту на мовно-літературний факультет, який з успіхом закінчила.

Одружилась з буковинцем, підпільником Січових Стрільців інж. Володимиром Данчуком. Молоде подружжя застає буревій Другої світової війни. Чоловік зголошується до Української Дивізії «Галичина», яку було вислано на першу бойову лінію, під Броди. Там у тяжкому бою з московським ворогом, він трагічно гине. Молода дружина залишається сама з двома маленькими донечками – Наталочкою і Марусенькою.

У травні 1945 року закінчилася страшна, Друга світова війна, залишивши знищений світ, знищені святі землі України. Люди розбіглися по широкому світі, кожний шукав землю, до якої міг би пригорнутись. Тільки наша Свята Україна була недоступна. Не могли повернутися її діти до своєї рідної землі, до рідної хати, до рідної родини – їх могли забрати на суворий Сибір, на Камчатку, на важкі вигнання.

Треба було шукати дороги у далекий світ, тікати у світ за очі, аби не згинути в безвісті. Горе й біда, можливість загибелі на Батьківщині – люди були змушені спасатися на чужих землях.

Мгр П. Андрійчук-Данчук з дітками забрали з Німеччини до Австрійського табору, в Амштетен. На той час, совети вже зайняли половину Австрії. Із ласки Господньої, з великими труднощами, без документів, в червні 1945 року, Мгр П. Андрійчук-Данчук з дітками добралася до Франції.

ПАРИЖ - Червень 1945 р.

У центрі Парижу, був великий табір для емігрантів. Мгр П. Андрійчук-Данчук попала з дітьми в цей табір, де було понад 5 тисяч людей, тут були тяжкі обставини життя, всі спали на підлозі. Людей розвозили по Парижу на адресу, яку вони подавали. Мгр П. Андрійчук-Данчук, також, довго возили по Парижу, але повернули назад до табору.

В цьому часі, Всечесний Отець Парох з парафії Сан Джермен-де Пре в Парижі, о. Михайло Левенець, шукав українських емігрантів. Мгр П. Андрійчук-Данчук повідомили, щоб вона звернулась до Всечесного Отця-Пароха. Отець прихильно відгукнувся: “Беріть дітей, їдьте до нашої церкви на час, поки знайдете працю і адресу проживання”. Отець М. Левенець знайшов працю в багатій, давньої, московської родини. Діти тимчасово перебували в родині ласкавих панства Хмелюків, пізніше були влаштовані в сестер Василянок в національному будинку в Парижі, на Рю Тен, де було більше українських дітей. Мгр П. Андрійчук-Данчук вчила їх української мови. На літо всі діти, під опікою отців і вчителів, виїжджали до літнього табору, на оселю “Дерваль”, яка знаходилася близько моря у горах. Табір провадили отці Василяни. Виховниками й провідниками були матері, які мали своїх дітей у таборі. Понад 500 дітей зібралося з цілої Франції. Однією з головних виховниць була Мгр П. Андрійчук-Данчук. Після літнього табору, діти поверталися з підготовленою українською програмою на велике свято в Парижі, в

якій виступали з концертною програмою, що навчилися в таборі. Свято відбувалося в концертній великій залі Парижу, де зібралося багато гостей. Програма була величавою й успішною.

Мгр П. Андрійчук-Данчук шукала працю. Отець Левенець порекомендував на працю до українського мільйонера д-ра Семена Созонтіва (з родини Симона Петлюри), який мав гумову фабрику, друкарню і збудував церкву на честь Великого Сина України – Симона Петлюри.

Д-р Сазонтів прийняв мгр П. Андрійчук-Данчук на роботу. Діти пішли до французької школи. Родина пана Созонтіва тримала ресторан і маленький готель, де для мгр П. Андрійчук-Данчук з дітьми виділили маленьку кімнатку. Д-р Сазонтів доручив мгр П. Андрійчук-Данчук провадити бібліотеку й робити мовну коректу книжок, які приготувляв д-р Ілля Борщак. Найбільше це були книжки великого письменника В. Винниченка; вона також зробила коректу збірки віршів “Волошки” молодої видатної письменниці Діми. Мгр. П. Андрійчук-Данчук одночасно належала до церковного хору в церкві Сан Джермен де Пре і до хору “Пісня Рідного краю” під керівництвом диригента Миколайчука. Хор складався з хористів великого хору “Кошиці”. Мгр П. Андрійчук-Данчук брала участь у драматичній студії “Чайки Дніпровой”, виступала в драмі Грінченка “На ясні зорі і тихі води”, виконувала роллю Фатими, головної героїні драми.

В таких тяжких обставинах, мгр П. Андрійчук-Данчук організує щосуботи і в неділю Школу Українознавства для українських дітей в Парижі, де перебувала три роки, від 1945 до 1948.

В цьому часі в центрі Парижу відбувалася велика Служба Божа на цвинтарі Монпарнас, на могилі Великого Сина України, Голови Директорії Української Народної Республіки, Головного отамана Армії УНР Симона Петлюри, який впав від руки більшовицького агента Шварцбарта. Біля могили зібралися військові учасники із знищеною війною зброєю, прапорами і військовими клейнодами, які врятувалися в тяжких боях в час війни у війську Великого Сина

України Симона Петлюри, що боролися за Соборну і незалежну Українську Державу в уряді Симона Петлюри. Мгр П. Андрійчук-Данчук, із синьо-жовтими квітами в руках, разом зі всіма відданими учасниками відбула цю глибоко сумну панахиду, віддавши шану Великому Синові Українського Народу. В Українській Православній церкві, яку збудував пан Сазонтів на честь Симона Петлюри, також відбулася глибоко-сумна панахида, на якій була присутня зболена дружина Симона Петлюри, пані Ольга Петлюра. Мгр П. Андрійчук-Данчук з глибоким співчуттям, пошаною і любов'ю пригорнула дорогу заплакану, змучену пані Олю Петлюру і запросила її у свою скромну кімнатку.

Мгр П. Андрійчук-Данчук була активною в громадському житті українців в Парижі, на жаль, не змогла виробити документів громадянства у Франції, вона мала тимчасовий дозвіл на перебування в цій країні, була змушена негайно виїхати, інакше, її з дітьми могли відправити у Радянський Союз, де знищували людей.

Багато українців їхали до Аргентини кораблем безкоштовно. І забравши маленьких діточок, Мгр. П. Андрійчук-Данчук рішила виїхати до Аргентини. Від'їхала з Франції з порту Гавр 8 жовтня 1948 року.

АРГЕНТИНА - Жовтень 1948 рік

Прибула мгр П. Андрійчук-Данчук з дітками до Аргентини 18 листопада 1948 року. Корабель зупинився в столиці Аргентини, Буенос Айрес, на річці Парана, тут був розташований величезний табір для емігрантів, була українська комісія, яка старалася допомагати нашим людям. Наших людей забирали родини або знайомі. Мгр П. Андрійчук-Данчук з дітками забрали отці з парафії Буенос Айрес, Курапалігве, особливо допомагав нашим людям Всечесний добросердечний отець, д-р Володимир Ковалик, з церкви Отців Василян в Буенос Айрес. Отець забрав діточок до українських сестер, в дитячий український пансіон в м. Берісо, на три літні місяці, а сама мгр П. Андрійчук-Данчук

поселилася в жіночому пансіоні і знайшла тимчасову роботу в текстильній фабриці. Літо скінчилося, з великими труднощами мгр П. Андрійчук-Данчук улаштувала дітей у дитячому платному французько-аргентинському пансіоні, школі католицьких сестер, там вони могли жити і вчитись з приватною оплатою, яку мгр П. Андрійчук-Данчук уділяла із свого заробітку. Дітей можна було бачити тільки в неділю. З дозволу отця пароха Йосифа Галабарди, мгр П. Андрійчук-Данчук організує при церкві отців Василіян, на Курапалігве, в Буенос Айрес, школу для українських діточок, "Недільна школа".

В Аргентині Наталочка і Марусенька закінчили середню Школу Українознавства і вищу школу Аргентинських студій. В майбутньому це їм допомогло знайти працю в американсько-аргентинських компаніях. Маруся і Наталочка належали до молодечої організації Спільки Української Молоді, "Просвіта" в Буенос Айрес.

Наталочка належала до молодечого хору СУМ в "Просвіті", де був заслужений диригент Петро Окопний, Марусенька ходила до школи українських танців-балету в балерини Олі Івасівки, пізніше в професора Смальцева. Маруся була дуже здібна танцюристка, також закінчила 5 років гри на фортепіано.

Протягом 17-ти років, крім щоденної праці, мгр П. Андрійчук-Данчук включається до активної праці в українському громадському та політичному житті, вкладаючи найбільше своїх зусиль і душу в українське шкільництво. Учителює в школах при товариствах: «Відродження» і «Просвіта», очолює, як голова Педагогічної громади 16 шкіл в Аргентині. Були нижчі і вищі випускні кляси. Належала до жіночої організації Українських жінок в Просвіті й Академічного Товариства в Буенос Айрес, під керівництвом д-ра Євгена Онацького. При Просвіті були величні гуртки хористів, танцюристів, бандуристів, якими провадив заслужений бандурист Василь Качурак.

Для шкільної молоді раз у рік влаштовували кінцеві іспити з великим успішним святом на оселі "Підпюте", коло Буенос Айрес. Кожна школа приїжджала з вчителями, батьками і з своїм синьо-жовтим з тризубом прапором, які виготовив великий майстер-поет, Володимир Каплун – виховник. Він провадив дитячим хором, а вірші і доповіді підготовляла мгр П. Андрійчук-Данчук. Свято влаштовували на великій оселі в "Підпюте" з обідом і різними святочними заходами. Це була оселя, власність доктора Івана Іваницького і його дружини, д-р Лідії Макарухи, які дарували свою оселю українським дітям, для літніх таборів і святкових імпрез. Вони щедро пригощали всіх гостей. Приїжджали всі школи на три дні, на оселю "Підпюте". Відбувалися великі Служби Божі з отцями Василями і Владикою Сапеляком, була приготовлена велика святкова програма.

Коли економічний стан в Аргентині погіршився, мгр Павлина Андрійчук-Данчук вирішила, після великих труднощів, дістатися до Америки.

АМЕРИКА. Нью Йорк, 1965 р.

Мгр П. Андрійчук-Данчук прибула до Нью Йорку в січні 1965 року з донечкою Марусею. (Наталочка вийшла заміж за Бориса Окопного, сина заслуженого українського диригента Петра Окопного).

В Нью Йорку мгр П. Андрійчук-Данчук активно включається у виховну, редакторську та педагогічну працю. З донею Марусею стали членами Співки Української Молоді (СУМ) в Нью Йорку, виїжджали на літні табори в Елленвіл. Маруся стала головною виховницею. Мгр П. Андрійчук-Данчук належала до складу таборової комісії, викладала українську мову й літературу для старших сумівців з успішним знанням.

В 1967 році Мгр. П. Андрійчук-Данчук стає членом української організації жінок "ОЖ ОЧСУ". Працює активно в жіночих організаціях, а в 1987 році – голова Імпрезової Комісії,

а також головним редактором у виданні ювілейних книжок 10-ліття і 25-ліття праці жіночої організації "ОЖ ОЧСУ".

Не забуває мгр П. Андрійчук-Данчук і про улюблену літературу. У 1982 році розпочала студії на УВУ в Мюнхені. Підготувала філософську дисертацію на тему: «Національне питання в драматичній поемі Лесі Українки «Бояриня» (з якою ми маємо приємну нагоду познайомитися). Захистила дисертацію із званням магістра філософії в Українському Вільному Університеті в Мюнхені 1986 року.

Мгр. Павлина займається редагуванням книжок видавництва "Воля", "ОЖ ОЧСУ". До преси писала методичні статті про виклад української мови і літератури. Опрацьовує книжку до видання ОЖ ОЧСУ письменниці-підпільниці Ірини Калинець – шестидесятниці, під назвою: "Поезії Ірини Калинець" – 1991 р. Національно-виховна праця з українською молоддю стала життєвою метою мгр П. Андрійчук-Данчук. Вона викладала мову і літературу у вищих клясах в Школах Українознавства: Пассейку, Джерзі Ситі, Нью Йорку "Самопоміч", Нью Йорку – СУМА (Спілка Української Молоді Америки), а від 1972 до 2004 року була директоркою і провідною силою Школи Українознавства при осередку Спілки Української Молоді в Нью Йорку, її душею і головним керівником. Матуральні іспити під її керівництвом завжди були успішними і на вищому рівні.

До 25-ліття Школи Українознавства при осередку СУМ в Нью Йорку, мгр П. Андрійчук-Данчук написала історію школи від 1957 р., виготовила ювілейну книжку 1957-1984 року, разом з управою СУМА (тоді головою була Марійка Гаргай) з друкуванням всіх вчителів, учнів-матурантів з фотографіями студентів матуральних кляс, протягом існування історії школи. Головним редактором була мгр П. Андрійчук-Данчук. До редакційної колегії належав активний учитель, відданий СУМівець, мгр Богдан Гаргай – тепер голова Головної Управи СУМ Америки. Багато своєї праці вклали віддані СУМівці, особливо СУМівки Головної Управи Стефанія Грицьков'ян і Геня Блага. Книжку дістали всі вчителі, матуранти, батьки, було вислано до Шкільної Ради і в Україну.

Від 1980 до 2004 року мгр П. Андрійчук-Данчук є активним членом 4 комісій, також, займає становище секретаря Шкільної Ради Українського Конгресового Комітету Америки і є педагогічним дорадником до трьох Шкіл Українознавства: Пассейк, Джерзі Ситі, Випанні і в Нью Йорку. Належала до головних українських культурно-наукових організацій: Українська Вільна Академія Наук у США, Наукове Товариство ім. Шевченка, Український Конгресовий Комітет Америки, Визвольний Фронт, Шкільна Рада УККА, Спілка Української Молоді, ОЖ ОЧСУ, Союз Українок Америки, Український Вільний Університет в Мюнхені, Український Народний Союз, Організація Чотирьох Свобід України.

Від 1980 р. щонеділі провадила Школу Українознавства при Православній Катедрі Св. Володимира в Нью Йорку, де кожного року готувала святочні виступи дітей до великих свят: Св. Миколая, День Матері, Шевченківські відзначення...

Постійно дописувала до видавництва Шкільної Ради "Рідна Школа" про світові конгреси, конференції, імпрези, пов'язані із шкільництвом.

Мгр Павлина Андрійчук була нагороджена багатьма відзнаками і грамотами.

На ювілейному вечорі до 25-ліття Школи Українознавства СУМА в Н.Й., який розпочали Отці Святою молитвою, а провадив святковим вечором заслужений учитель, шановний член Головної Управи СУМА мгр Богдан Гаргай, мгр Павлина Андрійчук-Данчук була нагороджена IV ступенем виховника СУМ в Нью Йорку, прийшли привітання від багатьох українських організацій, був організований концерт, де чудовий хор, яким провадила віддана СУМівка Оксана Харук, виконував твори на честь 25-ліття відданої праці заслуженої директорки школи СУМА в Нью Йорку, мгр Павлини Андрійчук-Данчук, деклямували і вітали учні Школи Українознавства. Дорогоцінний Дарунок-Відзнаку одержала з Центру Освітян України – золоту медаль, яку з сердечною промовою-подякою вручив в день матури Шкіл Українознавства в червні 2004 року в Йонкерсі, Н.Й., голова Шкільної Ради Академік д-р Євген Федоренко. З глибоким зворушенням і словами

вдячності Павлина прийняла цю заслужену нагороду і прочитала слова на медалі: "Найкращому Освітязинінові України".

Мгр Павлина Андрійчук-Данчук у кожную свою працю вкладає і вкладає все своє серце і душу, для неї немає, здається, жодного відпочинку. Поруч із відданістю на педагогічному полі, вона бере активну участь у суспільному житті української громади метрополії Нью Йорку, працює в жіночій організації "ОЖ ОЧСУ" від дня її заснування, з 1967 року, підготовляючи програми, доповіді на великі річнічі жінок-героїнь: Ольги Бассараб, Олени Пчілки, Лесі Українки, Алли Горської, Олени Теліги та інших.

В канадійському жіночому журналі "Промінь" написала статтю "Жива правда" до 70-ліття життя і 50-ліття літературної творчості видатної письменниці Докії Гуменної.

Мгр П. Андрійчук-Данчук писала на важні політичні теми, читала реферати про великих заслужених провідників України: до 60-ліття смерті Великого сина України Симона Петлори, Степана Бандери, Євгена Коновальця, Голодомор України 1932-33 років, 1500-ліття Києва. Приготовляла й виголошувала доповіді на відзначеннях великих українських річніч: Свято Державновсті з величною програмою в артистичному виконанні з хором "Думка" (диригент - Василь Гречинський), з глибоко змістовними поемами О. Олеса "Цвіте трояндами", поемою "Сон" Тараса Шевченка у виконанні голови хору "Думка", довголітньої відданої СУМівки Марусі Данчук-Решітник, яка була чудовим декляматором на всіх українських святах. Цілий ряд видань Павлини з'явилося впродовж довгих років на американській землі при організації "ОЖ ОЧСУ" і Спілки Української Молоді, але, як сама каже, що з найбільшою любов'ю вона працювала головним редактором молодечого світового СУМівського журналу "Крилаті", який очолила після редактора Леоніда Полтави. З проголошенням Самостійної України, в Києві мала інтерв'ю з молоддю Києва і студентами "Молода Україна", які були захоплені змістом цього журналу. Павлина своїм коштом вислала журнал в Україну на 40 адрес українській молоді.

21-25 серпня 1997 р. в Києві проходив Перший Всесвітній Форум Українців. Мгр П. Андрійчук-Данчук була делегатом від Шкільної Ради УККА, де представила делегатам програми навчання української мови в Америці.

Після проголошення Самостійної України, відвідала Україну 5 разів, віднайшла свою рідну родину, своє рідне село Вівсяники, яке розкинулось своєю красою на притоці річки Буг, з великим прекрасним озером посередині, а кругом садки з біленькими хатками. Мгр П. Андрійчук-Данчук пише: "Я приїхала, поцілувала рідну землю і побачила знищену мою святу церкву з великим Божим Хрестом посередині села, знищено рідну хатку мого любого татуса. Помолилася і тяжко стало, але зраділа, як побачила, що стоїть моя старенька школа, а з дверей вийшли і защебетали маленькі й більші учні, за ними вийшли вчителі й мила директор школи, Надія Матвієнко. Зібралися вчителі, мої дорогі сусіди, прийшла ціла громада моїх дорогих земляків. У святочній залі школи, привітали мене дітки, вчителі, учні школи й дорослі, святим хлібом, квітами, мила директорка Матвієнко благословила мене Святою іконою Матері Божої, всі заспівали "Отче наш". Глибоке моє зворушення витиснуло сльози. Моє радісне вітання і велику подяку виголосила з глибини свого серця всім любим і дорогим, які вітали й пам'ятали, коли я ходила до школи, незабутні сусіди, пам'ятали моє дитинство. За величавим обідом, я звернулася із почуттям любови до всіх рідних, дорогих земляків моїх, що "ми щасливі, маємо Святу Україну - Вільну й Незалежну, всі ми діти Святої України". Із зворушенням всі заспівали "Ще не вмерла Україна". З любов'ю і подякою попрощала всіх. Від'їхала з глибокою молитвою Богові, що дозволив відвідати святі місця моїх рідних і поклонитися молитовним словом на їх могилках. Я собі прирікла: допомагати землякам моїм рідним і Святій моїй Україні, чим Святий Господь обдарував. Приречення своє виконую до нині: посилаю книжки до школи, шкільне приладдя, одягу, солодощі для дітей і передаю гроші на відбудову Рідної школи, Св. Церкви, на молитви і впорядкування Святих могилок моїм Святим Рідним."

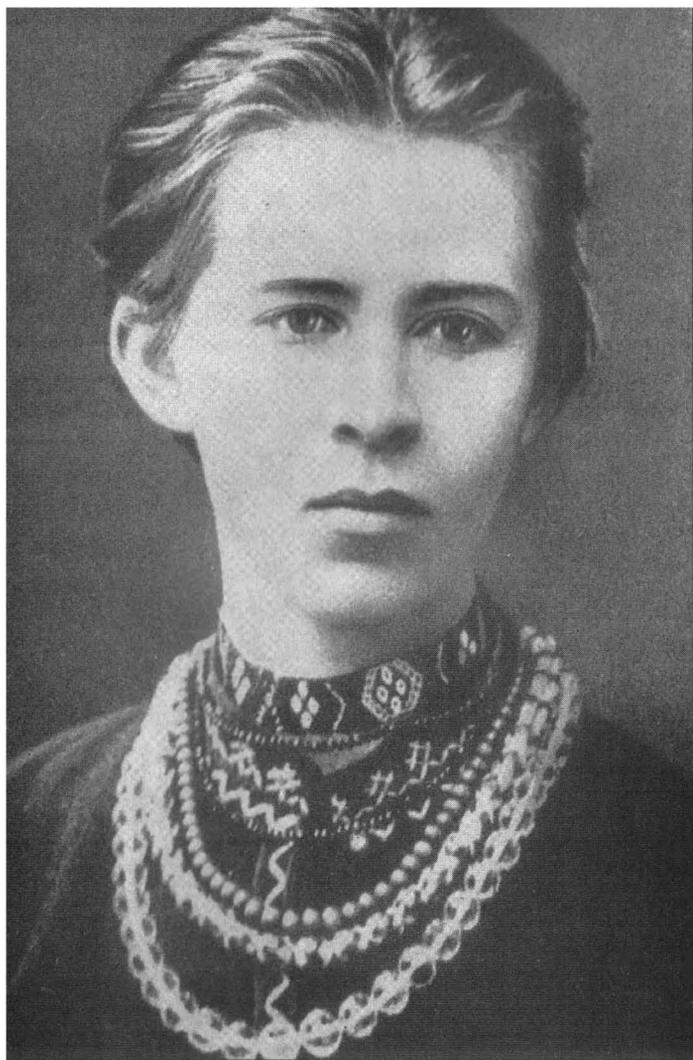
В Києві мгр П. Андрійчук-Данчук брала участь у трьох великих святочних Світових Форумах Українців. Виголошувала глибокозмістові доповіді про рідну мову, літературу, про великих педагогів: Ушинського, Ващенко. З великою приємністю запізнала Київських заслужених Академіків Наук: д-р Петра Петровича Кононенка і д-р Анатолія Погрібного. Мала інтерв'ю з пресою "Освіта" на тему: "Виховання української молоді і навчання рідної мови на еміграції". Інтерв'ю було поміщено в пресі "Освіта". Була на Великій Службі Божій в честь відкриття Києво-Могилянської Академії на Контрактовій площі, на Подолі м. Києва – співав молитви чудовий хор молоді, з вітальною промовою виступив Президент України Леонід Кравчук, з зворушливою, глибокою молитвою виступили студенти Академії, з сердечним вітанням виступив Президент Києво-Могилянської Академії В. Брюховецький. Величаве було свято з дарунками для всіх присутніх.

Від 1972 року до 1994 року мгр П. Андрійчук-Данчук з великою любов'ю працювала в Українському Народному Союзі, в головній канцелярії, який залишила з милим прощанням членів УНСоюзу.

Тяжкі життєві переживання, скитальська доля, ніяк не зломилі духу і сили волі цієї справжньої патріотки, а її літа, як у кожної людини, "пливуть собі стиха, забирають за собою і добро і лихо..." (Т. Шевченко), не залишають часу на сумування чи старіння, бо її тримає завжди молодістю і повною енергією відданість для виховання дорогої української молоді, українському шкільництву, та молодій нашій Святій Рідній Україні.

Чи може бути важливіша і більш прекрасна мета у житті справжньої людини?

*(Спогади-біографію зі слів мгр П. Андрійчук-Данчук
записала Валентина Каплун)*

Леся Українка
Фото 1880-их років.

ВСТУП

В цій праці моєю метою є зупинитись та обґрунтувати один з найголовніших аспектів у драматичній поемі “Бояриня” Лесі Українки, особливо підкреслити *національне питання*, яке ще до сьогоднішнього дня українські критики й дослідники не утвердили і не дали наукового визначення появленні драматичної поеми “Бояриня” та не дослідили і не поставили на висоту *національного питання* в цій драмі.

Доба, в якій жила й творила Леся Українка, відноситься до кінця XIX й початку XX століття. На переломі цього історичного часу, українська література досягає високих вершин у своєму історичному розвитку.

Тарас Шевченко і Леся Українка народилися, здавалося, в найбільш безвиглядний час національного життя: Шевченко в добу кріпаччини й національного завмирання, Леся Українка в мертву епоху російського деспотизму, між двома жорстокими царськими указами, що, здавалось, поклали назавжди печать мовчання на українське слово й українську культуру.

Це була доба змагу: імперіялізму, соціалізму, націоналізму. Кожна нація видавала своїх пророків. Україна видала її також. Письменниця своєю творчістю спалахнула блискавицею, освітила мряку громадського збайдужіння й пасивності і відкрила широкі сфери нового національного думання; обнята тривогою, її душа чулася чужою серед оспалих земляків, вона прагнула не сну, а боротьби, вона пише, що “чує іншої музики владу над собою...” і немов зачарована слухає голос надземний: “Ти блискавицею мусиш світити у тьмі, поки зорею рожевою край твій освітиться темний”.

М. Грушевський писав: “Творчість Лесі Українки всім своїм змістом зв’язана з життям українського народу... вона вміла вийти в своїх творах поза межі своєрідних тем на широке поле світових мотивів, тому зайняла позицію високої міри”.¹

Ідеї творів Лесі Українки є ідеями всього людства, усіх, хто шанує найвищі духові вартості, хто за них змагається. Її відзначають не тільки українці в усьому світі, а також чужі народи й міжнародні установи. Леся Українка посідає особливе місце в Календарі ЮНЕСКО за 1971 рік, вона єдина жінка серед великих.

Відкриваючи нову епоху модерну, Леся Українка більше ніж будь-хто виявила себе гідною дочкою українського народу. Вона, перемагаючи муку, перетворила письменницьку працю на справжнє горіння, ставила високі вимоги до себе і до оточення. Сама Леся ці вимоги виконала, відкриваючи нові шляхи в українській літературі, надихаючи суспільство новим, живим, бойовим духом. Лесине слово було криця, блискавиця, морський вал, бо вона словом хотіла надати силу нації, збудити земляків своїх від сну.

Ще за життя письменниці, її творчість звернула на себе увагу визначних українських літературознавців. Сама Леся Українка була свідома того, що її творів читачі не розуміють, бо вона на цілу голову перевищила хистом майже всіх сучасних собі поетів, а лишилась дивно незрозумілою, хоч і шанованою. Письменниця, яку Іван Франко назвав “мужчиною” серед поетів соборної України, лишилась загадкою для покоління.

¹ М. Зеров. Українське Видавництво, Краків-Львів, 1943, стор. 149.

З розвитком поетичного таланту, письменниця переходить шораз до нових жанрів і складніших форм вислову, від ліричних поезій і довших епічних і драматичних поем, Леся Українка переходить до найскладнішої форми – до драми з глибокою вірою в краще майбутнє свого народу. Іван Франко писав: “На диво: чим більше її здоров’я слабло, тим більше міцнів її дух, її слово набувало польоту й сили, форма ставала простішою, прозорливішою і полум’янішою, як у мало кого з сучасних українських поетів”.²

Драматична поема “Бояриня” написана з туги за рідним краєм за три дні (27-28-29 квітня) 1910 року в Гелуані, біля Каїра, в Єгипті.

За життя Леся Українка “Боярині” не друкувала. Вперше цю драматичну поему надруковано по смерті письменниці в часописі “Рідний край” 1914 року. Критика прийняла її байдуже. Вдруге видано твір окремою книжкою 1918 року в Катеринославі. Перша рецензія появилася 1918 року в “Книгарі”, ч. 10, стор. 604. В. Страшкевич написав про неї кілька слів. В першому й другому виданні текст подано за рукописом, бо тоді він ще був у Гадячому. У виданні “Книгоспілки” з 1923, 1929 і 1939 років, та у виданні Організації Українок Канади, Торонто, 1971 року, “Бояриню” друкували з Катеринославського видання, бо, на превеликий жаль, рукопис зник з Гадячого і досі не пощастило його розшукати. Правдоподібно, рукопис був поправлений, бо як розповідала О. П. Косач авторові вступної статті до “Боярині”, в травні 1913 року, приїхавши до Києва, Леся читала в родинному колі свою першу коректу “Боярині”. Читання не проходило без обговорення та відповідних зауважень. Якщо були зауваження, то й були, може, після того поправки.

² І. Франко, том 33, стор. 148, Київ, 1981 р.

Пишучи драматичну поему “Бояриня”, Леся Українка вибрала найтяжчий історичний момент України – це період “Руїни” за часів гетьмана Дорошенка, бо взагалі письменниця брала для своїх творів не епохи розквіту, а епохи революцій, кривавих переворотів, страшних катаклізмів неволі, полону тощо.

Драматична поема “Бояриня”, разом із “Лісовою піснею”, становить тематичний виняток із серії шедеврів Лесі Українки. Історичний сюжет “Боярині” з часів “Руїни” за гетьмана Петра Дорошенка подає нам ясну картину національної посвяти і несправедливого пристосовництва.

“Бояриню” тенденційно промовчується в сучасній советській дійсності й послідовно виключається з усіх советських повних видань і вибраних творів поетки.

“Бояриня” наскрізь український літературний твір, хоч і не сучасний, але має велику цінність в українській і світовій літературі. Ворожа рука Московщини перекручує і фальшує правдивість і національну глибінність у творах письменниці та старається затерти сліди появи драматичної поеми “Бояриня”.

Літературні критики: Музичка, Драй-Хмара, Зеров, Василенко, Якубський, Рутін, Підгайний, Білецький та інші не раз згадували у своїх працях про Лесину творчість “Бояриню”, але дуже загально. Знаємо тільки одну рецензію на катеринославське видання окремою книжкою з 1918 року (про що згадує Драй-Хмара). Автор цієї рецензії В. Страшкевич характеризує Лесину поему з боку літературного і драматичного: “П’єсу написано літературно, в м’яких, лагідних тонах, і вона при читанні утворює настрій, але коли драматичну поему взяти до театру, то у виставі, здається мені, буде почуватися брак сценічного руху”.³

³ М. Драй-Хмара, Бояриня, Торонто, 1971 р., стор. 59.

Єфремов у своїй “Історії українського письменника” оминув цей твір. У “Підручнику історії української літератури” О. Дорошкевича згадано про “Бояриню”, що ніби “письменниця еволюціонує від соціалістичної ідеології у бік суто національної проблеми”.⁴

1929 року поет-неоклясик і знавець Лесиної творчости, Михайло Драй-Хмара, написав і вперше опублікував вступну статтю до “Боярині”, виданої видавництвом “Книгоспілка”, “Твори Лесі Українки”, том VIII, Київ, де автор сильніше наголосив “Бояриню”, але зайнявся не так самою драмою, як історичними і літературними джерелами за переглядом творів, які мають за тему нудьгу-ностальгію за рідним краєм, а також творів, зв’язаних з гетьманом П. Дорошенком та добою “Руїни” в українській історії. Про саму поему “Бояриню” автор нічого не сказав, тому нашим завданням є проаналізувати цей твір ближче та висвітлити український і московський світ, що виразно змалювала Леся в цій поемі.⁵

Дослідники дивувалися, що один із найбільших українських поетів – Леся Українка – написала найменше творів на українську тематику, бо на двадцять драматичних творів тільки два мають виразно українські теми: “Бояриня” і “Лісова пісня”, а решта чужі теми.

М. Євшан думає, що тяга до всесвітніх тем і що Леся, не маючи міцних нервів, не могла дивитися реальному життю у вічі й утікала від нього.⁶

С. Єфремов думає, що Леся шукала в чужих темах “пристановища та захисту од гіркої дійсности”,⁷ а М. Зеров висловлює погляд, що “довгі й далекі мандрівки поза межі України та незмога дістати відповідні джерела, часто примушували її зрідкитися сюжетів, що віддавна її до себе приваблювали...”.⁸

⁴ Р. Задеснянський, “Творчість Л. У.”, В-во “Укр. Кр. Думка”, стор. 100.

⁵ Том V, Книгоспілка, Львів, 1939 р., стор. 219, Твори Л. У.

⁶ Том V, Книгоспілка, Львів, 1939 р., стор. 205, Твори Л. У.

⁷ Том V, Книгоспілка, Львів, 1939 р., стор. 206, Твори Л. У.

⁸ Том V, Книгоспілка, Львів, 1939 р., стор. 206, Твори Л. У.

Драй-Хмара є тієї думки, що Леся не писала на українські теми “передусім тому, що вона віддірвана від України й від українського побуту”.⁹

В. Василенко, в статті “Мотиви творчости Лесі Українки”, рівняючи “Бояриню” з іншими драматичними творами, пише, що “Лесі Українці безперечно більше вдавалися до яскравого відтворення мотиви в сюжетах екзотичних, що давали змогу оперувати вільно тими поняттями, які вироблялися у поетки і які важко було, між іншим і через атмосферу оточення, прикласти на конкретні реалістичні образи її сучасности”.¹⁰

На думку Б. В. Якубського, ця поема стоїть осторонь від інших драматичних поем Лесі Українки. “Можна припустити, – каже він, – що Леся Українка обрала собі цю тему якраз після того, як їй не раз закидали, що ніби вона цурається українських тем. Правда, вона й тут взяла тему історичну, а не з сучасного їй українського життя. Це пояснюється, мабуть тим, чим пояснюється взагалі відсутність українських сюжетів у драматичній творчості Лесі Українки, певним віддаленням від українського життя з причини хвороби, що або не дозволяла в цьому житті брати участь, або примушувала рвати з рідним оточенням та їхати на далекі курорти”.¹¹

Як бачимо, Б. В. Якубський приймає погляд М. Зерова й М. Драй-Хмари. Можна ствердити, що ці погляди мало аргументовані й не досліджені, бо знаємо, що і до чужих тем Леся потребувала багато часу і студій.

Зовсім інший підхід до “Боярині” подав Б. Романенчук у своїй статті “Бояриня”, де наголошує відношення двох світів: українського й московського, звернувши увагу на їх відмінність і суперечність.¹²

⁹ Том V, Книгоспілка, Львів, 1939 р., стор. 206, Твори Л. У.

¹⁰ Том V, Книгоспілка, Львів, 1939 р., стор. 207, Твори Л. У.

¹¹ Том V, Книгоспілка, Львів, 1939 р., стор. 207, Твори Л. У. Бояриня, В-во Торонто, 1971, стор. 60.

¹² Л. У. Твори, том V, В-во Книг. Львів, 1939, стор. 220.

Р. Задеснянський, у своїй статті “Від угодовства до національної зради”, пише: “Тим часом проблем, який висунула Леся Українка у своїй “Боярині”, був і лишився донині пекуче-актуальним, отже, таке відношення до “Боярині” треба з’ясувати лише тією світоглядно-психологічною прірвою, яка ділила критиків від поетки”.¹³

Багато раніше висловив думку Д. Донцов: “Її любі земляки не розуміли її пророчого шалу, дивувалися, чому замість рідних тем, пише вона про Грецію, Рим, Вавилон, про перші часи християнства? Яке, мовляв, це було далеке від життя! Забували вони, що ніколи так близько не був до української проблематики Шевченко, як тоді, коли писав на такі, нібито, “чужі сюжети”, – як в “Неофітах”, або в “Давидових псалмах” – це саме дасться сказати про Лесю Українку”.¹⁴

Московський критик Бабишкін фальшивим підступом написав, що, мовляв: “Леся Українка не змогла розібратися в історичних подіях XVII століття...”, а й тому драма “слаба”.

Драматичну поему “Бояриня” Лесі Українки видала окремою книжкою Організація Українок Канади в 1971 році, у 100-ліття письменниці з дня народження, де передруковано статтю Михайла Драй-Хмари, що він її вперше опублікував 1929 року, а також надруковані есеї визначних літературознавців – Миколи Глобенка, Івана Дзюби, нарис Катерини Штуль та додатком-завершенням книжки є маловідома поема в прозі Л. Українки “Голос однієї російської ув’язненої”.

¹³ Р. Задеснянський “Твори Л. У.”, В-во “Укр. К. Д.”, стор. 100.

¹⁴ Д. Донцов “Туга за героїчним”, Лондон, 1953, стор. 9.

Ми у вільному світі маємо присвятити подвійну увагу цій драматичній поемі, докладно розглянути те саме, що перелякало московських можновладців, а саме: національне питання та пристосовництво. На закиди Бабишкіна, що Леся не розбиралася в історичних подіях XVII століття, з аналізу творів Л. Українки, знаємо, що письменниця чудово визнавалася не тільки в українській історії, а й у всесвітній, що письменниця, перестудіювавши найтяжчий історичний період XVII століття, “Руїну” в Україні, створила епохальний драматичний твір, який ясною зорею світитиме і виховуватиме молоде українське покоління “в Україні і не в Україні суших” до часу, коли Україна звільниться з московського ярма.

І ось, цей наскрізь український літературний твір “Бояриня” має велику цінність в українській і світовій літературі, а саме:

1. це є історична драма, дуже добре і модерно вкладена, яку можуть ставити найкращі театри світу, коли б ми її переклали на чужі мови;
2. у ній виведено, з психологічною глибиною, два українські табори: глибоко порушено національну свідомість (борці за волю) з одного боку, й пристосованці (опортуністи) – з другого;
3. у ній подивугідно історично доведена картина тогочасної Москви, яка нищила Україну в часах “Руїни” і нищить сьогодні, бо бачимо, що змінився лише ворог, а загарбницька політика не змінилась в цій дикій, темній, рабській країні, якою була, є й буде Москва.

На закінчення вступного слова (ще буде слово в іншому розділі про “Бояриню”), хочу підкреслити, що Леся Українка у своїх творах виявила глибокі почуття і любов до рідного краю, а також показала нам своє відношення до гнобителя – Московщини. Її почування – це повна ненависть. Леся не любила не тільки “старої Московщини”, але всякої, бо різниці не було. Це Леся добре знала, бо ніколи не мала почувань до всього московського світу, що виявила нам у багатьох своїх творах і в різній формі, але найвиразніше і найгостріше виявила це в “Боярині”, яка послужить прикладом для молодого покоління, як їм треба жити і за що змагатися.

СЕРЕДОВИЩЕ, В ЯКОМУ ФОРМУВАЛАСЯ ОСОБИСТІТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Леся Українка Фото 1884 р.

На переломі XIX-XX століть українська література досягає високих вершин у своєму історичному розвитку. На обрії українського літературного життя зяєніли творчі таланти, що виступили з новими мистецькими засобами і внесли нову тематику та зв'язали українську літературу з новими творчими досягненнями західноєвропейського письменства, розпочинаючи добу модернізму. Ними були: Іван Франко, Леся Українка, Ольга Кобилянська і ціла плеяда письменників аж до найновіших часів сучасного письменства.

Родина

Леся Українка – приbrane ім'я Лариси Косач-Квітки – народилася 25-го лютого 1871 року, в Звягелі на Волині, а померла 1-го серпня 1913 року, в Сурамі, на Кавказі. Похоронена в Києві.

На вироблення світогляду Лесі Українки, сформування її особистості й на постійне зростання творчого таланту великий вплив мали три чинники: *родина, природа, хвороба*.

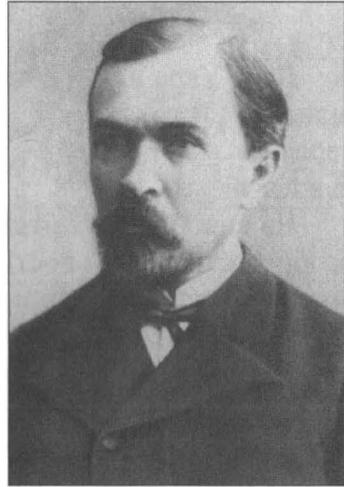
Перший із них – *родина*, яка дбайливо плекала її природню обдарованість. Мати – письменниця – Олена Пчілка, батько – Петро Косач, людина широко освічена, дядько М. П. Драгоманів, високоосвічений історик-науковець, мусів емігрувати через політичне переслідування, тітка – Олена Драгоманова, заслана за її політичні погляди і спротивлення царському законові.

Батько Лесі, Петро Косач, народився 20-го грудня 1841 року, в м. Мглині, на північній Чернігівщині, закінчив гімназію в Чернігові, його вчителем був Леонід Глібів, він дуже любив його байки і передав їх пізніше своїм дітям. Після гімназії поступив до Петербурзького університету, через “студентські безпорядки” Петро Косач переїхав до Києва і вступив до Київського університету, на юридичний факультет, на якому пройшов науку дуже успішно і закінчив його з відзначенням.

Бувши в Києві, в університеті, П. Косач подружився з київськими українцями: М. П. Старицьким, О. І. Левицьким, М. П. Драгомановим, В. Б. Антоновичем, М. В. Лисенком та іншими, які заклали “Українську громаду”, що потім була відома під назвою “Стара громада”. З того часу і до кінця свого життя П. Косач уважав українські спарви цікавими, важливими і рідними. Він був ретельним членом Редакційної колегії “Київська старина” і давав гроші на українські справи.

Олена Косач (О. Пчілка)
– мати Лесі.
Фото 1890-их років.

Петро Косач – батько
Лесі.
Фото 1890-их років.

Єлизавета Драгоманова
– бабуся Лесі.

Петро Драгоманов
– дід Лесі.

Після закінчення університету, П. Косач вступив на службу головою з'їзду мирових посередників у Зв'язелі, де служив до кінця свого життя. В 1868 році П. Косач одружився з сестрою свого друга М. П. Драгоманова, Ольгою Петрівною Драгомановою. Тут народилися його старші діти: Михайло, Лариса й Ольга, троє молодших – Оксана, Микола й Ізидора вродилися вже в Колодяжному. Із усіх шістьох дітей, Леся найбільше була подібна на свого батька і вродою, і вдачею.

Ольга Косач-Кривинюк пише у своїх “Споминах”: “...у Лесі були такі самі риси обличчя, барва очей і волосся, як у батька, так само середній ріст, така ж постать, така сама делікатність (тендентність). Вдачею ж вони обоє однаково були лагідні та безмежно добрі, були здатні страшенно скипіти, коли їх дійняти чимсь, особливо чимсь дошкульним. Обоє були надзвичайно стримані, терплячі та витривалі, з виключною силою волі, вони були бездоганно принципові люди, для добрих людей чи справ могли багато чим поступитися, але ніхто їх не міг примусити зробити те, що вони вважали за непорядне, нечесне. Обоє мали напрочуд гарну пам'ять, батько мав гострішу спостережливість, надзвичайно скоро й вірно складав ціну людям і майже ніколи не помилявся, Лесі траплялося помилятися. Обоє вони були делікатні у відносинах з людьми, намагаючись нікого собою не затруднити, терплячі самі біль, чи жаль, чи горе, намагалися не журити, не мучити інших тими своїми почуваннями і здушувати їх у собі з якоюсь нелюдською силою. Батько був завжди з нами, дітьми, ласкавий та ніжний, намагався переконати, а не примусити, так само поводитися і Леся. Певне тому вони обоє мали завжди багато “молодих друзів”, ті “молоді друзі” дуже їх любили та поважали. В одному Леся і батько не були схожі – батько любив математику і був нездатний до вивчення чужих мов. Леся була виключно здатна до мов і абсолютно нездатна до математики і не мала до неї жодної охоти. Своєю здатністю до мов, Леся вдалася в нашу матір. Батько наш усіх нас дуже любив і був ідеально дбайливим, уважним та добрим до всіх нас, але ж усе своє життя він особливо був ніжний до Лесі,

може тому, що вона була хвора, а може й тому, що він, як я вже казала, мав властивість скоро й влучно складати ціну кожній людині, отже, певне багато раніш за інших, навіть за нашу матір, склав ту високу ціну Лесі, якої вона була варта”.¹⁵

Як бачимо, батько Лесі, Петро Косач, високоосвічений член “Старої громади”, був людиною культурною і гуманною. Дід, Яків Драгоманів, був декабристом, дядько Михайло Драгоманів за волелюбні виступи мусів емігрувати назавжди за кордон, а тітки були зв’язані з нелегальними українськими організаціями, за що були заслані.

Великий вплив на письменницю в її дитячих роках і в молодості мала її мати, жінка незламного характеру, Олена Пчілка, письменниця, літературний псевдонім: Олена Пчілка. “Українофіли” запевняли, що немов Олена Пчілка була лише “фізичною матір’ю” Лесі Українки, що ніби “батьком” духовим мав би бути Михайло Драгоманів, але навіть Микола Зеров утвердив факт звільнення Лесі Українки з-під впливу Драгоманова.

М. Зеров пише: “У власній сім’ї виховання дітей Олена Пчілка взяла до своїх рук і, всупереч звичаям великої більшості тогочасних “українофільських” родин, повела його цілком по-українському. Під впливом матері – пише Зеров – у великій мірі сформувалася і літературна мова Л. Українки, із школи Олени Пчілки, вона винесла цю уважність до народньої фразеології й синтакси, ці не зовсім звичайні для наших поетів лексичні скарби, це стремління обходитися ресурсами народного словника, тільки пом’ягуючи і окрилюючи його конкретністю, цей такт і обережність у вживанні новаторів”.¹⁶

¹⁵ Ольга Косач-Кривинюк. “Л. У. – Хронологія життя і творчості”.

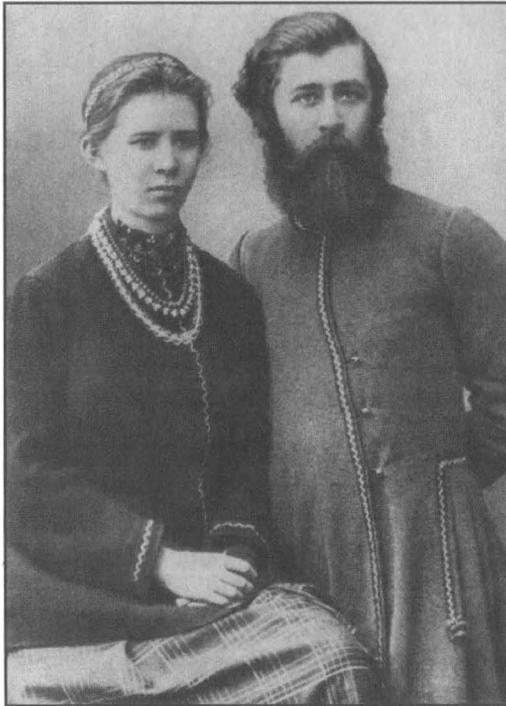
¹⁶ Микола Зеров. “До джерел” Укр. В-во Краків-Львів, стор. 151.

*Ольга Косач-Кривинюк,
сестра Лесі Українки.
Фото 1890-их років.*

*Ісидора Косач-Борисова,
сестра Лесі Українки.
Фото 1910-их років.*

*Леся Українка з братом Михайлом (М. Обачним).
Фото 1890-их років.*

Леся Українка з матір'ю Оленою Пчілкою.

Фото 1890-их років.

Але до цих тверджень М. Зерова, пише Р. Задеснянський, – “Мусимо додати, що не лише в ділянці мови впливала на Лесю Українку Олена Пчілка, але чи не ще більший був її вплив на доньку в ділянці ідеологічній. Та тут мати не накидала доньці своїх поглядів, лише пропагуючи їх у своїх творах і в журналі “Рідний край”, висловлюючи в щирих розмовах, стимулювала боротьбу ідей в душі поетки та обережно й вміло допомагала їй знайти себе саму”.¹⁷

¹⁷ Р. Задеснянський. “Творчість Л. У.”, В-во “Українська Кр. Д.”, стор. 16.

Леся Українка, її сестра Ольга та Оксана Старицька.

Фото 1896 р.

Сестра Ольга Косач-Кривинюк у своїх спогадах “Ознайомлення Лесі Українки з народньою творчістю”, пише: “Знайомитися з народньою творчістю Леся почала дуже рано, ще в Зв’ягелі. Пам’ятаю, як я ще зовсім мала була, мама, чи сама Леся якусь пісню співає, чи розкаже якусь казку або приповідку, або щось вишиває Леся, та й каже: цю пісню співала Мотря, а цю Килина, а це розказувала баба Коржицька, а це вірець з “маминих узорів”, тобто з тієї збірки народніх орнаментів, що наша мама збирала на Звягельщині і впорядкувала до друку, як

Леся була ще зовсім маленькою...” “..Найбільше ж Леся згадувала з приводу народної творчості с. Жаборицю на Звягельщині, куди мама вивозила із Звягеля Лесю, ще зовсім маленьку й брата Михайла літувати з свідомим наміром (як вона мені розказувала), щоб вони проймалися там українським народним духом. Леся прекрасно пам’ятала перебування в с. Жабориці в “лісі з маленькими, але дуже рясними деревами”, в листі до матері з 20.XII.1911 року, з приводу “Лісової пісні” згадує, як мати їй розказувала про мавку.

Жаборицькі пісні, казки, різні повір’я, звичаї, купальні пісні, жнив’яні, Леся добре пам’ятала і часто згадувала.

З наймолодшого віку Леся бачила, як мама збирала народні узори, перемальовувала їх, лагодячи до друку. Леся дуже розумілася на них і артистично виконувала різні українські народні вишивки. Пам’ятаю, як мама повезла нас, дітей, до села Чекни в Луцькому повіті, навмисне для того, щоб ми (головно Леся і Миша, бо я ще була занадто мала) побачили й почули веснянки, які були дуже улюбленими і нашої сім’ї. В Луцьку, Леся з великою цікавістю вислухала оповідання та легенди про старовинний луцький замок, коло руїн якого ми недалеко жили.

Ми, діти, так органічно зрослися із всім колодяжансько-полісько-волинським, що уважали себе тоді й потім – усе життя, не за чернігівців, як батько, не за полтавців, як мати, а за волиняків-поліщуків. Всі колодяженські і навколишніх сіл “сезонні” звичаї, пісні, оповідання, колядки, щедрівки, веснянки, петрівські, купальські, жнив’яні, обжинкові, весільні – сила-силенна усього, все те знала Леся, всім цікавилася”.¹⁸

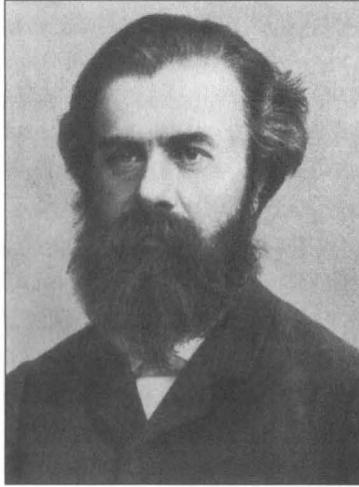
Як бачимо, це є частинна характеристика наочного матеріалу, який нам утверджує формування особистості поглядів Лесі Українки в майбутньому.

¹⁸ Ольга Косач-Кривинюк “Л. У. – Хронологія життя і творчості”. Н.Й., 1971, стор. 42, 43, 892.

Відомий критик Дмитро Донцов у своїй статті “Олена Пчілка” (ЛНВ 1931), дав блискучу характеристику поглядів Олени Пчілки, поглядів чужих українофільству, поглядів, що були, немов антитезами до відповідних поглядів М. Драгоманова. Д. Донцов пише: “Виключати або ослабляти вплив на Лесю Українку Олени Пчілки тим менше оправдане, що їх ідейну інтимність стверджують незаперечні факти: Леся Українка активно підтримувала “Рідний край”, писала в нім, радилася безперестанно з матір’ю про свої твори (що видно з листування, опублікованого свого часу в “Життю й Революції”). Порівняймо ідейний світ Олени Пчілки із світом Лесі Українки і побачимо вражаючу подібність думок, поглядів, настроїв, навіть поодиноких виразів... І навпаки, коли б мати місце і час, можна було б кожній майже думці, поглядові, виразові, настроєві Лесі Українки, протиставити думки, погляди, настрої й вирази її дядька, але діаметрально протилежні, як протилежні були їх такі різні натури... Коли взяти цілість ідейного світу Олени Пчілки і Лесі Українки, то нас відразу вдарить їх яскрава спорідненість – і мати, і донька були бойової вдачі, і одна, і друга захоплювалися головно конфліктами різних людських пород, не кляс тієї самої породи. В обидвох велику роль грає момент “поєдинку з громадою” окремої одиниці, ...обидві кохалися в духових, ідейних конфліктах. Все це, що так скажу, загальна тонація їх душ. Бренить вона і в подробицях, і в окремих темах, гадках, навіть образах і висловах”.¹⁹

Олена Пчілка писала: “В дітей мені хотілося перелити свою душу і думки, – і я з певністю можу сказати, що мені це удалося”...

¹⁹ ЛНВ, 1931 р., Д. Донцов, “Олена Пчілка”, стор. 447-448.

Михайло Драгоманів, дядько Лесі Українки.

Не меншим від материного був вплив дядька – М. П. Драгоманова. Цей вплив не був безпосередній. Коли Драгоманов мав вибиратися за кордон, Лесі було всього 5 років, листування розпочалося десь у 80-их роках. Перший з опублікованих листів М. Драгоманова до Лесі Українки має дату 24-го грудня 1890 року, його тон та інформаційні деталі показують, що обидва кореспонденти давно “обізнані з собою” і досить обізнані з обставинами та тими думками, які кожного із них цікавлять. Драгоманів пише до Лесі Українки про галицькі відносини, сповіщає про свої наукові пляни, критикує тодішню українську літературу, рекомендує Лесі нові книжки з історії культури, просить перекладів біблії та літературу новочасних поетів. Кілька разів листування закінчилося побаченням у Софії на початку 1895 року, коли Драгоманів був тяжко хворий і “довгі години мусів лежати на своєму скромному ліжку, проти полиць з книжками, які перенесли в його спальню з великої бібліотеки”, а Леся Українка коло нього весь час вчилася. “Вчилася пильно, як студентка, працюючи над тими речами, які їй указував дядько”. (Старицька – Черняхівська).²⁰

²⁰ М. Зеров. “До джерел”, Укр. В-во, Краків-Львів, 1943, стор. 152.

Леся Українка з родиною.

Стоять, зліва: Климент Квітка, Олена Пчілка, сестри Ізидора та Ольга, Михайло Кривинюк, Леся Українка.

Фото 1906 р.

Олена Пчілка не перешкоджала Драгоманову і оточенню “впливати” на Лесю Українку як у розмовах, так і в “порадах” та добору книжок. Олена Пчілка обмежувалася до збудження у неї критицизму і подавання аргументів, які захищували вказані “впливи”. Решту зробила вдача поетки. Такий спосіб “переливання душі”, хоча був важкий і довгий, але зате він справив витворенню міцного, передуманого, виробленого у важкій внутрішній боротьбі світогляду, якого вже не міг ніхто захитати і який саме тому відзначився глибиною і всебічністю”.²¹

²¹ Р. Задеснянський. “Твор. Л. У. – критичний нар.”, стор. 23.

Природа

Другим чинником, що розвивав і ростив поетичний талант Лесі Українки, була *природа*.

Дитячі роки провела письменниця серед чудової природи розкішних волинських лісів і тут уперше зродилася у неї ця велика любов до природи, що не покидала її на ціле життя. Варвара Дмитрук у своїх спогадах “Молодість Лесі” згадує: “...До самісінької садиби Косачів підступало лісове урочище Коничівщина. З старими гілястими дубами та густою ліщиною. Мало хто з сільської дітвори наважувався ходити там самотою, бо старші лякали нас лісовиками, відьмами та іншою нечистою силою. Знала про це і Леся, проте не зважала. Ранньою весною приносила звідти конвалії, ряст, а пізніше водила і нас збирати суниці та інші лісові ягоди. За це Ольга Петрівна, мати її, частенько їй загрожувала, що зачинить на весь день у льох. Леся перепрошувала словами: “Прости, мамочко, коли ж у лісі так любо і стільки квіток”. “З польових квітів найбільше любила Леся волошки. Нарве ото їх цілий оберемок, сяде і плете один за одним віночки, а потім роздає всім подругам. Лариса Петрівна дуже любила квіти, літом їхня садиба нагадувала суцільний квітник.

Леся любила ввечері стрічати череду. Ото вийдемо гуртом за село, посідаємо на моріжку і ждемо, пісень співаємо, вже й сонце зайде, потягне з лісів холодком, а ми все виглядаємо. Коли ж підійдуть за день стомлені корівки, біжимо за старим пастухом, обвіщаним торбами та постоломи дідом. А він гарно вмів грати на сопілці. Певно, це й привертало до нього Лесю.²²

Сестра Лесі Українки, Ольга Косач-Кривинюк у “З моїх споминів” розповідає: “Одного літа в середині 1880 року в нас, у Колодяжному, гостювала наша одна приятелька, селянка з с. Скулина, за 15 верст од Колодяжного. Повертаючись додому, вона запросила нас до себе.

²² О. К. Кривинюк. “Л. У. – Хронологія життя і творчості”. Н.Й., 1971, стор. 43.

Будинок у м. Новограді-Волинському, де народилася Леся Українка.

Мати, брат Михайло, Леся і я поїхали з нею до Скулина. Їхали ми весь час лісом, переїздили декілька великих лісів і лісових “бродів”, переїздили через село Білінь, де жила наша співуча приятелька “Білінка”. Побули ми трохи в Скулині, а потім з своєю господинею пішли до лісу, туди, куди її свояк, дядько Лев, вибрався з бидлом на літо. То було урочище “Нечімне” з великим лісовим бездонним, як говорили тамтешні люди, озером.

З одного боку озера був смарагдово-зелений дерновий облудний берег, що йшов хвилями під ногами і, прориваючись, не давав приступитись до самої води, з інших боків береги були зарослі очеретом та різними хашчами. Кругом озера був старий густий великий листяний ліс, з одного боку він підходив до поля, а з другого переходив у старезний сосновий бір, що протягся на багато верств.

У дядька Лева, в Нечімному була хатина і шопа на сіно з трьома стінами і стріхою, з четвертого боку шопа була відкрита, якраз у бік озера. В тій шопі, на сіні, ми ночували, тоді були саме місячні ночі і Леся навіть і вночі мала перед очима той краєвид, що пізніше подала в “Лісовій пісні”...

видко Леся його пам'ятала і все те, що їй мріялося, коли вона на нього дивилася, бо все в тому ж листі до матері каже: "...і над Нечімним вона (мавка) мені мріла, як ми там ночували – пам'ятаєш? – у дядька Лева Скулинського... Зачарував мене цей образ на весь вік".²³

У дядька Лева ми пробули три дні і три ночі, ходили геть скрізь по лісі, в бір, коло озера. Дядько Лев не палив у хаті, а клав огонь ще надворі, там і варив страву, там і грівся вночі, ночуючи надворі біля огню та раз-у-раз наглядаючи свого бидла. Ходячи по лісі та коло озера, або сидячи біля вогнища, почули ми багато, багато оповідань про той ліс, про озеро, про велику "силу" лісову, водяну, польову та про озеро, про велику "силу" лісову, водяну, польову та про її звичаї і відносини між собою і людьми... Коли перечитую "Лісову пісню" або дивлюся на неї на сцені, зараз мені в уяві стає Нечімне з його краєвидом, з тими людьми, що були там з нами... "Лісова пісня" пов'язана в моїй уяві з Нечімним і взагалі, з нашим рідним Волинським Поліссям"... Всі мелодії, що Леся вибрала для "Лісової пісні", то все наші поліські мелодії.

В кінці "Лісової пісні" так само, як і на початку, Лукаш грає на сопілку ту пісню, що так прекрасно співала "Білінка" і Лесею навчила її співати".²⁴

Треба ствердити, що де б не довелось Лесі Українці перебувати, чи на Криму, чи в Єгипті, в Сан Ремо, чи на Кавказі – скрізь природа, її життя, її краса – глибоко хвилювали її, розбурхували її уяву, підсилювали її творчі поривання. Найсильніші вражіння залишились в неї з ранніх дитячих років і спогади про ці вражіння провадили її ціле життя, провадила туга за чаром волинських лісів, що склалося в пізніших роках, коли письменниця перебувала в Грузії, в Кутаїсі, над річкою Ріон, упродовж чотирьох днів, де із великої туги повстала "Лісова пісня".

²³ О. К. Кривинюк. "Л. У. – Хронологія життя і творчості". Н.Й., 1971, стор. 45.

²⁴ О. К. Кривинюк. "Л. У. – Хронологія життя і творчості". Н.Й., 1971, стор. 46.

Хвороба

Третім, дуже важливим чинником, що мав вплив на всю творчість Лесі Українки, була її хвороба, яка виробила в неї небуденний характер, сильний дух боротьби до перемоги.

Довідуємося з “Хронології життя і творчости Л. Українки”, що на початку січня 1881 року вперше у Лесі почала боліти права нога. Лікарі уважають, що це “ревматизм”. Леся виїхала до Києва, в 1882 року переїхала до Колодяжного. У жовтні, у Лесі з’явився невеликий опух на китиці лівої руки і великий біль, лікарі узнають, що це “ревматичне” або “золотуха”.

1883 року, крім руки, почала боліти нога, лікар узнав “недокрівну золотуху”. 7-го серпня Леся виїхала до Гадяча на купелі в Пслі. Це нічого не допомогло, лікар радить іти до хірурга, який признав туберкульозу кісток, треба робити операцію.

11-го жовтня о год. 11-ій оперували в Києві Лесі хвору ліву руку (видалили кісточки вражені туберкульозом). Ліва оперована рука в Лесі довго гоїлась і зосталась на все життя з шрамами, деформована і трохи менша за здорову праву руку. Леся завжди носила на ній рукавичку без пальців. Деякі рухи цієї руки були обмежені, але все ж Леся могла нею все робити, навіть грати на фортепіяні. Грала все дуже гарно, але перестала через біль руки. Найбільш любила грати твори Бетговена, Шумана, Шуберта, Мендельсона, Шопена, Чайківського, композиції Лисенка та свої дуже гарні імпровізації. Сестра Ольга Косач-Кривинюк пише: “Лесина музика була така многогранна як і її душа. Вона боліла за своїм фортепіяном, вона пише, що “не матиме де дітись”, бо без свого друга, коли не могтимо сісти в “час вечірній”²⁵.

²⁵ О. К. Кривинюк. “Л. У. – Хронологія життя і творчости”. Н.Й., 1971, стор. 46-47.

13-літня Леся Українка.

Восени 1884 року почала боліти знову права нога (в кульшовому суглобі) і з того часу боліла то більше, то менше аж до початку 1899 року, коли 26 січня їй зробили операцію в Берліні, всесвітньовідомий хірург, проф. Бергман, і нога після того перестала боліти.²⁶

²⁶ О. К. Кривинюк. "Л. У. – Хронологія життя і творчості". Н.Й., 1971, стор. 46-47.

І то було причиною, що Леся не могла вже ніколи продовжувати систематичної освіти за програмою, тільки набувала освіти самодіяльно. Але в 20 років вже засвоїла була такі знання, що відомий тоді радикальний діяч у Галичині, Михайло Павлик, був здивований її освітою, коли вперше зустрівся з нею, і потім у листі до Драгоманова писав: “Леся так просто оголомила мене своїм формуванням та тонким розумом. Я думав, що вона тільки в крузі своїх поезій, аж воно далеко не так. На свій вік – це геніяльна жінка. Тим більший жаль, що, бідна, не живе, а мучиться. Ми говорили з нею дуже довго, і в кожному її слові я бачив розум та глибоке розуміння поезії, освіти й людського життя”.²⁷

Операція в Берліні не багато допомогла. Недуга вдарила на легені й на нирки і справляла жорстокі болі. Тридцять років літературної праці і тридцять років зтяжної боротьби за право жити, це тридцять років спалювання себе, щоб світити іншим. Ця тяжка боротьба відбувалась то у затишній садибі батьків, у Колодяжному на Волині, то по клініках Варшави, Києва, Одеси, Відня, Берліну – то по курортних містах Кавказу, Криму, Карпат, Басарабії, Італії і далекого Єгипту.

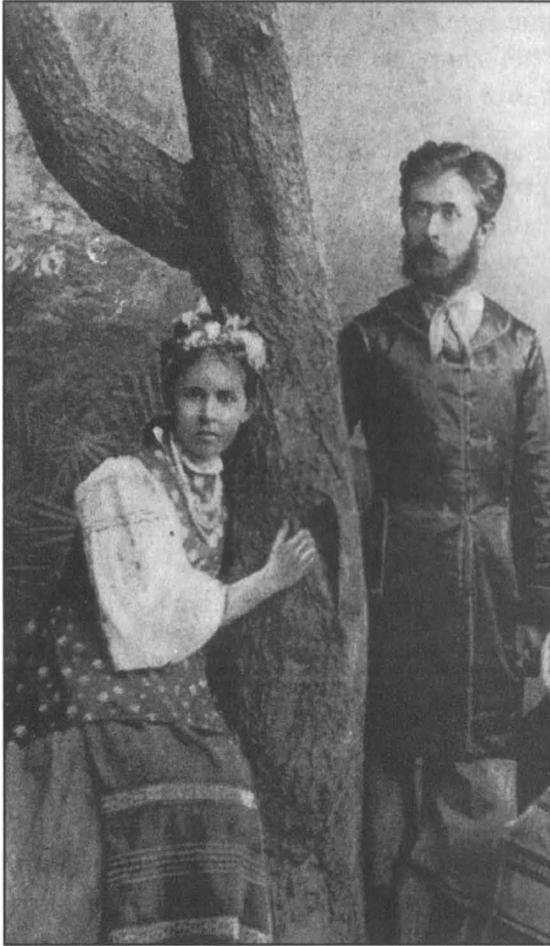
²⁷ Там же, стор. 131.

Освіта

Початкову освіту Леся одержала вдома, від матері, разом із старшим братом Михайлом. До школи не ходила, мати хотіла держати дітей далеко від тієї Московщини, яка панувала в школах, і займалася сама початковим вихованням дітей в українському дусі, давала їм читати книжки, які збуджували в дітей національну свідомість. Часто возила їх на село, щоб пізнавали свій нарід та його звичаї. В 1876 року Леся жила ціле літо з братом і матір'ю в селі Жабориці на Звягельщині, там навчилася Леся багато народніх пісень і познайомилася з народніми звичаями. Потім вона довго пам'ятала те літо і згадувала його з великою приємністю. З того часу пам'ятала теж материне оповідання про мавки в Жаборицькому лісі й казала, що образ мавки зачарував її на ціле життя.

Коли дітям прийшла пора починати середню освіту, Лесі було тоді десять років, і мати повезла їх у вересні 1881 року до Києва, де вони почали вчитися з приватними вчителями за шкільною програмою нижчих класів гімназії й училися всіх предметів: історії, математики, грецької й латинської мови тощо. Леся виявила особливий хист до чужих мов і за два роки вивчила латинську і грецьку мови так, що навіть могла перекладати Овідія або Гомера (переклала одну пісню). Вчилася також гри на фортепіяні з великим успіхом і навіть думала, що то її покликання й майбутня професія.

Два роки вчилася Леся з братом у Києві (1881-82 і 1882-83), а на літо приїжджала додому, але за цих два роки вона пройшла програму за три гімназійні класи. На цьому й скінчилося її систематичне навчання за шкільною програмою, бо продовжувати його вона не могла, в неї розвинулися сухоти кісток лівої руки, що спричинювало нестерпні болі – лікарі радили операцію. Восени 1883 року, коли до її брата приїхав до Колодяжного студент-учитель, продовжувати програмове навчання, то Лесю батько мусів вивезти до Києва, де її зробили в університетській клініці операцію, вийняли з китиці лівої руки дві сухотні кісточки, через що вона вже не могла пізніше так вільно грати на фортепіяні, як перед тим.

Лєся Українка з братом Михайлом.

Фото 1889 р.

Взимі 1884 р. Михайло поїхав знову до Києва продовжувати програмове навчання в підготовчому пансіоні, а Лєся мусіла вже залишитися вдома, бо її рука довго не гоїлася. Та вона не марнувала часу, а вивчила німецьку й французьку мови, перекладала з братом, коли приїздив додому, і з матір'ю Гомера, Овідія й Гоголя “Вечорниці”. Народня пісня була тим багатим джерелом, що постійно збагачувала й підсилювала мотивами й формами творчість Лєсі Українки.

Уперше чула Леся Українка пісні з уст матері й вони зробили на неї глибоке враження. Вислів цих вражень вона дала в “Місячній легенді”:

“У маленькій хатиночці, у тихім куточку,
Мати спить і дитина маленька.
У віконце одчинене линуть з садочку
Урочисті пісні соловейка.

Мати спить, над колискою сина схилившись,
Певно пісню малому співала,
А тепер, приспала його, утомившись,
Край його і сама задрімала”.²⁸

Висококультурна атмосфера в сім’ї Косачів мала, без сумніву, вплив на швидкий *інтелектуальний* розвиток письменниці. Розказують, що навіть ігри в родині Косачів мали літературний характер. Інсценізовано уривки з Гомерової “Іліяди”, Леся перебиралась за Андромаху.

В ранніх роках письменниця опанувала також мови: французьку й німецьку, а згодом англійську, болгарську, польську, грецьку, латинську і при кінці італійську, еспанську й єгипетську – всіх знала одинадцять мов.

Коли Косачі виїжджали до Києва на зиму, Леся попадала у творчо-літературну і мистецьку атмосферу: родина Косачів, Старицьких, Лисенків були центром культурного й громадського життя. Організувалися живі дискусії на літературні теми, відбувалися літературні конкурси, в яких брала участь поетка, вона тут закріплювала свої літературні й наукові зацікавлення, тут з’являлися її творчі задуми.

²⁸ “Л. У.” том 1-ий, В-во “Дніпро”, Київ, 1965.

ТВОРЧИСТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Лірика – вірші

Недуга письменниці грізна, тяжка, вперта невблаганно заглянула у вічі письменниці на дванадцятому році життя. Дівчинка захворіла на туберкульозу, що вразила спочатку руку, потім ногу, а пізніше спалахнула у легенях і нирках. Так почалася “тридцятилітня війна” Лесі Українки з невігойною, тяжкою недугою, яка затьмарила їй життя, позбавила дитячих і юнацьких радощів, примусила зносити безконечні болючі процедури й тяжкі операції, місяцями лежати непорушно в “липких гіпсових кайданах”, невимовно страждати фізично і морально.

Ніхто не осудив би поетесу, коли б за таких умов вона впала в розпач, втратила надію, почала писати лише про свої муки і жалі. Але тут і виявився незламний характер, могутній розум та високий склад душі й свідомости Лариси Косач – Великої Українки, яка кинула героїчний виклик похмурій навколишній дійсності і своїй особистій долі безсмертною поезією “Контра спем сперо” (1890):

CONTRA SPEM SPERO

Гетьте, думи, ви, хмари осінні!
Тож тепера весна золота!
Чи то так у жалю, в голосінні
Проминуть молодії літа?

Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть, думи сумні!

Я на вбогім сумнім перелозі
Буду сіять барвисті квітки,
Буду сіять квітки на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.

І від сліз тих гарячих розтане
Та кора льодовая, міцна,
Може, квіти зійдуть, і настане
Ще й для мене весела весна.

Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать,
І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.

В довгу, темную нічку невидну
Не стулю ні на хвильку очей,
Все шукатиму зірку провідну,
Ясну владарку темних ночей.

Я не дам своєму серденьку спати,
Хоч кругом буде тьма та нудьга,
Хоч я буду сама почувати,
Що на груди вже смерть наляга.

Смерть наляже на груди важенько,
Світ застеле суворая мгла,
Але дужче заб'ється серденько, –
Може, лютую смерть подола.

Так я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! Геть думи сумні!²⁹

Що ж давало незламну силу безнадійно хворій поетесі? Що зробило її життя подвигом і зразком для поколінь? Це найвища любов до своєї рідної землі, до знедоленого народу, віра в те, що вона може і повинна принести їм користь і пристрасне прагнення здобути для свого народу кращу долю, про що вона пише у поезії “Сім струн” (1890):

²⁹ Л. У. “Вибрані твори”, В-во “Молода”, Київ, 1957, стор. 37.

СИМ СТРУН

DO

Гімн. Grave

До тебе, Україно, наша бездольная мати,
Струна моя перша озветься.
І буде струна урочисто і тихо лунати,
І пісня від серця поллеться.

По світі широкому буде та пісня літати,
А з нею надія кохана,
Скрізь буде по світі шукати, між людьми питати,
Де схована доля незнана?

І, може, зустрінеться пісня моя самотная
У світі з пташками-піснями,
То швидко полине тоді тая гучная зграя
Далеко шляхами-тернами.

Полине за синєє море, полине у гори,
Літатиме в чистому полю,
Здійметься високо, високо в небесні простори
І, може, знайде тую долю.

І, може, тоді завітає та доля жадана
До нашої вбогої хати,
До тебе, моя ти Україно мила, кохана,
Моя безталанная мати!

RE

Пісня. Briosо

Реве, гуде негодонька,
Негодоньки не боюся,
Хоч на мене пригодонька,
Та я нею не журюся.
Гей ви, грізні, чорні хмари!
Я на вас збираю чари,

Чарівну добуду зброю
І пісні свої узброю.

Дощі ваші дрібненькі
 Обернуться в перли дрібні,
Поламляться ясененькі
 Блискавиці ваші срібні.

Я ж пушу свою пригоду,
Геть на тую бистру воду,
Я розвію свою тугу
Вільним співом в темнім луку.
Я ж пушу свою пригоду,
Геть на тую бистру воду,
Я розвію свою тугу
Вільним співом в темнім луку.

Реве, гуде негодонька,
 Негодонька не боюся,
Хоч на мене пригодонька,
 Та я нею не журюся.

МІ

Колискова. Arpeggio

Місяць яснесенький
Промінь тихесенький
 Кинув до нас.
Спи, мій малесенький!
 Пізній бо час.

Спи без завадоньки!
Жадної зрадоньки
 Ти ще не знав,
Ані розрадоньки
 В серці не мав.

Любо ти спатимеш,
Поки не знатимеш,

Що то печаль;
Хутко прийматимеш
Лихо та жаль.

Туга даремная!..
Доля таємная
Тебе чека;
Ясна чи темная?
Хто зна яка...

Тяжка хвилинонько!
Гірка годинонько!
Лихо не спить.
Леле, дитинонько!
Жить – сльози лить.

Сором хилитися,
Долі коритися:
Час твій прийде
З долею битися –
Сон пропаде...

Місяць ясененький
Промінь тихесенький
Кинув до нас...
Спи, мій малесенький,
Поки є час!

FA

Сонет

Фантазіє! Ти – сило чарівна,
Що збудувала світ в порожньому просторі,
Вложила почуття в байдужий промінь зорі,
Збудила мертвих з вічного їх сна,
Мету вказала буйній хвилі в морі, –
До тебе обертаюсь я сумна:
Скажи мені, фантазіє дивна,
Як допомгти в безмірнім людським горі?

Як світ новий з старого збудувати?
Як научить байдужих почувати?
Як розбудити розум, що заснув?
Як час вернуть, що марне проминув?
Як певною мету вказати розпачливим?
Фантазіє! Порадь, як жити нещасливим!

SOL

Rondeau

Соловейковий спів навесні
Ллється в гаю, в зеленім розмаю,
Та пісень тих я чуть не здолаю,
І весняні квітки запашні
Не для мене розквітли у гаю, –
Я не бачу весняного раю;
Тільки співи та квіти ясні,
Наче казку дивну, пригадую –
У сні!..

Вільні співи, гучні, голосні
В ріднім краю я чути бажаю, –
Чую скрізь голосіння сумні!
Ох, невже в тобі, рідний мій краю,
Тільки й чуються вільні пісні –
У сні?

LA

Nocturno

Лагідні веснянії ночі зористі!
Куди ви од нас полинули?
Пісні соловейкові дзвінко-сріблисті!
Невже ви замовкли, минули?
О, ні, ще не час! Ще ж бо ми не дізнали
Всіх див чарівливої ночі,
Іще-бо лупають, як перше лунали,

Чудові веснянки дівочі.

Ще маревом легким над нами витає
Блакитна весняная мрія,
А в серці розкішно цвіте-процвітає
Злотистая квітка – надія.

На крилах фантазії думки літають
В країну таємної ночі,
Там промінням грають, де любо так сяють
Лагідні небесні очі.

Там ясні зорі і тихії квіти
Єднаються в дивній розмові,
Де стиха шепочуть зеленії віти,
Де гімни лунають любові.

І квіти, і зорі, й зеленії віти
Провадять розмови кохані
Про вічну силу весни на сім світі,
Про чари потужні весняні.

Я вірю в ті чари, я вірю в ту силу,
Бо серцем я їх почуваю,
Провісницю чар тих, фантазію милу,
Від щирого серця вітаю...

SI

Settina

Сім струн я торкаю, струна по струні,
Нехай мої струни лунають,
Нехай мої співи літають
По рідній, коханій моїй стороні.
І, може, де кобза знайдеться,
Що гучно на співи озветься,
На співи, на струни мої негучні.³⁰

³⁰ Л. У. “Вибрані твори”, В-во “Молода”, Київ, 1957, стор. 40-43.

Відповіді на це складне питання Леся Українка шукає і в житті, і в книгах, вивчає навколишню дійсність, студіює історію різних народів, шукає істини, щоб “помогти в безмірнім людським горі”.

Леся Українка почала писати від 1879 р. Перший вірш “Надія” вона написала 1880 року в Луцьку:

Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна:

Надія вернутись ще раз на Україну,
Поглянуть іще раз на рідну країну,

Поглянуть іще раз на на синій Дніпро, –
Там жити чи вмерти, мені все одно;

Поглянуть іще раз на степ, могилки,
Востаннє згадати палкії гадки...

Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна.

Сама Леся казала, що це її перший вірш, що написала цього вірша під впливом арешту і заслання її улюбленої тітки Олени, яку обвинувачували в політичному акті замаху на Дретельна 13-го березня 1879 року. Сама тітка казала, що вона не була причетна до того замаху (Хр., стор. 34).³¹

1884 року були надруковані перші вірші Лесі Українки “Конвалія” й “Сафо”. З того часу Леся почала підписуватися псевдонімом “Українка”, а брат Михайло – “Обачний”. Обидва псевдоніми придумала мати. Ці вірші були надруковані в галицькій газеті “Зоря” (чч. 22, 23). Мати писала до свого брата М. Драгоманова, який жив у Женеві (10.11.1885): “Леся пише вірші й, цілком не зле володіючи віршем, може колись то стати справжньою поеткою. Вона тепер ніби переживає

³¹ О. К. Кривинюк. “Л. У. – Хронологія життя і творчості”. Н.Й., 1971, стор. 34.

загальні фази розвитку української поезії: спочатку писала про “долю”, а пізніше вірші її набрали цілком романтичний характер. Щойно написала вона цілу поему “Русалка”. Безумовно, поема робить враження чогось трохи старомодного, але написано її так тепло, так навіть художньо, що просто не знаєш чи варто примушувати автора звертати з його тенденційного, вже застарілого шляху?! Нічого й казати, що Леся перейде від “Русалки” до живішої писанини, але чи треба упереджувати цей перехід, настоювати, щоб тепер вона вже кинула свої “Русалок”?! (Хр., стор. 59).³²

“Старомодно” “Русалку” Леся Українка написала в той час, коли в літературі ширився реалізм і натуралізм, але вже незабаром той же “старомодній” романтизм відновився і став відомий як неоромантизм, який Леся тим легше сприймала, що й сама була романтиком у своїй природі й мала романтичне світосприймання, тому неоромантизм був у згоді з її природою, що видно з пізніших її творів.

Пекучим болем і нестерпним гнівом пролунали на всю Україну вогненні вірші “Сльози-перли”, 1891 року:

“О люде мій бідний, моя ти родино,
Брати мої вбогі, закуті в кайдани!
Палають страшні, незагойні рани
На лоні у тебе, моя Україно!”³³

Леся Українка прийшла до усвідомлення, що “світ” з старого не збудуєш, що треба спочатку знищити цей старий світ.

Іван Франко палкими словами щирого привіту і схвалення відгукнувся на цикл “Сльози-перли”, він зазначив: “І в прекраснім циклі “Сльози-перли” вона підіймає важке головіння вже не над своєю долею, не над долею якогось героя або примховатого артиста, але над цілим рідним краєм, над тим

³² О. К. Кривинюк. “Хр. ж. і тв. Лесі Українки”. Н.Й., 1971, стор. 59.

³³ Л. У. “Вибране”, В-во “Дніпро”, Київ, 1977, стор. 39.

народом, забитим в кайдани. Подібних голосінь було багато в нашій поезії, особливо після Шевченка. Леся Українка, перша і одинока вміє опанувати тут широку скалю почувань, від тихого суму до глибокої розпуки і мужнього, гордого прокляття, що являється природною реакцією проти холодної зневіри:

“Коли ж се минеться? Чи згинем без долі?
Прокляття рукам, що спадають без сили!
Навіщо родитись і жити в могилі?
Як маємо жити в ганебній неволі,
Хай смертна темнота нам очі застеле!”

Авторка запитує себе, пощо ті сльози, що палять душу, а не мають сили допомогти рідному краєві, і відповідає чудовим віршем:

“Всі наші сльози тугою палкою
Спадуть на серце, серце запалає...
Нехай палає, не дає спокою,
Поки душа терпіти силу має.
Коли ж не стане сили, коли туга
Вразить украй те серденько замліле,
Тоді, душа повстане недолуга,
Її розбудить серденько зболіле.
Як вже повстане – їй не буде впину,
Заснути знов, як перш, вона не зможе,
Вона боротись буде до загину:
Або загине, або переможе”.

Від часу Шевченкового “Поховайте та вставайте, кайдани порвіте” Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст цієї слабосилої, хворої дівчини... Леся Українка не силується на Шевченків патос, не переживує його термінології; у неї є свій патос, своє власне слово. Коли у “Русалці” вона стоїть під впливом Шевченкового романтизму,

то тут вона давно отряслася від нього, не потребує зичити ні від кого поетичного апарату, бо сама має що сказати читачам, у самої наболіло на душі чимало, у самої поетичне слово доспіло і сиплеться, мов золота пшениця”.³⁴

До цього часу Леся Українка була вже автором кількох десятків поезій, трьох поем, багатьох перекладів і оповідань, широко друкувалася в українській періодиці, була постійним співробітником прогресивних журналів: “Народ” і “Хлібороб”, що їх видавали Іван Франко і Михайло Павлик.

Найголовніші з них: “Надія”, “Конвалія”, “Сафо”, “Подорож до моря”, “В’язень”, “До натури”, “Напровесні”, “Співець”, “Вечірня година”, “До мого фортепіяна”, “Контра спем сперо”, “Мій шлях”; збірка “Сім струн”; сонети: “Натура гине – все в оздобах, в золоті”, “Дивлюся я на смерть натури і благання...”.

Від 1884 до 1891 року вийшла також збірка “В дитячому крузі” – найголовніші вірші: “На зеленому горбочку”, “Літо краснеє минуло”, “Мамо, іде вже зима”, “Тішся дитино, поки ще маленька”.

А також вийшли збірки “Мелодії”, “Кримські спогади” та “Невільничі пісні” 1895 р.

В 1892 р. появилася перша лірична збірка Лесі Українки п.з. “На крилах пісень”. Вже в цій збірці, поруч ніжних мелодій, в яких оспівана краса природи, задзвеніли сильні акорди патріотичної громадської лірики. З цієї пори Леся Українка стала в центрі українського літературного життя.

Про вихід у Львові збірки віршів Лесі Українки “На крилах пісень”, Осип Маковей писав: “...сега місяця з друку вийшли поезії молодой писательки нашої Лариси Косач (Леся Українка – то прибране ім’я). Ті поезії суть одні з найкращих, що вийшли послідними часами у нас. Іменно ліричні пісні Л. Українки визначаються незвичайною силою чуття і прекрасною формою”.

³⁴ Іван Франко, том 31, “Літ. крит. праці”, “Н.Д.”, Київ, 1981, стор. 265-266.

В збірці “На крилах пісень” маємо три мотиви, а з них найвизначніші: перший – то сумовитий погляд на свою долю, котрий, наскільки знаємо, зовсім не химерний, а опертий на дійсних фактах; другий – гаряче бажання поправи долі України й оборона “меншого брата”, а третій – то одушевлення природного. Той послідній мотив найсильніший у творах Л. Українки. Таких циклів образків з природи, гарних по формі і по рефлексіях та замітках поетичних, маємо в цій збірці кілька, наприклад: “Зоряне небо”, “Подорож до моря” і “Кримські спогади” (котрі є далеким відгомном кримських сонетів Міцкевича).³⁵

“У молодій поетці очевидно замітний розвій поетичного таланту. Коли порівняти поезії ще з року 1884 і з кількох пізніших літ з теперішніми, зараз побачиться значний розвій і то на добре. А треба знати, що авторка дуже вчасно почала писати поезії. Так тепер вона стає поруч своєї матері Олени Пчілки (Ольга Косач) як добра сила на ниві літературній. Додати треба, що Леся Українка, разом з Максимом видала торік переклади “Книги пісень” Гейного. В тій збірці більша частина перекладів – то Лесі Українки, а переклади ті далеко гарніші від наших давніх перекладів Гейного”.³⁶

10-го серпня 1893 року був виданий “Висновок молодшого цензора А. Певницького з Одеси, поданий Головному управлінню у справах друку в Петербурзі, про заборону розповсюдження збірки Лесі Українки “На крилах пісень”.³⁷

Вже в цій першій збірці, поруч ніжних мелодій з мотивами звеличання краси природи, задзвеніли сильні акорди патріотичної громадської лірики. У вірші “Сон” вона пише:

³⁵ О. К. Кривинюк. “Л. У. – Хронологія життя і творчості”. Н.Й., 1971, стор. 175-323.

³⁶ “Л. У. – 1871-1971”, В-во “Філядельфія”, стор. 321.

³⁷ Леся Українка, “Докум. і матеріали”, Київ, 1971 р., стор. 31.

“...З віконця ледве-ледве блисне промінь;
Ті хмари темні давлять мою душу,
А серце палять, мов жерущій пломінь.
Ні, гук страшний я видобути мушу!
Хай я загину, та хай сяє мило
Над людьми сонцем правда і надія!
Зважливо простягаю руку, сміло –
І прокидаюсь... Так! то сон був... мрія!”³⁸

Розвиток поетичного таланту Л. Українки покривається подекуди з переходом письменниці до щораз то складніших форм вислову.

В 1899 році вийшла її збірка “Думи й мрії”, а в 1902 році “Відгуки”.

Від дрібних ліричних поезій, крізь довші епічні й драматичні поеми переходить вона до найскладнішої форми – до драми. При тому ідейний підхід її творчості той самий: *глибока віра в краще майбутнє свого народу*. Ідеї залишаються. Вони тільки поширюються, поглиблюються, надходять нові форми вислову. Л. Українка шукає щораз то нових образів, нових символів, нових алегорій для вислову своїх думок. Тут саме в тому шуканні і головне джерело екзотичності її тематики. Прекрасно ознайоmlена з літературами світу, письменниця шукає в інших народів розв’язки питань сучасного їй українського громадського національно-політичного життя.

В ліричних поезіях Лесі Українки небагато мотивів чисто особистого характеру. Тільки деколи зрідка в інтимній їй ліриці ніжно й сумовито задзвенять струни самоти, недуги, кохання, природи. Наскільки Леся Українка торкається свого особистого життя, її поезія повна смутку, тихої меланхолії. Недуга, що томила її з ранніх літ і постійно примушувала шукати полегшення в Криму, в Карпатах, на Кавказі, в Італії, в Єгипті, відбилася тривким сумовитим, часто безнадійним настроєм у її інтимній ліриці. Характеристична з цього погляду її поезія “**Давня весна**”:

³⁸ “Л. У.”, том 1-ий, Київ, 1963 р., стор. 65.

Була весна – весела, щедра, мила.
Промінням грала, сипала квітки
Вона летіла хутко, мов стокрила
За нею вслід співучії пташки.

Все ожило, усе загомонило,
Зелений шум, веселя луна,
Співало все, сміялось і бренило, –
А я лежала хвора й самотна.

Я думала: “Весна для всіх настала,
Дарунки всім несе вона ясна,
Для мене тільки дару не придбала,
Мене забула радісна весна”.

Ні, не забула! У вікно до мене
Заглянули від яблуні гілки,
Замиготіло листячко зелене,
Посипались білесенькі квітки.

Моя душа ніколи не забуде
Того дарунку, що весна дала;
Весни такої не було й не буде,
Як та була, що за вікном цвіла.

Прилинув вітер і в тісній хатині
Він про весняну волю заспівав.
А з ним прилинули пісні пташині
І любий гай відгук з ним свій прислав.³⁹

Леся Українка ще в 1890 році писала:

³⁹ Леся Українка, “Вибране”, В-во “Дніпро”, Київ, 1977, стор. 55.

“На шлях я вийшла ранньою весною
І тихий спів несмілий заспівала,
А хто стрічався на шляху зо мною,
Того я щирим серденьком вітала...
Самій недовго збитися з путі,
Та трудно з неї збитись у гурті”...
“Чи тільки терни на шляху знайду,
Чи стріну, може, де і квіт барвистий?
Чи до мети я певної дійду,
Чи без пори скінчу свій шлях тернистий, –
Бажаю так скінчити я свій шлях,
Як починала: з співом на устах!”⁴⁰

В 1891 році писала:

“В далекій чужині
Я сили наберусь
Служити країні,
Або – не вернусь”.

В 1897 році:

“Будь проклята кров ледача
Не за рідний край пролита!”⁴¹

Звертаючись до Московщини в 1904 році Л. Українка пише такі слова:

“Співай, радій ненависна чужинко,
бий в бубни і лети в танок з нестяму
тобі зостався спадок на покраси,
бо зносиш ти України клейноди,
святкуючи над нею перемогу”⁴²

До кінця своїх днів мріяла Л. Українка про боротьбу за визволення України і працювала для того визволення, куючи “гострую зброю”.

⁴⁰ Л. У., “Вибране”, В-во “Дніпро”, Київ, 1977, стор. 17.

⁴¹ “Л. У. Критичні нариси”, Р. Задеснянський, “У.К.Д.”, стор. 8.

⁴² “Творчість Л. У., крит. нариси”, Р. Задеснянський, стор. 8.

Громадська лірика

Характер громадської лірики Лесі Українки відмінний від характеру її інтимної лірики. Характеристичною рисою її поетичних творів на громадські теми є сильний, бадьорий тон (наприклад, в “Невільничих піснях” із 1895-1896 рр.), жива віра в кращу майбутність народу.

Дуже сильно цікавило Лесю Українку питання, яка є роля поета серед громадянства та в чому сила поетичного слова, – і цьому питанню присвятила вона багато своїх поетичних творів. Ширше розгорнула його в поемі “Давня казка” (1894). Поетка в них висловлювала вже не плач і нарікання, а визвольні думки й почування. Вона пише, “що сльози там, де навіть крові мало”, бо сліз вже вилито стільки, що вся країна може вже втопитись, але неволя залишилась.

В 1896 році Леся написала коло двадцять різних творів, а між ними такі, як “Місто смутку” – враження від психіатричної лікарні дядька Олександра Драгоманова в Творках к. Варшави, де поетка збирала матеріяли для своєї драми “Блакитна троянда”, “Поет під час облоги”, “Грішниця”, “Хай буде тьма”, “Слово, чому ти не твердая криця...”:

Слово, чому ти не твердая криця,
Що серед бою так ясно іскриться?
Чом ти не гострий, безжалісний меч,
Той, що зди́ма вражі голови з плеч?

Ти, моя щира, гартована мова,
Я тебе видобуть з піхви готова,
Тільки ж ти кров з мого серця проллеш,
Вражого ж серця клинком не проб'єш...

Вигострю, виточу зброю іскристу,
Скільки достане снаги мені й хисту,
Потім її почеплю при стіні
Іншим на віху, на смуток мені.

Слово, моя ти єдина зброє,
Ми не повинні загинуть обоє!
Може в руках невідомих братів
Станеш ти крашим мечем на катів.

Брязне клинок об залізо кайданів,
Піде луна по твердинях тиранів,
Стрінеться з брязкотом інших мечей,
З гуком нових не тюремних речей.

Месники дужі приймуть мою зброю,
Кинуться з нею одважно до бою...
Зброє моя, послужи воякам
Краще, ніж служиш ти хворим рукам!

1897 року деякі поезії, написані попереднього року, появились друком, між ними й поема “Грішниця”, в якій поетка висловила істину, що залишається вічною. Коли вороги здобували місто, героїня поеми каже: “...Колись братня любов була й моя наставниця єдина”, та її – “любов ненависти навчила!” Коли побачила, як “гинуло найкраще”, та “як високе низько упало”, коли побачила, що хто “хилився найнижче, того найбільш топтали люди й коні”, – тоді у неї “спалахнула ненависть до тих, що нищили її любов!”. Словом своїм хотіла

б вона “розтворює рани в серцях людей, що мохом поросли... ударити перуном у заспані серця, спокійні чола соромом захмарить і нагадать усім, що зброя жде борця”. То були актуальні живі, ніби зняті з натури її образи про ту “війну страшну і невблаганну, без гасел бойових, без гучної музики”, коли на “поединок там виходили вночі, коли про тих борців ніхто не знав, де й як вони лягли”, коли на бій “ішли усі – жінки, чоловіки і навіть діти не сиділи вдома”... Письменниця знає, що її надія – це подолане місто, а в подоланім місті немає щастя і не може бути... що “там панує смерть потайна”... “Невже ми будем осторонь сидіти й споглядати, як ллється братня кров?”. “Не ми уб’єм, то нас вони уб’ють”... “Наша смерть навчить інших як їм треба жити... і за що вмирати”... “Я б упила щастям перемоги, нехай умру та думка не умре!”.

Письменницю переслідує гадка про недалеке вже криваве народження нації. Вона виносить твердження, що не є гріхом вбити ворога за Батьківщину, базуючись на словах св. Письма: “Ніхто немає більшої любові, як той, хто душу покладе за друзів своїх”. Кульмінаційний пункт поеми “Грішниця” – ідея християнства викристалізовує національну ідею, підпорядкування власних ідеалів національним.

Проза

Леся Українка виявила свій хист у різноманітних жанрах красного письменства. Крім ліричних віршів, поем, діалогів, драматичних поем, драм, вона писала прозові твори – оповідання, казки тощо.

Здебільшого це дитячі казки, оповідання, розповіді – вона залишила ще недосліджену белетристичну спадщину. Леся була також визначним публіцистом свого часу.

Прозові твори писала Леся Українка на теми з селянського життя і з життя інтелігенції з психологічним відтінком. Найголовніші з них: “Така її доля”, “Жаль”, “Весняні співи”, “Біда навчить”, “Лілея”, “Щастя”, “Над морем”, – це твори дозрілої письменниці. Проза – імпресоіністична, яка стоїть на висоті з прозою М. Коцюбинського, написана 1898 року. Красою в оповіданні є опис моря, як хвилі і морські краєвиди облямовують і пронизують цей твір – це високохудожній зразок пейзажної прози. Казкове оповідання “Біда навчить” розповідає про двох горобчиків, їх дружбу і їх сварку за зернятка. З їх сварки скористала курка з курчатками, поїла всі зернятка, а горобчики лишились голодними. Пізніше горобчик шукає пташок і людей, щоб добра навчили. Всі відмовились. Аж тоді він побачив, *що сам мусить вчитись і тоді тільки став мудрим і розумним.* Звідси наука: *що кожний має сам вчитись жити на світі.*

Переклади

Леся Українка перекладала з вісьмох мов: української, російської, німецької, польської, французької, англійської, італійської та грецької, а також робила переклади не з мови оригіналів – індійської і давноєгипетської.

Більшість перекладів Лесі Українки має принагідний характер, систематично працювала вона лише над перекладом з Гайнріха, Гайне та Гавптмана.

Найбільше переклала Леся Українка з таких письменників: з російської – І. С. Тургенева “Поезії в прозі”; з польської – А. Міцкевича з поеми “Конрад Валленрод”; з німецької – Г. Гайне, “З книги пісень”, “Поворот додому”, “З подорожі до Гарца”, з циклу “Північне море”, із збірки “Нові поезії”; Ата Троль – “Сон літньої ночі”, “Маврський король”, “Ткачі”; з французької – В. Гюго “Лагідні поети, співайте!”, “Сірома”; з давньої індійської перекладала з “РІГ-ВЕДИ” – “Гимн до ранньої зорі”, “Гимни Агні”, “Погребові гимни”; з англійської найбільш улюбленим був Дж. Г. Байрон; переклала “Коли сниться мені, що ти любиш мене”. З італійської – “Італійська народня пісня”. “Напис на стовпі” та “Спів, що вибито в зрамі нагробнім, покійого царя Антефа, що стоїть там перед співцем з арфою”. Цей спів “під таким заголовком знайдено переписаним у кінці одного збірника ліричних пісень про кохання, що переклала Леся Українка” з давньої єгипетської мови. Вона рівнож переклала з цієї мови “Ліричні пісні давнього Єгипту”.

“Передмова” каже нам, що подані пісні – це не фантазія і не наслідування. Це справжні твори давньої єгипетської поезії, що доховалися до нашого часу на каміннях, у трунах молодих дівчат і на смітниках давніх великих міст, кожна із них має більше як 3000 літ до Р.Х. Цінні переклади Лесі Українки чекають свого дослідника.

Поєми

“ТИТАНІЧНИЙ ХІД ПО ВЕРХІВ’ЯХ”

В 1898 році Леся написала вірш “На столітній ювілей української літератури”, 1798-1898, і драматичну сцену “Іфігенія в Тавриді”, оповідання “Над морем”, яке вона читала в Літературному Товаристві, і переклала першу свою драму на російську мову. А надруковані були “Поет під час облоги”, “Східня мелодія”, “Порвалася нескінчена розмова”, “Привіт Франкові” та ще декілька інших. Після операції в Берліні, не зважаючи на різні клопоти з лікуванням, вона написала “Спогади про М. Ковалевського”, переклала німецькою мовою оповідання “Голосні струни” і написала дві доповіді – “Два напрями в новітній італійській літературі” й “Українські письменники на Буковині”, які були надруковані в російському журналі “Жизнь”. Але найважливішою того року подією була поява друком другої її збірки поезій “Думи і мрії”.

З найбільшою силою й глибиною таланту Лесі Українки виявився в творах останнього періоду її життя у формі драматичної поеми та віршованої драми. Віршована драма – це був перехідний літературний жанр на шляху її творчості, були епічні, чи ліро-еричні поеми в стилі Байрона. До них належать “Русалка”, в якій на основі народної легенди Леся Українка розвинула тему про дівчину, що втопилася з причин нещасного кохання, “Подорож до моря”, біблійний “Самсон”, “Місячна легенда”, поема “Роберт Брюс” про народного героя шотландських легенд, сміливого й впертого борця за волю свого народу. Після “Роберта Брюса” постали поеми: “Давня казка”, “Одно слово”, “Вілла посестра”, “Ізольда білорука” і остання, написана в 1913 році, “Триптих”.

Поєми, написані за часів повного розквіту хисту великої поетки, є найкращі своєю будовою і змістом.

Поет стає борцем і знає, що його життя буде важке щодня і щогодини, на нього чигатиме небезпека, але туга за щастям народнім, за словом-зброєю, за сльозами-пекучим вогнем... “горить моє серце!..”. Але навіть найпекучіші сльози не зарадять лихові, бо “що сльози там, де навіть крові мало”.

Міг про правдивого титана, що повстав проти земледержця, перейшов у її твір, де у “Сні” розповідає вона про той світовий орган, який видобуде гук страшний і потужний, а від нього перекинеться одвічний “світовий стрій”. Поетеса чуває, що в ній і її сучасників “вогонь Титана не погас”, вона роздмухує своїми творами цей вогонь і прагне запалити пожежу, що спалить старий лад поневолення, визиску, вона прагне розбудити сумління і вогонь у душах своїх сучасників і товаришів. Що з того, що сміливий нащадок Прометея мав смутну долю свого предка і йшов на вигнання в тюрми, здобував дочасну “смерть у дикій самотині” – це доля борця, що стала до бою темної ночі. Та ця доля незмірно краща за слимаче животіння.

В поемі “Одно слово” (1903) старий якут оповідає про чужинця, який довго жив самітнім серед якутів, з ностальгії за рідним краєм тяжко захворів і хоч намагався вияснити темним якутам причину своїх скорбот, але вони його не розуміли; в їх мові не було відповідних слів.

У поемі “Одно слово” вражає витримана від початку до кінця простота мови, образів, міркувань, які разом дають живість оповіданню якута. Також виявляє Леся Українка глибоке знання людської душі. Опис глибокої трагедії: “Часто так якось плакав і сміявся разом”.

“Я від того, – казав чужинець, – умираю,
Що у вас ніяк не зветься,
Хоч єсть його без міри у вашім краю.
А те, від чого міг би я ожити,
Не зветься теж ніяк: немає слова (воля)”.⁴³

⁴³ Леся Українка, “Вибране”, В-во “Дніпро”, Київ, 1977, стор. 273.

Поєма в'яжеться з трагічною смертю поета Павла Грабовського (1864-1902), автора збірок поезій “Пролісок” і “З півночі”, який помер на засланні в Сибірі.

Р. Задеснянський пише: “Може було б правильніше нагадати собі, що Леся Українка вже й перед написанням цієї поеми шукала відповіді у психіці поневоленого народу, у відношенні його до своїх провідників, у взаєминах між тими провідниками та власними масами, на марні наслідки спроб багатьох народів, а в першу чергу, українського, організувати боротьбу з переможцями за визволення. Рік по написанні цієї поеми, Леся Українка написала драматичну поему “Вавилонський полон”, в якій майстерно малює долю й трагічні переживання поневоленого народу, його мрії й віру в визволення; вона писала:

“Народ наш, мов дитя сліпее зроду,
Ніколи світла-сонця не видав.
За ворогів іде в огонь і в воду,
Катам своїх проводирів оддав”.⁴⁴

Отже ці питання не кидали її, вони стояли в осередку її уваги, і вона раз-у-раз до них вертала.

До того слід додати, що є всі підстави уважати Лесею Українку часів написання цієї поеми за прихильницю ідеї відновлення української держави шляхом національної революції.

“Триптих”, грецьке слово, що означає образ з трьох різних окремих образів, поєднаних внутрішньо. Ця назва вживається в малярстві – три малюнки поєднані однією ідеєю.

У письменстві ця назва зустрічається дуже рідко. Леся Українка, яка любила вживати оригінальну форму для творення й удосконалення своїх творів, у “Триптиху” поєднує три роди епічних творів: *апокриф* – “Що дасть нам силу; *легенду* – “Орфєєве чудо” і *казку* – “Про велета”.

⁴⁴ Р. Задеснянський “Т.Л.У.”, В-во “У.К. Думка”, Мюнхен, стор. 78.

Леся Українка підбрала три роди епосу, які є близькі до себе. Всякий триптих об'єднує три частини в одне ціле, які поєднані однією ідеєю, вони є розділені епохами або тематикою.

Леся Українка вибрала епохи, до яких належить непов'язаний собою зміст кожної частини.

Найсильнішою частиною є третя частина “Триптиху” – “Казка про велета”. Роман Задеснянський пише: “Як бачимо, при такому розумінні поеми “Триптих”, можемо ствердити повну подібність образів двох наших геніїв – Т. Шевченка і Л. Українки, бо у Шевченка також Україна “заснула” і “бур'яном укрилась” так, як і в Лесі Українки велет заснув і “землею заснітився увесь”, а також спільну обидвом геніям глибоку віру в те, що “слово” поета, “Орфеєва флейта” вдарить по “гнилому” й хворому “серцю” народу й увіллє в нього нового духа, духа, що оживляв не лише князівську, але й козацьку Україну, духа боротьби, і тоді нарід “сонний велет” раптом перетвориться в націю, а те рабське, чуже, що “наплило на нього” за віки московської неволі, – “одразу стане руба”. Так станеться чудо: *втрачена*, виснажена важкою працею *сила* раптом відновиться, відновиться під впливом могутньої волі, *під впливом всемогутнього духа...* Чи з'ясована нами ідея “Триптиха” Лесі Українки – є справді та, яку нам хотіла висловити велика поетка в році своєї смерті, немов свій “Заповіт”... чи може ухилилися від її намірів, чи може слід прийняти те “загальникове” пояснення ідеї твору, яке нам, між іншим, пропонував Б. Якубський?

Рішаючи і безапеляційну відповідь на поставлене питання дає нам сама Леся Українка і то в цьому ж творі. Хоча вона й підкреслювала “святу простоту” і “безтенденційність” “казки”, але закінчує свій твір словами:

“Кохана сторона моя!
Далекий рідний краю!
Що раз згадаю я тебе
То й казку цю згадаю”.⁴⁵

Ці слова стверджують з усією переконливістю, що “Триптих” є пов’язаний з Україною..., якої сини питали себе не раз: “Що дасть нам силу?”, загублену, втрачену силу, яка “вся згинула”...

“Триптих” Лесі Українки відповідає своїй назві... бо він в трьох, здається, різних і непов’язаних із собою малюнках дає науку, що робити, з’ясовує українському народові... що треба робити, щоб докінчити мури й збудувати “нове місто” – нову й могутню державу, бо велет такі збудиться... і скине із себе “дроти залізні”, так і ті всі “федеративні” вигадки, які налипли на ньому під час двох-вікового сну, та стане вільним, стане державною нацією.

Вона знала, що її “велет-нарид” встане і розпадуться пута. Своїми творами вона хотіла розбудити “велета”, відродити чесноти предків та відкрити облудність рабських “чеснот”, що в дійсності були лише анестезуючими засобами, які далі підтримували “сон” велета.

Звертаючи увагу на висловлені Лесею Українкою думки й погляди в її творах повніше розкрити світ ідей питомих великій українці, світ ідей, які приховують і спотворюють своїми коментарями наймити окупантів. Ми віримо, що за словами великої Лесі Українки:

“...Вшухне Божий гнів,
І встане велетень з землі,
розправить руки грізні.
І вмить розірве на собі
усі дроти залізні...”⁴⁶

⁴⁵ Р. Задеснянський “Т.Л.У. Критичні нариси”, В-во “У.К.Д.”, Мюнхен, стор. 78.

В 1897-1898 рр. Леся Українка пише драматичну поему на одну дію *“Іфігенія в Тавриді”* – це уривок; твір незакінчений, невідомо чому? Ірина Пеленська у статті *“До генези “Іфігенії в Тавриді”* Лесі Українки пише: *“Загально прийнявся погляд, що цей твір пов’язаний з перебуванням Лесі Українки на Криму, в Ялті, у віллі “Іфігенія”, і постав з туги за рідним краєм. Перебування поетки в Ялті 1897-1898 рр. в часі постанов твору підтримує таку тезу, але, приглянувшись уважніше, бачимо, що ці припущення спрощують проблему генези “Іфігенії в Тавриді” і, що твір має глибше й даліше коріння та заслуговує на визначне місце в низці драматичних поем Лесі Українки...*

Наші літературознавці не вважають *“Іфігенії в Тавриді”* початком більшого твору. О. Білецький називає її постійно *“уривком”* з 1898 р. О. К. Бабишкін – *“драматичним етюдом”*, а М. Зеров зачисляє її до *“невеличких поем”*, що раз-у раз переходять у діялоги...⁴⁷

Аналіза сюжету та свідчення самої авторки кажуть нам, що це тільки перша дія задуманої драматичної поеми. Леся Українка закінчила першу дію 15-го січня 1898 року, а 21-го січня вислала матері в Гадяч і при тому писала: *“Іфігенію”, бачиш, посылаю... Монолог, я сама бачу, страх довгий, колись, потім, для сцени (!) можна буде скоротити, а для читання се, я думаю, нічого. Коли б се була побутова драма, то такий монолог був би злочинством, але для драматичної поеми я се допускаю. Се пишу для того, щоб ти і Михайло Петрович не думали, ніби я зрікаюсь свого принципу, виключення монологів з новітньої драми. “Іфігенія” іменно не буде новітньою: в ній буде хор, репліка і може навіть ще щось...⁴⁸*

86. ⁴⁶ Л.У. – *“Палкі Блискавиці”*, СУУВ, Британії, Лондон, 1971, стор.

⁴⁷ *“Л.У. 1871-1981, Св. К. Відз.”* 100-р. Л.У., Філ-фія, стор. 179-198.

⁴⁸ *“Л.У. 1871-1981, СКВ”*. 100-р., Філяд. 1980, стор. 198.

Починаючи монолог, Іфігенія згадує свою родину, судженого, подругу і природу Греції, де цвіте вічна весна. З туги й самотності будиться в ній бунт проти богині, і вона хоче вчинити самогубство, але здержує її гордість дочки Прометея. Цим монологом, після якого Іфігенія відходить до храму Артеміди, закінчується перша дія.

Природа Тавриди-Криму з химерною зимою і близькістю бурхливого Чорного моря для королівни з Арголіди, де “процвітала вічна весна”, ворожа, а сама Таврида – місце досмертного вигнання. З цього приводу ввійшла ця драматична поема до української літератури як твір ностальгії. Таким він окреслений, лише короткими згадками, в Зерова, Драй-Хмари, Дорошкевича, Княжинського й інших, при тому пов’язують його з особистим наставленням авторки, яка, перебуваючи часто поза межами України, носила в душі почуття туги за рідним краєм. Здається, що це заради фрази в одній із строф “Іфігенії в Тавриді” Лесі Українки:

“А в серці тільки ти,
Єдиний мій коханий рідний краю!
Все, все чим красен людський вік короткий
Лишила я в тобі, моя Клядо”.⁴⁹

Дмитро Донцов у “Туга за героїчним”, Лондон 1953 р., пише: “Словами Касандри Л. Українка промовляє до нас сьогодні: “Дурно не дає дарунків ворог. Ворог – це гієна, що смертю й розкладом живитись мусить” – “...бачу кривий гієни погляд, тільки чую проникливий хижацький голос...”

Чи може щось бути більше актуального в нашій поезії, як твердження, що “гієна ніколи не буде голубкою, бо такою її створив Бог”. І чи не те саме відбувається тепер по всьому світі, веденому сліпими Геленами, які думають, що пакти з гієнами приведуть до миру?” І далі продовжує:

⁴⁹ Там же.

“Ще страшнішим уявляється їй майбутнє в драматичній поемі “Грішниця” – протиставлення чинної постави “грішниця” – пасивній юрбі. Для нас, сучасників вогневого хрещення нації, такі актуальні й живі, ніби зняті з натури, є її образи про ту “війну страшну і невблагану”, без гасел бойових, без гучної музики, без грімких виступів”, коли “на поєдинок там виходили вночі... коли про тих борців “ніхто не знав, де й як вони лягли, коли на бій “ішли усі жінки і чоловіки, і навіть діти не сиділи вдома...””.

В її творах все привиджується “меч политий кров’ю”, або “зброї полиск”. Вона прагне, щоб її слова стали вогнем, на яким “жевріє залізо для мечів, гартується ясна й тверда криця”...

Серце поетки бунтується, їй здається, що “рука стискає невидиму зброю, а в серці крики боєві лунають”... Вона знає, що її нація – це подолане місто, а в “подоланім місті немає щастя і не може бути... Все бачить вона країну, де люди гинуть у тяжкому, лютому бою”, де “панує там смерть потайна”. Невідступно переслідує поетесу гадка про недалеко вже криваве народження нації.

Тут у поетки бачимо геніяльний дар передбачення, дар візіоренки з екстазом віруючої в тріумф її народу, який неможливий без жертв, – кров освячує всяку ідею... Хто любить свою правду, мусить її боронити.

Стиль Лесі Українки характеризує Д. Донцов так: “Її стиль? Він теж був страшно відмінний від стилю інших поетів чи поеток. Може несвідомо, вона сама в прозі пояснювала свій стиль: – ...“форма пророчої утопії, як і пророчої поезії, інша. Замість епічно-спокійного тону... замість простоти, знаходимо тут запал і завзятість, повний брак об’єктивності, нагромодження образів, порівнянь, докорів, прогноз, обіцянок, віщувань, жалю, надій, гніву, – всі почуття, всі пристрасті людського серця відбиваються яскраво в тій вогненній ліриці... Навіть сама техніка фрази виміряна свідомо на те, що тепер звуть сугестією. Кожний образ, кожна імперативна фраза, повторюються... різкими виразами рівної сили і через те силоміць западають у пам’яті”. Таким був і стиль самої поетки. Її ваб-

лять або “верхів’я золоті” гір, осяяні малиновими проміннями заходячого сонця; тягнуть її до себе, як її муза, як “путь на Голготу”, як непевне море, як “фантастичний “сон літньої ночі”, як “зірниця”, що спалахує край неба, за якою “серце кидалось, розпачем билось”, як “червоні квіти” щастя, що ясніють десь “за річкою, там на схід сонця”, як осліплюючі видива останнього бою. До них рветься її спрагла чину і чуда нап’ята душа, неначе готова розірватися струна... Героїчна концепція, трагічне уняття життя!..”.

Не дивно, що і за життя, і по смерті мало розуміли її прозаїчні земляки. І кожний новий обхід її пам’яті підтверджує це. І якже могло бути інакше?.. Її великий гарячий патос не грів їх, а дешевої сантиментальності в ній не було. Загал інстинктом чув у ній щось безмірно вище за нього, – вона сама не мала двох думок щодо цього. Їй здавалось, що вона “як осінь умре”, що “передсмертний її спів пролетить по землі “над рідним краєм непомітно – “вітер лине оттак над болотом, де вода вся важка, мов свічадо тьмяне”, або “як вихор через море ледове”... Колись і їй була доступна погідна муза ніжної поезії, але вона не плекала цієї сторони свого хисту. Від неї може ждали чутливості, але вона її не мала. Бо – “де візьметься у птиці віщої коханий погляд голубки, що воркує?”. Її внутрішній вогонь – “він висушив її дівочі сльози”. Устами однієї своєї героїні писала про себе: – що той вогонь, “він може б міг на вівтарі великім палить великі жертви всепалення, та де ж ті вівтари?”. Їх ще не збудувала її рідна нація. Це може станеться пізніше, коли всі побачать в ній те, чим вона була: що з незнаною доти міццю і елеганцією пов’язала нитку літературної традиції, обірваної в 1861 році, традицію “Сну” і “Заповіту”...

Месники дужі візьмуть твою зброю..., бо “Ти перемогла, пророчице!”.

В двох словах можна схарактеризувати її творчість: вона принесла нам героїчний ідеал життя, героїчне його сприймання. Не мир, а меч; не нудні утопії “кращого життя”, а волю до чину, волю здійснити свою мрію, свою правду, за всяку ціну. Не жаль до покривджених, а ненависть до наїзд-

ника; не насолоду в сльозах, а заповідь бути сильними – сильними, передусім, духом! Не холодну розумовість, а релігійний шал фанатика. Її герої були: Іфігенія, Міріям, Марія, перші християни: Ричард – борець за незалежність, Касандра, Антей, Самсон, Прометей, якого іскру чула в своєму серці... Не ніжно гарне, а величне і сильне!

Була поеткою напруженого, інтенсивного життя, горіння! В однім чудовім вірші-спогаді про дитячі часи описує вона “таємне товариство”, що заснувала малеча, збираючись у звалищах старого замку, і питає: “яка ж була мета у товаристві? Мета? – “дорослі” вже б не обійшлися без цього слова, ми ж були ширіші: в нас не було мети. Було завзяття, одвага, може, навіть, героїзм, для нас було доволі”...

Цілим своїм життям і поезією вона довела, що мала зовсім означену мету, мала любов до небезпечного, героїчного стилю життя, який гартує і підносить тонацію душі”.⁵⁰

⁵⁰ Д. Донцов. “Туга за минулим”, Лондон 1953, стор. 25-26.

Драми

В останній добі розвитку свого таланту, від 1900 року Леся Українка зупиняється майже виключно при формі драми. “Я й сама не знаю, чому мені “дрібні вірші” тепер не пишуться”, – пише вона до матері 12-го березня 1912 року. Причина була та, що письменниця найшла найпригіднішу для свого характеру форму поетичного слова. До драматичної поезії вона схилилася від ранніх літ, переплітаючи і свої ліричні поезії й епічні твори монологами й діалогами. В 1900-их роках у тій ділянці літературної творчості дійшла Леся Українка до високої майстерності в опануванні драматургічної техніки й у будові діалогу. У висліді полишила ряд першорядних по глибині поетичного задуму та майстерності його перевидання драматичних творів, до яких теми брала не тільки з українського життя, але й античної історії (вавилонської, єгипетської, грецької, римської), із часів середньовіччя, французької революції, життя Північної Америки в XVII столітті.

У статті “Леся Українка і грецька література” Ірина Пеленська пише: “Обізнаність Лесі Українки із світовою літературою, її ідейний і мистецький з нею зв’язок – справа загально в літературі відома. Це засвідчує тематика деяких її поем і майже всіх драматичних творів. Загально, беручи в Лесі Українки – є сім драматичних творів на теми з давнього Єгипту, дев’ять з біблійного Ізраїлю, чотири з античної Греції, шість із старохристиянської доби, дві середньовіччя, дві із давньої Англії, одна з французької революції”.⁵¹

Ідеї творів великої письменниці є ідеями всього людства, ідеями всіх, хто шанує найвищі духові вартості, хто за них змагається. Вогненне слово поетки залишилося винятковим у світовому значенні.

⁵¹ “Л.У. 1871-1981, В-во С. К. Філядельфія, 1980 р., стор. 163-178.

Найголовнішим жанром її літературного шляху була драма. Леся Українка була представницею нового напрямку в українській літературі кінця XIX – початку XX століття – неоромантизму і застерігала, що прапора “новоромантичного” не збирається кидати, бо він прагнув звільнити особу, але тільки виняткову, героїчну – од юрби.

Представниками цього напрямку в західноєвропейській літературі-драматургії були: Г. Гавптман, М. Матерлінк, Г. Гофмансталь, С. Виспянський та ін., з якими Л. Українка була добре обізнана.

Тогочасний український критик, М. Воронний, аналізуючи неоромантизм, писав: “Неоромантизм, як і давній романтизм, або усувається від безпосередньої дійсности, блукаючи в часах давньоминулих і в сферах фантастики, або переплітає невеселу дійсність з чарівною фантастикою. В своїй художній манері, він уникає деталізації реальних подробиць в малюнку, натомість промовляє виразно закресленим символом, ефектно освітленим образом; в свій будівничий апарат він закладає динаміку, інтенсивно розвинений рух дії, а з психології момента бере тільки найбільш характеристичне; тут він ніби наслідує манеру малярів-імпресіоністів. У сфері театральної техніки, він охоче вертається до феєричної мелодрами, драматизованої утопії або драми-казки”.⁵²

Леся Українка, як драматург-новатор, створила новий жанр-драматичну поему; цього жанру в українській літературі до Лесі Українки не було. Вона познайомилася з цим жанром, читаючи, а навіть, перекладаючи західноєвропейських письменників, зокрема французького Віктора Гюго, і закріпила цей жанр в українській літературі, пишучи цілий ряд драматичних поем: “Одержима” (1901), “Вавилонський полон” (1903), “На руїнах” (1904), “У катакомбах” (1906), “Касандра” (1901-1907), “У пущі” (1907), “На полі крови” (1909), “Бояриня” (1910), “Адвокат Мартіян” (1911), “Оргія” (1913).

⁵² Леся Українка, “Бояриня”, В-во “ОУК”, 1971 р., Торонто, стор. 72.

В основі майже всіх драматичних творів Лесі Українки лежить конфлікт ідей і авторка майже завжди хоче своїм твором розв'язати або дати напрямні для розв'язання якоїсь засаднично-важної проблеми. Драматичні твори Лесі Українки під певним оглядом нагадують ті твори старих і сучасних філософів, в яких розв'язувалося те чи інше питання в літературній формі, а створені її фантазією постаті дискутували між собою, проповідували певні ідеї, змагалися за їх перемогу. Під цим оглядом деякі твори старих філософів, а потім Лессінга, Вольтера, Ніцше не можуть рівнятися до творів Лесі Українки тільки тим, що твори Лесі Українки переважають своєю мистецькою формою і поетичною силою.

Пишучи свої драматичні твори, Леся Українка хотіла пірнути в інший світ, змусити читача відірватися від конкретних клопотів і життєвих проблем, звільнитися від затемнюючих подробиць і в перспективі віків пізнати абстрактну істотність тих чи інших засадничих життєвих питань.

Першою драмою Лесі Українки є “Блакитна троянда”, написана 1896 року. “До питання про *“Блакитну Троянду”* Н. Іщук-Пазуняк пише: “Блакитна Троянда”... наскрізь сучасна, цебто модерна, бо написана тоді на модерну тему спадковости ненормального психічного стану людини, в тому часі в європейській літературі дуже актуальну з уваги на наукові дослідження в цій ділянці.

1900-ті роки у творчості Лесі Українки – це роки драматургії. За короткий час вона написала близько двадцяти драматичних творів, які були новим явищем в українській літературі й у славили письменницю як драматурга. Улюбленим її жанром була проблема філософська драматична поема. Свідомо уводячи світові образи і сюжети, Леся Українка виводила національну літературу на орбіту літератури світової.

Один із нескорених, письменник-шестидесятник Євген Сверстюк пише: “Леся Українка. Хто вона? Крик чайки над пересохлим руслом, стоптаним копитами чужої орди? Волинська мавка, що від весни до осені пронесла тугу за ідеалом волі й краси? Хворе дівча, що створило навколо себе драматичний світ прозорих привидів з античності й середньовіччя? Чи, може, Кассандра, трагічна пророчиця полоненого і заслуженого краю, приречена говорити жорстоку правду людям, які воліли б мрійну казку?”.⁵³

Поет стає борцем і знає, що його життя буде важке, щодня і щогодини на нього чигатиме небезпека. Ну, що ж!

“Бажаю так скінчити свій шлях
Як починала: з співом на устах!” *(Мій шлях)*

Поетеса не соромиться своїх сліз. І, коли О. Маковей зауважив у рецензії на першу збірку Лесі Українки “На крилах пісень”, що в її віршах багато сліз, вона рішуче повикреслювала з них усе, що було виявом особистого горя, а лишилися не сльози, а сльози-перли, кривавії сльози, пекучі.

Туга за щастям народним, за словом-зброєю, за сльозами – пекучим вогнем – така сильна, що “Говорить мое серце...”.

Але навіть найпекучіші сльози не зарадять лихові, бо “що сльози там, де навіть, крові мало”.

Люди століттями б’ються, щоб воленьку здобуть, ця боротьба тривала і запекла, її заповідав Прометей.

В літературі новатором в суспільно-психологічній драмі був норвежець Генріх Ібсен (1828-1906), що діяв у душі своєї доби і дав своєрідний вираз натуралізму у своїх драмах. В усіх його творах висуваються суспільні проблеми... Свій намір він здійснює не масовими сценами, а грою індивідуала, – виступає або витвір суспільства, як Пер Гінт, – негативний його вплив, або тип суспільного реформатора, як у драмах “Брант” і “Ворог народу”... Найвизначнішим його тво-

⁵³ Є. Сверстюк, “Собор у рештованні”, В-во “Смолосип”, Франція, 1970 р.

ром на цю тему є його драма “Привиди”, яку знала Леся Українка, про що довідуємося з її листування і з тексту самої драми “Блакитна троянда”... На тему спадковости написав свої дві перші натуралістичні драми і Герард Гавптман декілька років перед появою “Блакитної троянди”... Із зовнішніх чинників могла на Гавптмана вплинути і вистава Ібсена “Привиди”, яку він бачив у 1887 році в Берліні”.⁵⁴

Коли порівняти спонуки до написання драми “Блакитна троянда”, то в обидвох авторів знаходимо спільні мотиви, з яких першим є невилікувальна недуга Лесі Українки, туберкульоза костей. Така ж сама хвороба була і в Г. Гавптмана.

“...Композиція п’єси відповідає законам драматичної дії. Коли порівняти її з драмами її попередників щодо теми, а саме з Ібсеном, зокрема з Гавптманом, то можна ствердити, що цю психологічну проблему наша письменниця розв’язала з не меншим талантом, ніж її посередники – цілком оригінально...”

На українській сцені “Блакитна троянда” появилася за життя письменниці два рази, – в 1899 р. і в 1904 р. В обидвох випадках публіка, вихована на побутово-етнографічному репертуарі, не сприйняла п’єси., але до сьогодні не менше, ніж твори, також тоді молодого автора, лавреата Нобеля, Гергарда Гавптмана”.⁵⁵

⁵⁴ “Л.У. 1871-1971”, В-во С.К.В. 100-р. Л.У., Філ-фія, 1980, стор. 177.

⁵⁵ Там же, стор. 178.

“Блакитна троянда”, психологічна драма, написана 1896 року. Вона є перша в українській драматургії і помітних наслідків не принесла, але вона відповідає владі письменниці. Леся Українка, сподіваючись вистави своєї п’єси в 1897 році, пише до матері: “Жаль мені, що я не можу ще раз умити свою дитину перед тим, як пускати її на позорище, боюся, що в ній виявиться багато промахів при репетиціях. Ет, що вже про це говорити, все одно не допоможе. Часами у мене з’являється якесь дуже скептичне і суворе відношення до цієї драми і мені здається тоді, що в ній більше промахів, ніж чого доброго. Дуже це гірка думка, а приходиться вона мені все частіше”.⁵⁶

Ці рядки писала Леся Українка у жовтні 1897 року, а через рік вона почала писати “У пущі”, – таку далеку від “Блакитної троянди” і темою, і стилем. Виходила вона цією п’єсою на властивий їй шлях, змальовуючи філософські широкі проблеми.

Час, коли Леся Українка написала цю свою п’єсу, був для українського театру досить знаменним моментом. В 1892 році, після довголітньої заборони українських вистав у київському генерал-губернаторстві, пощастило М. К. Заньковецькій, разом із М. К. Садовським дати свої перші вистави у Києві. Вони приїздили щороку і кияни могли зазнайомитися з усіма їхніми художніми досягненнями. Виросло за цей час свідоме українство Києва, українська молодь, що прагнула глибокого й серйозного розуміння національної думки, надто примітивною здавалась їй стара драматургія, воліла вона, щоб вийти за межі етнографічних відбитків українського в українському театрі.

До цієї молодії генерації належала й Леся Українка. Близькі до неї люди зробили перші кроки до того, щоб українському театрові щось дати. Її мати, Олена Пчілка, переробила 1886 року “Бедную невесту” Островського. Близький їй з

⁵⁶ П. Рупін, “Перша драма Л. У.”, “Л.У.”, том V, стор. 7-27.

дитинства М. П. Старицький дав 1894 року “Талан”, ставлячи в цій п’єсі виразно психологічну проблему; чимало зробити для перекладення світового або утворення нового українського репертуару і молоді товариші Л. Українки: В. Самійленко, Л. М. Старицька-Черняхівська, І. Стешенко, О. Г. Черняхівський та інші.

Леся Українка хотіла й свою частку дати в театральний репертуар. Вона завжди турбувалася за українське культурне життя і шукала засобів, щоб своїми хворими силами допомогти спільним турботам. О. П. Косач добре пам’ятала, що разом із всією свідомою українською публікою непокоїла Лесю Українку обмеженість українського репертуару та відсталість його від світових зразків, і що саме через це й написала вона свою “Блакитну троянду”.

П’єсу, як про це свідчить чернетка Лесі Українки, написано 1896 року. Через деякий час після того Леся Українка читала її, як про це згадує Л. М. Старицька-Черняхівська, у невеликому гурті в присутності М. П. Старицького. Старий драматург поставився до нової української п’єси прихильно, але надаремно змагався переконати авторку, що драма її кінчається на третьому акті. В жовтні 1897 року Леся, заклопотана думкою про постановку цієї п’єси, писала: “Напиши, – звертається вона до матері, – в якому “положенні или состоянні” постановка моєї драми, хто і де має ставити її? Папа писав мені якось, що “ролі розписані для акторів”, ти писала, що Старицький хоче врядити постановку в літературному товаристві. Що з цього всього вийшло?.. А далі, Леся сповіщає про інші можливості провести її на сцену: “Один мій новий знайомий, що був тут літом у Криму... дуже заінтересований моєю “Трояндою”, яку я йому читала, написав мені на днях з Мінська, де він постійно живе, що туди має приїхати Кропивницький з трупом і що я добре б зробила, коли б послала йому свою драму, а він би дав Кропивницькому для постанови і нагляду, щоб мої умови, які я поставлю, були достотно виконані...”⁵⁷

⁵⁷ П. Рупін, “Перша драма Л. У.”, “Л.У.”, том V, 1954, стор. 27.

Далі пише Леся Українка до матері: “Мені все таки хотілось би для справи козацької дебютувати в Києві, але я ж не знаю, на скільки серйозний там замір ставити “Троянду”, а коли серйозно, то все таки, коли власне це має бути? Все се має такий вид, наче я набиваюсь з своїм “детищем”, правда ж так? А факт тим часом той, що я страшенно боюсь сеї постановки, і в Києві більш ніж де...”⁵⁸

Не знати через що саме, але не виставлено цієї п’єси ні Старицьким, ні Кропивницьким, тільки 1899 року була поставлена вперше в Києві трупю Кропивницького.

П’єсі не пошастило. “Літературно-Науковий Вісник” в короткій замітці зауважив, що “газетні рецензенти” не дуже прихильно обізвалися про цю п’єсу”. Усі три київські газети: “Києвлянин”, “Києвське Слово” і навіть найприхильніша з усіх них до українства “Жизнь и Искусство” безжалісно висміювали п’єсу, підкреслюючи не тільки технічні хиби, а називали “дамською” п’єсою, а найбільше дорікали “рецензенти”, що п’єсу написано на сюжет з життя “інтелігентів”, які ведуть між собою “умние разговори”, “рассуждают о любви Данте и Беатриче” та уживають “французкие фрази”.

Відомий на той час журналіст І. Г. Александровський вистуив проти М. П. Старицького, проти статті Івана Франка та вжив неделікатних уваг про тяжкий стан здоров’я авторки і про те, що взагалі сумно та безрадісно склалося її життя. Найголовніша думка цього рецензента, якою він обурюється – це те, що Леся Українка наважилась відбити в своїй п’єсі життя інтелігенції, розриваючи таким чином з давньою традицією українського театру, а далі запитує: “Но ради чего говорят они по-малорусски?”.

⁵⁸ П. Рупін, “Перша драма Л. У.”, “Л.У. – твори”, том V, 1954, стор. 7-27.

Золотою ниткою в'яжуться ідеї творів Лесі Українки, де відчуваємо могутність слова, силу образів і де розвивається релігійно-моральний і національний характер. Одним із перших її релігійних діалогів є апокриф “Прокляття Рахіль” з 1898 року, в якому виступають ідеї прометеїзму від Адонай з його кличем “зуб – за зуб, кров – за кров”.

Непримиренність Старого Завіту символізує Рахіль, яка твердо вірить в Бога помсти, коли цьому протиставиться Новий Завіт з новим законом “всепрощення ближньому”, – це часи народження Ісуса Христа.

“Чутно крик в Рамі, великий плач і скарги,
Рахіль плаче по дітях своїх і не може
потішитись, бо їх немає”. (Сван. Мат.)

В змісті цього апокрифу письменниця характеризує з'явлення нового світла, нового закону, народжується ідея християнства, з яким не може примиритись Старий Завіт з його законами.

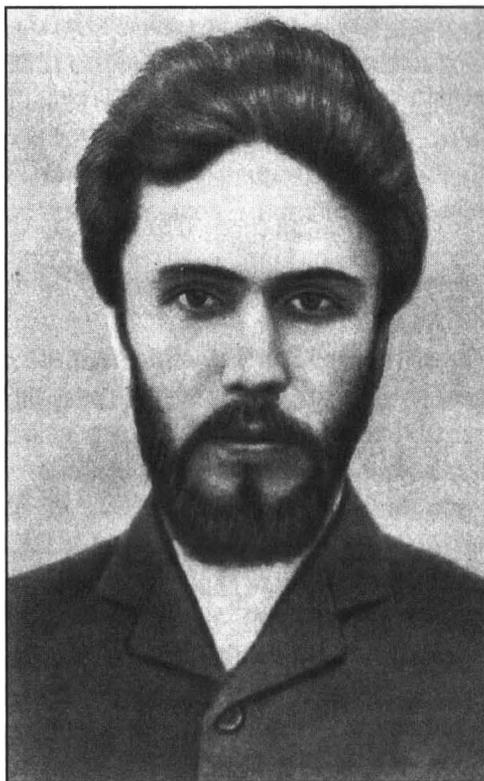
У діалозі “Грішниця (1896) перехрещується ідея релігійно-національна, підпорядкування власних ідеалів – національним, в якій спалахнула ненависть до тих, що нищили її любов”. Для нас, сучасників, слова Лесі Українки є актуальними, ніби зняті з натури про ту “війну страшну і невблаганну”.

Письменницю переслідує гадка про недалеке вже криваве народження нації. Вона виносить твердження, що не є гріхом вбити за Батьківщину – “Не ми уб'єм, вони нас уб'ють”.

Базуючись на словах св. Письма, вона твердить, що: “Ніхто не має більшої любови, як той, хто душу поклав за друзів своїх”.

Призначення її нації “згинуті або вийти з неволі... котра з тих двох судилась нам дорога?” – “Всяка, лише не сконіння в ярмі!” – пише вона.

“ОДЕРЖИМА”

Сергій Мержинський, близький приятель родини.

Перша в новому жанрі драматична поема “Одержима” написана 15-го лютого 1901 року в Мінську за одну ніч. Це був трагічний момент в Лесиному житті, коли вона в ці дні закрила своїми руками навіки очі духово близькій їй людині. Під впливом смерти Лесиноного інтимного друга Сергія Мержинського, який умер в неї на руках, створилася драматична поема “Одержима”. Нагадуємо цей епізод тільки тому, що він свідчить про стан Лесі Українки, в якому створила цю драму, бо це має велике літературне значення. Згадуючи пережиті

трагічні дні, Леся Українка пише до І. Франка: “Признаюся Вам, що я її в таку ніч писала, після якої, певне, буду довго жити, коли вже тоді живою осталась, і навіть, писала, – не перетравивши туги, а в саму її апогею. Якби мене хто спитав, як з того всього жива вийшла, то я могла б відповісти: “З того я зробила драму””.⁵⁹

Поділяючи авторитетне слово І. Франка, який перед тим високо оцінив епічні твори Лесі Українки, тут він назвав “Одержиму” першим шедевром драматичних творів Л. Українки.⁶⁰

Дія відбувається в Галілеї і відноситься до часів неповного зрозуміння ідеї християнства, вагання між Старим і Новим Завітом. Це є часи євангельського життя Христа-Месії. “Одержима” – жінка Міріям, через проповіді та чуда Месії, шаленно покохала його.

В *першій сцені*, в розмові з нею, Месія відкидає таку любов, бо вимагає від Міріям “всіх любити”. В *другій сцені* Міріям стежить за Месією, коли він не спить і сумує всю ніч у Гетсиманському саду, а наприкінці ночі вона говорить до себе, що “гине від туги, від болю, від тривоги”. В *третьій сцені* – Міріям у розпачі, вона “зрікається себе, проклинає себе і душу, ту душу, яку не хотів прийняти Месія собі на жертву...”. В *кінцевій сцені* Міріям гостро ганьбить усіх, хто розп’яв Месію. Міріям гукає: “Ви сонне кодрло! Світло опівночі не будить вас? Вам заграва кривава очей лінивих не здола розплющить! Бодай би мертвий сон вам ліг на груди і зморою дусив вас без кінця!”. В ранню добу творчости Леся Українка досягла надмірного для загального її світогляду й світосприймання індивідуалізму. В “Одержимій” цей напрямок відбивається найпомітніше.

⁵⁹ О. К. Кривинюк, “Л.У. – Хр. Ж. і Т.”, В-во УВАН, Н.Й., 1971, стор. 54.

⁶⁰ Там же.

“Міріям, одержима духом, вона не може погодитися ні з ким. Вона завжди самотня, оригінальна й надмірно крайня. “Любов та ненависть – нерозлучні для Міріям”. “Любов ненависти навчила, любов до Месії, ненависть до всього – і до друзів, які не розуміли Месії:

“Що ж! Тільки той ненависти не знає,
Хто цілий вік нікого не любив!”

або:

“Може б не було таке життя нещасне,
Якби огонь ненависти не гас...”

Любов Лесі Українки направлена на рідний нарід, на українське суспільство, а ненависть – на всіх ворогів і на їхніх лицемірних друзів.

Символіка Лесі Українки подає цю гостру антитезу в оригінальному та екзотичному втіленні. Леся Українка – людина, жінка, громадський поет – вимога всеохоплючої любови до свого пригніченого народу і незмірна ненависть до свідомих і несвідомих ворогів. “Любов – чи ненависть, третього в неї немає і не може бути”, – пише Д. Донцов.⁶¹

Одержима Міріям знаходить вихід в принесенні себе у жертву: іншого виходу в неї немає.

Критик Б. Якубський назвав “Одержиму” “поемою надмірного індивідуалізму”.⁶²

Д. Донцов визначив, що: “В українській літературі Леся Українка була першою, і може бути одинокою проповідницею крайнього індивідуалізму”.⁶³

М. Зеров подав свою думку про “індивідуалізм” Лесі Українки. Це “бурхливий протест проти кволости й дрімливості громадянства, проти його невольницького духу й пасивності... А, що в Лесі бували часом індивідуалістичні настрої,

⁶¹ Д. Донцов, “Поезия индив.” “Укр. жизнь”, кн. IX-X, 1913, стор. 52.

⁶² Р. Задеснянський, “Т.Л.У. – Кр. Ст. нар.” В-во “УКД”, Мюнхен, стор. 83.

⁶³ Д. Донцов, “Поезия инд.” “Укр. жизнь”, 1913, стор. 52.

що її зброя оберталася проти громадянства, що вона ставала на прю з ним, – то це звичайне явище, коли ватажок, поет чи мислитель переростає своє оточення, убоге, безсиле, не розвинене естетично, не піднесене культурно. Коли “провідники” бачать те, що має прийти, але повести маси за собою не можуть, бо в розвитку самих немає для того “відповідних передумов”.

Поділяючи авторитетне слово, І. Франко назвав “Одержиму” “першим шедевром” Лесі Українки.

М. Зеров визнав “Одержиму” за “першу в ряді тих драматичних поем, що вважаються шедеврами Л. Українки”.

Валентин Мороз у творі “Серед снігів” пише: “Коли знання переростає у віру, тільки тоді людина починає жити. Леся Українка називає це “Одержимістю”. “Одержимість” – це не художність і не науковість, і навіть не публіцистичність, “Одержимість” – це окрема субстанція, це складники повноцінності духового людського життя”.⁶⁴

Д. Донцов визначив: “Малюючи епоху раннього християнства, Леся Українка негативно ставиться до оборонців і визнає, що радили “не рватись до мученицьких вінців, а тихим послухом служити Богу. Хто любить свою правду, мусить її боронити”. У драмі “Одержима” Міріям палко докоряє за те, що “тричі одрікались од нього, коли їх учителя вже чекала смерть”.

Р. Задеснянський утверджує, що “Якубський неслухно назвав “Одержиму” “поемою надмірного індивідуалізму”, – “поема “Одержима” була і є особливо актуальною, особливо потрібною для відродження духа нації”.⁶⁵

⁶⁴ Валентин Мороз, “Серед снігів”, Свобода, ч. 53-60, 1971.

⁶⁵ Р. Задеснянський, “Т.Л.У. – Критичні нар.”, В-во “УКД”, Мюнхен, стор. 83.

Сергій Єфремов пояснював це “втечею від життя”. Треба зазначити, що С. Єфремов усім творам Лесі Українки призначив дуже мало місця і своєї уваги, яких може 25 рядків, а чотирьом повістям Б. Грінченка сто рядків, а творам М. Старицького – коло 200.

“Не випадково Д. Донцов головну увагу присвятив якраз “Одержимій”, коли писав статтю з приводу смерти Лесі Українки до журналу “Украинская жизнь”, на замовлення її редактора Симона Петлюри.

“ЙОАННА ЖІНКА ХУСОВА”

В драматичній спадщині Лесі Українки дуже широко й цікаво поставлено тему подружжя і, взагалі, ролю жінки в родині й суспільстві. Ця тема в різних її змінах та трансформаціях з’являється завжди темою драматичною. Серед творів письменниці, що їх присвячено цій проблемі, “Йоанна жінка Хусова” займає одне з вищих місць.

Подія відбувається в Галілеї за євангельських часів, у першому столітті Нового Завіту, коли Галілея перебувала під владою римської імперії.

Драматичний етюд “Йоанна жінка Хусова” написаний 1909 року в період еволюції світогляду того покоління української інтелігенції, до якого належала письменниця.

В “Йоанні жінці Хусова” маємо психологічний етюд на тему гострого конфлікту поглядів з обов’язками. Яскраво негативний образ Хуси та високо-моральний чистий образ “жінки Хусової” різко підкреслюють ідею цього твору. Поразка Йоанни і її невдала боротьба за волю – іншого кінця для цього драматичного етюдів письменниця на той час і не могла подати, де виразно підкреслено прямування письменниці від світосприймання ідеалістичного до реалістичного. Чоловік не розуміє ідеї Християнства, не розуміє жінки глибоко переконаної, віруючої в християнську ідею – це приводить Йоанну до різкого внутрішнього конфлікту між своїми поглядами й своїми обов’язками. Цей конфлікт становить сюжет цієї драматичної поеми.

“АДВОКАТ МАРТІЯН”

Християнсько-національний характер має драма “Адвокат Мартіян”. Ця драма була почата 1909 р., а закінчена 1911 року. Ця драматична поема пов’язана з життям християн римської імперії III століття Нового Завіту, зображає певне захоплення християнською ідеєю молодого покоління, що зустрічається із злободенними проблемами сучасності, відкриті виступи й підпілля. Молодь, захоплена християнською ідеєю, не витримує підпілля, хоче відкрито, героїчно боронити свою ідею і тому Мартіян тратить своїх рідних дітей. Він мусить критися з своїми переконаннями, мусить жертвувати всім своїм особистим, щоб мати змогу служити церковно-громадській справі. Він не вибирає шляхів боротьби за правду, він лише виконує їх вдень і вночі, за всяких обставин, сліпо й віддано. У драмі подається діалог Мартіяна й Ізобена на тему чистої ідеї християнства та її відношення до національної ідеї.

З кожною сценою посилюється трагізм становища Мартіяна й у фіналі досягає найвищої точки. Гине від руки розлюченого натовпу провідник християнства Ардент, якому Мартіян не в силі допомогти, змушений зрадити клятву для загального добра. В Мартіяна перемагає обов’язок, він залишається в лавах борців за загальну справу... і помалу, але твердою рукою пише промову, яку має виголосити завтра в обороні єпископа на суді...”

Леся Українка створила образ людини, що понад усе поставила громадський обов’язок і виявила в служінню йому незламну, гідну подиву й пошани – твердість й мужність.

Ця незалежність і сила характеру героя робить цей твір характерним і типовим для великої нашої письменниці. Тріюмфує незламність могутнього духу і крицевого характеру. Зречення особистих ідеалів для добра Церкви.

“В КАТАКОМБАХ”

Драматична поема “В катакомбах” створена Лесею Українкою наприкінці 1905 року. Зміст взято з часів первісного християнства. Дієві особи твору: єпископ, диякон, неофіт-раб, християнка-рабиня, християнин-патрицій, старий раб, дияконіса, Анціллодея, християнин-купець, старий диякон, молодий християнин.

Подія відбувається в катакомбах коло Риму, в крипті, де зібралася громадка християн, а між ними неофіт-раб, людина, яка недавно пристала до нової христової віри і яка не може зрозуміти ідеї християнства. Даремні вияснення єпископа, який звертається до нього такими словами:

“Брате мій!
коли ти сам по волі шию схилиш
в ярмо Христове, солодко се буде
твій душі; коли ти самохіть
на себе хрест візьмеш, невже він буде
важким для тебе?”

Неофіт-Раб:

“Але нащо маєм
ще самохіть у ярма запрягатись
та двигати хрести по власній волі,
коли й вже так намучила неволя?”

.....

“...Нехай і так, нехай отець єдиний
над нами буде, та коли ж настане
те царство Боже? Де його шукати?..”

Герой твору, неофіт-раб, твердить, що людині потрібні не тільки слова про невідоме “щастя на небі”, Неофіт не хоче бути рабом ні владаря землі, ані небесного. Він честь віддасть:

“...титану Прометея...
що просвіщав не словом, а вогнем...”

“Нащадками Прометея” Леся Українка називає усіх тих, хто бореться за справедливість, хто посвячується для свого народу, ім’я Прометея викликає у Лесі Українки думку про вічність людського буття. Неофіт-раб символізує поневолену Україну, яка терпить під чужим ярмом, а що може вже в коротці “воскресення” настане, неофіт-раб говорить:

“...До ясної надії пориваюсь,
що я хоч здалека побачу волю,
що хоч мій син, онук, найдальший правнук
отого часу діжде, коли слово,
ганебне слово “раб” із світу зникне.”

Ця драматична поема – “В катакомбах” має в основі свого сюжету події глибоко актуального змісту. Ідея і образи звернені до сучасності. Вони утверджують боротьбу проти поневолювача України, Московщини, з вірою в перемогу правди над злом.

“НА ПОЛІ КРОВІ”

Драматична поема (діалог) Лесі Українки “На полі крові” написана 1909 року на Кавказі, в Телаві (столиця Кахетії), і надрукована вперше 1910 року в “Літературно-Науковому Віснику”.

Тема драматичної поеми “На полі крові” взята з часів життя Ісуса Христа, де є висловлений біль і гнів за зраду, несправедливість та підлість. Юда-зрадник прагне грошей, власності і вимірює всі свої поступки ціною зиску й вигоди. Високі ідеї людства, вчитель – для нього торгівля, його спокусило стати могутнім володарем, він є учень Ісуса, але хоче мати зиск на цьому світі і заплянував добитись цього зрадою, підступом. “В часі всенароднього руху були такі, що простягнули руки до українства, але негайно взяли їх назад, коли показалося, що на українській хвилі не вплинеш до почестей, заробітків, не зробиш кар’єри, – і вони швиденько повернули направо чи наліво, старанно замівши за собою сліди такого нерозважного “уявлення”, – каже в одному місці Михайло Грушевський.

Бо хто ж такий Юда, яка його психологія, яке його соціальне становище, який його світогляд, чому він пристає до нової науки та які причини, що він зраджує ідею та її пророка?

Юда – це “отецький син, ще й одинак, що мав спадок від батька. Була в нього нива добра, виноград, садок і дім”. А хто ж такий Христос, пророк нової науки?

І коли Христос казав йому роздати весь свій достаток бідним, то Юда – “мовчки від нього відступив. Тяжким здавалося йому це слово”. Пізніше він пристає до нової громади й роздає своє майно, але тільки тому, що йому завжди марились – то рабська брама, то золотий престол, а на престолі Месія, завжди сподівався царства й бачив себе на першому місці побіч престолу... Тут помилкове його розуміння Христа як того, що хоче сам панувати, що робить усе для себе... Не дивниця, що кожне слово пророка звернене проти тих, що мали такі самі погляди, як Юда, він бере на себе... Юда відповідає:

“І я ж поки ще Царства сподівався,
Все залюбки терпів, а потім мусів
Терпіти й без надії – де б я дівся?
Хоч день і ніч я голову сушив.
Як вирватися з того царства глуму.
Де не мені народи слугували,
А я служив.....”.

Дія відбувається в Єрусалимській околиці на глухій містині понад гнилицем, серед колючих хашів, де показано худого зниділого чоловіка, що копає ту ниву з камінням великою мотикою, час-від-часу спиняється і витирає піт.

Повз нивки йде дідок-прочанин і стежкою звертає вбік з великого Єрусалимського шляху – стомлений, спраглий, він просить в Юди водиці.

Юда дозволяє напитись, але не дивиться і неохоче стає до розмови. Прочанин все ж таки хоче подякувати йому за воду і, дивлячись на нього, пригадав Юду з Капернаума і каже:

“Ти навіть був у мене таки в хаті
в Капернаумі, вкупі з тим пророком,
що це його розп’ято”.

Прочанин: ...Він знав таке, що
нам не дано знати...

Юда: ...Я все роздав убогим...
а сам пішов шукать учителя.

Прочанин: А він прийняв тебе?..

.....

То все ж він був великий чоловік.

Юда: А може, я таки його любив?

А може ж, я хотів з ним попрощатись?

Прочанин: ...що ти любив його, то те плюгавство
іще мерзеніше. Убий, заріж,
втопи, продай, та хоч без поцілунків!
...волів би на безводді пропасти, ніж
прийняти щось від тебе!

Юда: Ну, діду!

Прочанин: Геть від мене, сатано!
Будь проклят!

Юда: Не тобі мене клясти,
бо він простив мене!⁶⁶

Прочанин: І після сього ти не завісився?!

Юда: Ні, не простив!

Я пригадав, він докорив мені.

Прочанин: Він докорив! – Тебе убити мало!⁶⁷

Як бачимо, зміст драматичної поеми “На полі крові” є дуже актуальним. Нам ясно представляються зрадники українського народу, які й сьогодні вислугуються перед ворогом України та по-юдейському продають рідного брата. Юда зраджує для власної користи, продає Христа, а перед тим його цілує, щоб ворог пізнав, кого продав йому Юда. Юда продав свого Месію-вчителя і за ту ціну купує собі хоча частину майна.

Ніхто інший, як ці самі зрадники і донощики були причиною, що за надрукування цієї п’єси в “Літературно-Науковому Віснику” обвинувачують редактора того журналу й конфіскують книжку ЛНВ. Редакцію віддано під суд по статті 73, пункт 3.

Всі, що ненавиділи українців, підсували їм всякі провини й домагання на них кари, так, як фарисеї вимагали кари на перших християн, що кричали “убити”, “розірвати”, “розп’ясти”, “до звірів”, “на кострища” тощо.

Юрій Шерех пише: “...“На полі крові” конфлікти куди глибші, змістовніші, загальніші і найменше зв’язані вони з конкретно-християнським Юдою. Справді, чому прочанин прокляв Юду? Бо зраду ще якось можна виправдати як помсту, як вияв ненависти. Поки в Юді говорить тільки ненависть, прочанин слухає й навіть притакує. Але, коли в Юді заговорила любов до Христа – тут зрада стає остаточно нестерпною. Такий зрадник – тільки огидний, тільки проклятий. Але хіба, це не є тема національної, української зради?”.

⁶⁶ Л. Українка: “На полі крові”.

⁶⁷ Твори Лесі Українки в 10-ти томах, том V, стор. 133 до 155, В-во “Дніпро”, Київ, 1964.

“ОРГІЯ”

Леся Українка в “Оргії” порівнює долю Коринтії під римським пануванням із долею України. Антей є той, що воліє вмерти, чим “похилити чоло до ніг переможця і цілувати порох з-під ніг його”. Неріса – рабиня духа, якій і викуп не поміг. Федон і Хілон – це всі ті наявні, що пішли на службу Москви. Тільки Ефрозина – це та жінка, українка, що вірить у красу рідного і в невмирущість слави її батьків.

В “Оргії” дуже влучно устами Мецената пояснює поетка те, що Рим (Москва) усе, чим сьогодні чваниться, дістав від греків: він каже Префектові: “Пам’ятай же, що Рим ходив у Грецію до школи”. А за те тепер у ярмі римському (московському) грек лише забавляє на оргії, схожий на раба.

Однак, у вчинку Антея бачимо, що він не думає про рабське завтра і воліє вмерти, щоб вічно жити.

Дуже характерним є те, коли Леся Українка пише про греків і римлян, а думає про Україну і Московщину, яка нищить українську мову, культуру і перетворює український народ на рабів. Це бачимо з таких рядків: до співця Антея приходять довголітній його учень Хілон, і збентежено починає пояснювати, що він вже більше не прийде вчитись до нього, бо він вступив до тої школи, що “врядив тут меценат” – латинської. Із жахом запитав Антей: “Ну все ж тепер латинське..” – відповів Хілон. Невимовно болюче сприйняв таке пояснення Антей від учня свого. “Як? Я і ти і наша рідна мова латинськими вже стали?” Даліше пояснює Хілон, що він хоче славним стати, а на те потрібно лише через римські шляхи йти, Хілон хоче вступити у хор панегіристів. На те йому Антей у досаді обурення каже, що краще, щоб він “навіки занімів”, позбувся рук, оглух, ніж так упасти!”

Відходячи, Хілон дає Антеєві заплату, але він її не приймає лише каже: “Геть! Я тебе нічого не навчив, іди з очей!”.

Відійшов Хілон, а мати Антея Герміона дорікає, що він не прийняв заплати, бо ж вони дуже вбогі – недавно він віддав увесь дорібок на викуп своєї дружини Неріси, яка досі невольницею була.

Співець Антей міг би за свій чудовий спів досягти в багатих римлян багатств, слави та розкоші. Але він не хоче кидати переможцям під ноги свій хист. З великим горем сприймає він те, що його приятелі запроднують римлянам свої таланти. Своему другові Федонові, який питається: “Не розумію, що ти в мене хочеш?” відповідає, що його приятелі один за одним у погоні за славою й багатством ідуть на службу до Мецената. Антей не в силі їх стримати. Не може він спинити й своєї дружини Неріси, якій слава потрібна так, “як хліб і вода”, коли вона йде танцювати на оргію до Мецената. Антей не витримує цього горя і вбиває свою жінку Нерісу дорогоцінною лірою, а сам перед тим, заки струною із ліри задавиться, каже до Хілона і Федона: “Товариші, даю вам добрий приклад”.

У постатях римлян Леся Українка дала характеристику російських можновладців, а в постатях греків – тієї частини української інтелігенції, що вислугувалась Росії, збагачуючи московську культуру.

У вчинку Антея бачимо, що він не думає про рабське завтра і воліє вмерти, щоб вічно жити.

Яке схоже те порівняння тодішньої думки Лесі Українки із сьогоднішнім актуальним життям, а її вислови, – як заповіт для народу, для нації: “...я мушу вмерти, щоб дати життя другим”.

Подібно, як в “Оргії”, українсько-московські взаємини лягли також в основу драми “Боярині”.

Драматичні поеми на українську тематику

“ЛІСОВА ПІСНЯ”

Драма-феєрія “Лісова пісня” написана влітку 1911 року в Кутаїсі, протягом 10-12 днів. “Лісова пісня” роками виношувалась у творчій уяві поетеси, поки в час творчого піднесення та туги за рідними місцями вилилися на папері. При переписуванні начисто Леся Українка переробляла і художньо поглиблювала твір. Ця праця відбувалася в стані великого напруження творчих і фізичних сил поетки, про що в листі до сестри від 27-го жовтня 1911 року розповідала: “Писала я її дуже недовго, 10-12 днів, і не писати не могла, бо такий вже був непереможний настрій, але після неї я була хвора і досить довго приходила до пам’яті... Далі я заходила її переписувати, ніяк не сподіваючись, що це забере далеко більше часу, ніж саме писання, от – тільки вчора скінчила сю мороку і тепер чогось шия і плечі болять, наче я мішки носила”.⁶⁸

Вперше опубліковано “Лісову пісню” в журналі “Літературно-Науковий Вісник”, 1912 р. кн. II, стор. 401-448, з помилками і пропусками окремих слів та рядків. Про це Леся в листі до матері з 19-го квітня 1912 р. писала: “Нарешті я одержала три книжки “Літературно-наукового вісника” і вже мало кінець “Руфіна і Прісцилли” та “Лісову пісню”. Розуміється, “огорчили” мене помилки – цілі стрічі пропущені!”.⁶⁹

В архіві Лесі Українки зберігаються три аркуші паперу (ф. 2, ч. 790 і 791), в яких рукою поетеси та К. Квітки зазначено коректурні поправки до тексту “Лісової пісні”. В окремому виданні “Лісової пісні” з 1914 року ці помилки виправлені згідно з поправками поетеси.

⁶⁸ О. К. Кривинюк. “Л.У. – Хр. Ж. і Т.”. В-во УВАН, Н.Й., 1971, стор. 48-50.

⁶⁹ Там же.

До “Лісової пісні” Леся Українка розробила додаток “Мелодії до гри сопілки в драмі-феєрії “Лісова пісня”.

Сюжет і образи твору виникли у Лесі Українки під впливом українського фолкльору та краси волинської природи.

Про “Лісову пісню” пише Леся Українка до матері, що вона згадала рідні ліси та затужила за ними і що Мавку “в умі держала” з часів, коли вони були в Жаборинці і як мати розказувала про всякі чуда лісу та як Леся бігала сама до лісу і там чекала, щоб побачити Мавку. І згадує Нечімне, урочище з озером у селі Скулині, і як Мавка їй мріла, коли вони ночували у дядька Лева Скулинського. І далі Леся продовжує, що треба було вже давно написати “Лісову пісню” і що тільки тепер чомусь прийшов “слухний час”, вона й сама не може збагнути – “Чому?” “Зачарував мене цей образ на весь вік”.

В листі до А. Кримського з 14-го жовтня, 1914 року, Леся Українка згадує, що згадавши про волинські ліси, написала “Драму-феєрію” і хоч відхворувала за неї, але це принесло їй багато радості.

Драма-феєрія “Лісова пісня” Лесі Українки складається з трьох дій. Образи “Лісової пісні” взяті з усної народної творчості, народніх мітів, пісень, легенд, повір’їв, вірювань, які поетеса переосмислює, створює власні образи, надаючи їм глибокого ідейного змісту і цілеспрямування.

Першу дію попереджує “Пролог”, в якому представляється старезний, густий, предковичний ліс на Волині. Містина вся дика, таємнича, але понура, – повна ніжної задумливої поліської краси.

Провесна. З шумом лісу появляються фантастичні сили: “Той, що греблі рве”, “Потерчата”, “Русалка”, “Водяник”.

Дія I-ша. Весна. Та сама сцена, те саме місце. Дієві особи: Дядько Лев, його небіж Лукаш, Русалка, Лісовик, Мавка, Потерчата, Куць. Кінчається *північною тишею*.

Дія II. Пізнє літо. На галяві – хата, городець, нива. Дієві особи: Мати Лукашева, Русалка Польова, Килина, Лев, Лукаш, Мавка, Русалка, “Той, що в скелі сидить”, Перелесник.

Дія III. Хмарна, вітряна, осіння ніч. Дієві особи: Лукаш, Мавка, Лісовик, Куць, Злидні, Мати Лукашева, Килина, Хлопчик, Діти, Доля, Перелесник.

Провідною думкою в драмі “Лісова пісня” є думка, що ніякі матеріялістичні заклики та доктрини не зможуть усунути з людського життя природженого в людині гону до краси, до поезії, до висот. Ніколи матеріялістичний світ не може стати вище понад духові висоти людської особистости.

Ігор Качуровський пише: “...ні “Блакитна троянда”, ні “Камінний господар”, ні “Лісова пісня” не є драматичними поемами. Леся Українка однаково майстерно володіла багатьма драматичними жанрами, в тому числі такими взаємно-протилежними, як драма-феєрія і драматична поема. В чому полягає протилежність цих жанрів? Драма-феєрія наскрізь пронизана зоровими ефектами: колір і руз, декорації та одяг персонажів мають у ній, якщо не головне, то вельми важливе значення, система зорових ефектів допомагає у феєрії розкрити авторський задум. Натомість драматична поема – це твір написаний у драматичній формі, але без звернення особливої уваги на сцену, її закони... Клясичним прикладом драми-феєрії в українській літературі, а також у світовій літературі – можна вважати “Лісову пісню”.⁷⁰

Розгляньмо драму-феєрію “Лісова пісня”.

Чим ця річ відрізняється від традиційної етнографічно-побутової драми, що панувала в нашій літературі? Українські драматурги раніше ставили у своїх творах дві основні цілі – при тому обидві позамистецькі. Перша ціль – показати народній побут і тим довести окремішність українського народу.

⁷⁰ І. Качуровський. “Л. У.” Альманах “Пів. Сяйво”, 1971, стор. 150, Канада.

Друга ціль – збудити в глядача співчуття до покривджених і тим самим викликати соціальний протест. Леся Українка в “Лісовій пісні” дає справжню енциклопедію народної *демонології*. Але на відміну традиційної драматургії – у неї етнографічний матеріал служить мистецтву, а не навпаки.

Друга особливість, яка відрізняє Лесю Українку від того поняття, що зветься іменем “український побутовий театр”, – це відсутність гумористичних ефектів.

У советській пресі драму-феєрію “Лісова пісня” проголошено найкращим твором Лесі Українки. Це зроблено, без всякого сумніву, щоб відвернути увагу від інших, психологічно більш витончених проблемно-філософічних та візійно-пророчих творів письменниці. Безперечно, що “Лісова пісня” легка для сприймання, нормально блискуча річ, але вона побудована на зовнішніх ефектах і глибиною змісту не дорівнює таким шедеврам, як “Блакитна троянда” з її символікою, чи як “Камінний господар” з його містикою, або “У пущі”, де розкривається вічна проблема – мистець і його оточення, не кажучи вже про “Кассандру” – трагедію правди, що вбиває, ні про “Руфіна і Прісциллу”, що за свідомством М. Зерова – улюблену річ самої авторки, ані про “Оргію”, що крізь призму естетики подає проблему національного поневолення, ані про “Адвоката Мартіяна”, що випереджає на півсторіччя європейську драматургію... “Лісова пісня” фабульно найменш самостійна: часом здається, що це “Затоплений дзвін” Г. Гауптмана, з якого виключено символіку дзвону. А коли читаємо ремарку: “На голос веснянки відкликається зозуля, потім соловейко, розцвітає яріше дика рожа, біліє цвіт калини, глуд соромливо рожевіє, навіть чорна безлиста тернина проявляє ніжні квіти... то мимоволі згадується “Жуазель” Моріса Матерлінка”.

Степан Чорній пише: “Найкращі драматичні твори Л. Українки – це “Лісова пісня” і “Камінний господар”, які пишались серед найкращих творів світової літератури.

У драмі-казці “Лісова пісня” бачимо комплекс філософського змісту і багато мотивів; гармонійність поєднання реалістичних і фантастичних образів та різноманітність ритмів. У “Лісовій пісні” Леся Українка змалювала душевну боротьбу в

образі Лукаша між двома протилежними поняттями-якостями – між поетичною красою, тобто духовим багатством і марною, грубою буденщиною; інший мотив – це змалювання конфлікту між людиною і природою (Лукаш – Мавка та увесь фантастичний світ), як також Леся Українка змальовує непереможну силу кохання. Кохання Мавки сильніше від зради, розлуки й смерті.

Леся Українка пише: “Щодо “Лісової пісні”, то я просила Людю (відповідаючи на її листа), щоб Садовський, в разі серйозних замірів ставити сю річ... не зміняв нічого, не спи-савшись зі мною, – боюся, щоб там нічого не “співнили”, намагаючись улегшити постановку. Я тямлю, що без змін її дуже трудно поставити, але всяким змінам є границя, яку сценічні “ретушери” часто переходять... я б хотіла бачити її на сцені і боюся, не “проводу”..., а переміни мрії – в бутафорію... Ну, та се вічна трагедія авторів!”.⁷¹

“Лісова пісня” є не тільки найкращим твором великої письменниці, але й гордощами української літератури. У днях, коли письменниці для зміцнення здоров’я прийшлося жити на чужині, родилися в її душі глибокі почуття, велика туга за тими лісами, серед яких вона провела найкращі дні свого життя. І так, у далекій Грузії, над рікою Ріон, в місті Кутаїсі створила “Лісову пісню”.

“Лісова пісня” – глибока, як блакитне небо, і як воно – таємна і загадкова. Поезію та красу волинської і поліської лісової природи, Леся Українка звеличала згідно з фантастичною українського народу, згідно з його легендами, переказами та віруваннями в ряді фантастичних постатей. Спокій і красу озера поетизувала в постаті суворого дідугана Водяника, чар та принаду озера й води – в постаті химерної Водяної Русалки, яка грається з “Тим, що греблі рве”. Образом лісу є добрячий Лісовик, образом соняшних вогняних блисків – Перелесник, образом блудних, принадливих вогників на мочарах та драговинах – Потерчата, а лицарем болота та багон – пакосний,

⁷¹ О. К. Кривинюк, “Л. У. – Хо. Ж. і Т.” В-во УВАН, Н.Й., 1971, стор. 61.

злобний Куць. Красу ланів уосібнює Польова Русалка, а велику красу лісових полян та гушавин – найкраща постать у драмі, постать Мавки. Мавку обдарувала поетеса окремою зовнішністю та духовою вродою. Вона гарна й своєю красою принадна, як квітка лісової поляни, чиста в думках як росяний ранок, мрійлива, вибачлива, терпелива, глибока в своїх почуваннях, вразлива на чуже страждання, кожної хвилини готова до великої посвяти. Вона є не тільки образом чару лісової природи, але взагалі символом усієї краси та всієї поезії в людському житті.

Поруч звеличання краси рідної природи, порушила Леся Українка ще й інші питання, що не раз цікавили і хвилювали великих письменників. До таких питань слід зарахувати питання відносин людини до світу природи. Такою постаттю у драмі є дядько Лев. Є знов такі, що їх ніяка краса не зворушує і вони нівечать її; є ще й такі, що під примусом зовнішніх твердих життєвих обставин задавлюють у своїй душі всякі ідеалістичні поривання, хоч вони є потребою їхньої душі. Такою трагічною постаттю є Лукаш. Трагедія його життя в “Лісовій пісні” авторка хотіла висловити на тлі фантастики і фабули, мало подібної до “Затопленого дзвону”, іншу ідею, а саме, що в кожній людині, яку ще не зробили людські будні й турботи своїм рабом, є нахил до краси, є туга за ідеалом, є те, що Мавка зве “цвітом душі”, котрий “скарби творить”, а “не відкриває”, хоча часто людина в собі того не бачить. “Ти сам в собі не розумієш, хоч душа твоя про те співає, виразно-широ голосом сопілки... Воно, ще краще, ніж вся твоя хороша, люба врода та висловить його і я не можу...”. Саме цей “цвіт душі” одуховлює природу, “дає їй душу”, як оце дав Мавці, а людині може дати справжнє щастя і поєднання з природою.

Драматична творчість Лесі Українки дає всі підстави для наділення її титулом “майстра проблематики”... Герої драм Лесі Українки, зберігаючи усю свою реальність, усю внутрішню психологічну правдивість, діють майже завжди перейняті тими чи іншими ідеями, а драматична акція концентрується довкола проблеми чи ряду проблем. Конфліктів ворожих собі ідей, що схрещуються з глухим дзвоном, як удари шаблі, більшість її творів надають динаміки й невблаганно провадять до драматичної розв’язки.

Під цим оглядом “Лісова пісня” є немов винятком серед її творчости.

Поетка писала “Лісову пісню” не тому, що те чи інше питання мучило її, захоплювало її цілу, що ідеї самі втілювалися у живі постаті, які домагалися в рішучій боротьбі розв’язки, а тому, що вона “згадала наші ліси та затужила за ними!”. Ці рідні ліси, що здалека видавалися тим більш чарівно-гарними, в’язалися з юнацькими спогадами й дитячими мріями в якусь суцільну феєрію, в якусь прекрасну казку золотого дитинства, і впливали на творчу уяву Лесі Українки своєю свіжою первісною красою, своєю чистотою і незайманістю...

“БОЯРИНЯ” (1910)

Національно-історична драматична поема “Бояриня” має велике значення в українській літературі. Письменниця висвітлює тяжкий історичний період конфлікту українського суспільства, порізненого присягою Богдана Хмельницького Московщині, який тяжить над українським народом до сьогодні.

Придивімося до самої поеми та поміркуймо про її генезу. Маємо повищеподані у вступному слові різні здогади, і можна ствердити, що крім туги за рідним краєм, ані один із цих здогадів не відповідає дійсності, – і треба підтвердити, що в тодішніх політичних відносинах Леся Українка дуже добре визнавалась, її хвилювало питання московсько-українських відносин, вона бачила московську політику в Україні, бачила московські намагання знищити всякі прояви українського життя, бачила поведінку своїх земляків. Леся Українка вибрала історичний час XVII століття, бо саме тоді, в тому часі Москва нищила культурне життя в Україні й відтягала з України культурні сили. Москва запровадила була таку особливу політику, щоб позбавити Україну провідних сил. Одних вона задурювала “собоями”, а других силою, а були й такі, що самі переходили для “панства великого, для лакомства нещасного”. Недаремно Леся Українка в 1896 році пише поему в прозі “Голос однієї російської ув’язненої”, присвяченої поетам і артистам Франції, коли приїхав московський цар Микола II. “...Але ми не такі бідні ув’язнені поети, ми призвичаїлися до пісень без відгуку, до нездійснених прохань, до даремних проклять, до безутішних сліз, до приглушених стогонів. Можна все згнітити, за винятком голосу душі – він дасть себе почути і в дикій пустелі, і серед натовпу, і навіть перед царями...”⁷²

Українські “перевертні” боялися власної тіні, кожна справа України приводила їм на думку московські дйби й тортури, що їх Москва мала для таких, які хотіли для України служити “з-під царської руки”.

⁷² Л.У. “Бояриня”, В-во “ВОУК”, Торонто, 1971, стор. 137.

З творів Лесі Українки переконуємося, що їй ці справи не були чужі, вони її завжди хвилювали. В своїх творах Леся виявила глибокі почування до рідного краю і своє відношення до його гнобителя Московщини. Національні почування і “політичні” переконання Леся Українка глибоко утвердила в драматичній поемі “Бояриня”.

Письменниця відтворила з одного боку ту активну українську верству, яка всім своїм єством рвалася до боротьби (як Іван), за суверенність української справи (родина Перебійних), особливо Оксана, її брат Іван та ті безіменні братчиці, що ризикуючи головою, вишивали корогву і несли для гетьмана Дорошенка. З другого боку, письменниця подала нам пасивну частину, яка боялася зрадити присягу Московщині, – це батько Степана; Степан представник, невільник присяги, він покутує за свого батька, не може зламати присяги й нічим не може допомогти поневоленій батьківщині, він боярин, вислуговується як раб “однако, чиї п’яти лизати – чи польські, чи московські”, – каже Іван, брат Оксани.

Леся Українка з’ясовує нам, що той “мир”, що дає нам чужинець-окупант, є сто разів гірший за всі страхіння війни, а війна, коли б не було “Степанів”, могла б кінчитися перемогою. Твір підказує велику істину, що угодовці – це ті зрадники, які мають на руках кров також тих, які згинули марно за велику і святу справу.

Для Лесі Українки московський народ є ворожим народом, серед якого “товаришів нема” і з яким говорити слід не мовою “суплік”, – тільки мовою зброї, бо хто тягне до угод, до компромісів, той несе співвідповідальність за все dokonane лихо.

І дія

У першій дії виступають особи:

Козацький старшина	–	Олексій Перебійний
Перебійниха	–	його жінка
Оксана	–	їх дочка
Іван	–	їх син, Оксанин брат, молодий козак
Степан	–	у московському вбранні, боярин, видно не москаль

Подія відбувається у садку перед будинком Перебійних.

Родина запросила Степана на вечерю, Перебайний переговорив із старшими боярами, щоб відпустили Степана – Степан залишається у Перебійних. Батько розказує Степанові, як він разом із Степановим батьком козакували та пригадує, як Оксана і Степан разом гралися веретенцями і що тепер Оксана належить до дівочого братства та носить разом з братчицями коругву.

Із розмови під час вечері довідуємося, що Степан недавно на Москві, що коли жив батько, то він вчився у Київській Академії, а після смерти батька поїхав на допомогу матері. Степан, на запитання Перебійнихи: “Чому він не перевіз матері на Україну”, відповідає, що “нема при чім жити на Вкраїні, що їх маєток був сплюндрований ще за Виговщини і що на Москві батько дуже бідував та на Раді Переяславській подав слово за Москву, додержавши те слово вірне”. Іван не є задоволений такою відповіддю Степана, і каже: “...Лихий їх спокусив давати слово!”

“Перебійний: ...присягу не кожне зрадить...

Іван (іронічно): Та певне! Краще зрадити Вкраїну!

Степан:

...Не зраджував України мій батько!

Він їй служив з-під царської руки

не гірш, ніж вороги його служили

з-під польської корони.

Іван:

Та звичайне,
однаково, чиї лизати п'яти,
чи лядські, чи московські!..

Перебійний (до Івана):

Сутужна, сину мій, українська справа
Старий Богдан уже ж був не дурніший
від нас з тобою, а проте ж він
не вдержався при власній силі.

Іван:

Батьку!
Що там замазувати? Кажімо правду!
Се річ не власна, се громадська справа!
Якби таких було між нами менше,
що, дома чесний статок протесавши,
понадились на соболі московські,
та руки простягали до тієї
“казни”, як кажуть москалі...!

Степан:

Не задля соболів, не для казни
подався на Москву небіжчик батько!
Чужим панам служити в ріднім краю
він не хотів, волів вже на чужині
служити рідній вірі, помагати,
хоч здалека пригнобленим братам,
єднаючи для них цареву ласку.
Старий він був обстоювати збройно
за честь України...

Іван:

Ти ж молодий, –
чому ж ти не підіймеш тої зброї,
що батькові з старечих рук упала?

Степан:

Як я поясню тобі? ...Коли ще змалку
навчав мене з письма святого батько,
що він мені казав напам'ять вивчить
про Каїна та Авеля. “Мій сину”,

мовляв, “пильнуй, щоб міг ти з ясним оком,
а не з тьмяним, не тремтячи, мов Каїн,
небесному отцеві відповісти,
коли тебе спитає: де твій брат?”
А як же можу я на Україні
здійняти зброю так, щоб не діткнути
ніколи нею брата?.. І невже
мушкет і шабля мають більше сили
та чести, ніж перо та щире слово?
Ні, вчено мене, що се не так!

Перебійний:

Не звикли якомсь ми такого чути...
Проте... було б на світі може менше
гріха і лиха, якби всі гадали
по своєму...

Іван (згідно):

Се в Києві ченці
навчають отакого!”

Як бачимо з діялогу в першій дії, що Іван, брат Оксани, не любить Степана за те, що він боярин і служить Московщині, він висловлюється питанням: “Хто його змушує служити?”.

Характерна відповідь Степана Іванові притчею про Каїна й Авеля, а далі виводить теорію, що “перо та щире слово” мають ніби більше “сили та чести” ніж “мушкет і шабля”. Це навіть у старого Перебійного викликає репліку: “Не звикли якомсь ми такого чути...”, а Іван згїрдливо стверджує: “Се в Києві ченці навчають отакого!”.

Коли ж гість віддалився, мати дорікає синові за нечемну відповідь, бо “...Хто ж так говорить з гостем?”

Іван відповідає: “Ат! Хай же він хоч раз почує правду!”.

Коли мати висловлюється прихильно супроти Степана за його гарні слова і поведінку, Іван зневажливо каже: “Овва! Бурсак та, щоб не вмів замилить очі!”.

А тим часом у садку відбувається романтична сцена. Спершу Степан хапає Оксану за руку, вона вириває її ображена і говорить з призирством:

“Се що за звичай?
Я не хлопка з вотчини твоєї!”

Степан засоромлений, але вмів так само гарно говорити з Оксаною про любов, як з батьками про політику. Він швидко переконує Оксану, що в нього немає часу на довгі залищання, бо ж він завтра від’їжджає:

Степан:

А я ж як в’язень, що на час короткий
з темниці вирвався і має хутко
з веселим світом знову попрощатись
і розцвіту не має часу ждати...
Я забув,
що ти живеш на волі, що для тебе
привабного нема нічого там,
де я живу, і навіть бути не може...

Оксана вже роззброєна його словами, у свою чергу відповідає:

Оксана:

...Не думай, ніби я пуста панянка,
що тільки має на умі забави
та залищання. Сі трудні часи
думок поважних і дівчат навчили.
Якби ти знав як туга кров гнітить!..

Степан:

Кров?

Оксана:

Так. Не раз, вернувшись з походу
лицарство з нами бавиться при танцях.
Простягне руку лицар, щоб узяти
мене до танцю, а мені здається,
що та рука червона вся від крові,
від крові братньої... Такі забави
не веселять мене... Либонь ніколи
не прийняла б я перстень з руки
такого лицаря... (гладить Степанову руку).
Оця рука від крові чиста.

Степан:

Се не всі вважають
за честь!

Оксана:

А я відразу привернулась
до тебе серцем за твою лагідність.
Скажи, чи всі такі в твоїй родині?

Степан на radoщах признається, що його мати буде рада, коли він приведе “жінку з України”, бо батько “умираючи бажав, щоб я десь в ріднім краю одружився”. Оксана потішається, що в Москві “віра там однакова” і мову вона “наче трохи тямить”, хоч Степан додає, що московська мова “ніби трохи тверда”, але “навчитися не довго...”. Сцена кінчається, мати кличе Оксану, яка ще раз на прощання обіймає Степана і йде до будинку.

II дія

В другій дії виступають такі особи:

Мати Степана – Анна
Сестра Степана – Ганна
Степан
Оксана
Боярин

Друга дія відбувається у Москві, в домі боярина Степана. Мати з Оксаною повертаються з церкви в українському святочному вбранні і ведуть розмову про московські звичаї. Оксана не любить московських звичаїв і не любить московського жіночого одягу, яке вона мусить носити, як бояриня. Служба Божа їй також не подобається, і ще вона помітила, як її там москочки обговорювали і називали “чужанкою”, “черкашенькою” і “хахлушкою”. Оксану це дуже боліло, але мати Степана переконувала її, що так треба, і треба привикати, що, мовляв, її донька вже привикла і буде виходити заміж за москаля-боярина. Для Оксани це все є чуже і непривітне. Жінка тут не має права приймати гостей, як господиня, вона тільки як служниця подає гостям прийняття і сама мусить втікати із закритим лицем. Оксана до цього не привикла, її це все чуже і дике, вона каже: “ми ж не татари...”.

З часом пережиття Оксани поглиблюється і вона починає хворіти, надходить глибока ностальгія і Оксана тане, як свічка на очах. Степан мусить служити вірно цареві, хоч йому не довіряють. Він боїться, бо за ним слідкують, бо він українець.

Мати переконує Оксану, що треба носити московське вбрання.

Мати:

...Та вже ж, як ти бояриня московська,
неначе б то воно тобі й годиться
вбиратися по-їхньому... бо
уже ж таки твій чоловік боярин,
а не козак...

Оксана всією своєю українською душею борониться проти такої переміни на московку: зовнішньої – одягом, а внутрішньої – прийняттям московських звичаїв. Зокрема, вона не звикла жити замкнутою в “теремі”, кланятися і давати себе цілувати гидким, розпитим московським боярам та ще й одягатися в поганий московський “сарафан”. Коли Оксана не хоче вийти до цих бояр, то Степан її перестерігає:

Степан:

Як хочеш, тільки ти нас тим погубиш...

Оксана (з жахом):

Степане, та куди ж це ми попали:

Та се ж якась неволя бусурменська?

Степан:

Я й не казав тобі, що тут воля.

Та якби ми не гнули тут спину,

То на Україні либонь зігнули б

У три погібелі родину нашу

московські воеводи... Ось ти млієш

з огиди, що тебе якийсь там дід

торкне губами, а як я повинен

“холопом” Стьопкою себе взивати

та руки цілувати як невільник,

то се нічого?..

І коли Степанова мати підсилює ці “аргументи” намо-вою, а сестра Ганна риданням, то Оксана не може їм відмовити, бо це була б Степанова “згуба”, то ж каже:

“Я вийду. Дай мені московське вбрання”.

Степан виходить з похиленою головою, Оксана бліда, як смерть, починає передягатися.

III дія

Дальня кімната в горішньому поверсі в Степановім домі.

Степан уводить гостя-козака з України у заховану на горішньому поверсі свого будинку кімнатку. Заки розпочали розмову, Степан оглядає стіни через двері, потім замикає двері на замок і зачиняє вікна. Сідає з гостем далі від дверей, розмова ведеться неголосно. Гість говорить про ці кривди і напасті, які чинять в Україні москалі.

Гість:

Все нам в очі тією присягою тичуть...

Степан:

Правда, що присяга таки велика річ.

Гість (голосніше):

Чому ж вони самі забули Бога?

Степан:

Помалу, пане брате, ще підслухає який слуга.

Гість:

Та правда... Я й забув... (тихше) Ми присяги не хочемо ламати,

але нехай же цар нас оборонить
від тої галичі.

...Послав би цар з українців кого,
в Москві ж тут є такі, от хоч би й ти,
що здавна і цареві служать вірно,
і рідний край вміють шанувати.

Степан:

Нас не пошлють.

Гість:

Чому?

Степан:

Бо нам не вірять.

Гість:

Отак! Та ви тут неначе всі у ласці!

Степан:

То тут, на очах, а з очей спустити нас
на довго не зважаться. Так, часом,
ненадовго послами посилають,
і не самих, а вкупі з москалями...
Щоб воєводами настановити,
того не буде зроду!

Гість:

Не здивуйте ж,
як ми відкинемось до Дорошенка!

Степан (робить рух рукою, мов хоче гостеві затулити вуста):

Крий Боже, пане-брате, що ти кажеш?

Гість (схаменувшись):

Так часом зірветься з досади слово...
Найгірше, пане-брате, догарає
оте, що нам вірять... Мій свояк,
Черненко, знаєш? (Степан потакує головою)
...А хтось там наклепав при воєводі,
що ніби він послав у Чигирин
листа якогось. От було біди!
Що жінка плакала, в ногах валялась
у воєводи...

Степан (гірко всміхнувся):

Є прислів'я брате:
“Москва сльозам не вірить”.

Гість:

А проте є люди, що не бояться, йдуть, мов на одчай,
бо сказано, терпець їм увірвався!

(Присунувшись зовсім близько до Степана, говорить пошепки): Бож Україна все ж не піддається, та має зв'язки з Чигирином, – гетьманською столицею, – і надіється на допомогу Дорошенка. Дівчата наші, – декотрі ще вкупі були ще з дружиною твоєю в братстві, – гуртом пошили корогву й послали у Чигирин... звичайне, крадькома.

Іван, твій шурина, сам її одвозив...
Ніхто не знає ще. Якби дізнались,
То страшно здумати, що б там було!
(Степан в мовчазній задумі... Гість устає).
Що ж, пане-брате, то нема надії
полегкості дістати від царя?

Степан:

О ні, чому ж, я спробую. От згодом
в царя я буду на малі бесіди.
Як буде він під чаркою, то може
я догожу йому.
Він часом любить пісень “черкаських”
слухати та жартів,
та всяких теревенів, не без того,
що й тропака звелить потанцювати.

Гість:

Ото! Хіба ти в нього пахоля?

Степан:

...Та ладен я, брате,
уже хоч би й на голові ходити,
аби чогось добитися для тебе
та для України. Дай мені супліку,
як влучу слушний час, то я подам
до власних рук йому.

Гість (виймає загорнений у хустку папір з печатками):

Ось, пане-брате.
Хай Бог тобі допоможе! Не минути
розливу крові братньої, як тільки
супліка сяде марна буде.

Степан:

Боже!
Не попусти!

Та добрий намір Степана тривав коротко. Зразу ж після відходу гостя увійшла Оксана з листом від товаришки з України, а це перелякало на смерть Степана.

Степан (з поспіхом):

Де лист?

Його спалити треба!

Оксана:

Бог з тобою, чому спалити? То вона прохає, щоб я, по змозі, грошей їй послала, якусь вона потребу має пильну.

Степан:

Не посилай! Крий, Боже! І не думай!

Оксана:

Та що тобі Бог дав? Я й не гадала що ти такий скупий. Коли вже так – я з посагу свого послати можу.

Степан:

Та я не грошей жалую, Оксано!

Оксана:

А чом же ти не хочеш?

Степан:

Небезпечно! (Нахилившись до неї, зовсім нишком)
Вони там з Дорошенком накладають...

Оксана (здивовано мовчить, потім загадково усміхається):

Ну, що ж, так, може й треба.

Степан:

Схаменися!

Ти ж так боялася розливу крові,
а ся війна найпаче братовбійна,
що Дорошенко зняв на Україні, –
тож він татар на поміч приєднав...

Оксана:

...Татари й там... татари й тут...

Степан:

Оксано!.. Що мариться тобі? Татари тут?

Оксана:

А що ж? Хіба я тут не тарарка?
Сиджу в неволі. Ти хіба не ходиш
під ноги слатися своєму пану,
мов ханові? Скрізь палі, канчуки...
холопів продають... Чим не татари?

Степан:

Тут віра християнська.

Оксана:

Ой, чоловіче!..
Та й осоружна ж ся мені Москва!

Між Оксаною і Степаном й далі на цю тему ведеться розмова, але Оксану щораз важче переконати. Тоді Степан висуває найтяжчу стрілу: ось він має передати “супліку” цареві, то ж їм треба дуже стерегтися.

Оксана:

Ну, як його ще більше стерегтися?
Вже й так немов замазалась у піч!

Степан:

Та от, наприклад, ти послати хочеш
ті гроші братчиці.

Оксана (спустивши очі):

Вже не пошлю.
Нехай пробачить, що ж, коли не змога...
Я напишу їй...

Степан:

Краще не пиши нічого серце.

Оксана:

Як же так, Степане?
Се навіть незвичайно!

Степан:

Як листа десь перехоплять –
Чи то раз бувало? –
то ще готові взяти на тортури,
як викриють ту справу з Дорошенком,
щоб ти призналася, в чім накладала
з товаришками...

Оксана:

Я перекажу через Яхненка...

Степан:

Мушу я просити,
щоб ти його тут в нас не приймала.
...Накажи слугою, що ти нездужаєш.

Оксана:

Не випадає.

Степан:

Як хочеш. Тільки, як візьмуть “на дибу”,
то вже не жалуй!

Оксана:

Звідки вже й “на дибу”?

Степан:

А що ж ти думаєш? За тим Яхненком
шпиги московські цілим роєм ходять.
Я знаю їх.

Оксана (зажурена):

Так я й не передам родині
ні листів, ні подарунків...

Степан:

Ти знаєш, люба, покищо, то й краще б
не озиватись, надто до Івана,
бо він в непевні справи устряває...

Оксана:

До брата рідного не озиватись?
(У неї стають сльози в очах).

Сцена закінчується розпачем. Оксана не звертає уваги на Степанові пестоші з великим болем душі висловлюється:

“Ти маєш рацію. Нащо писати?”

В цій III-ій сцені письменниця найбільше показала нам глибокі душевні пережиття Оксани, її терпіння, її невільництво. Степан лякає її “довбнею” – і вона примирюється на своє безправ’я і на свою муку, вона має забути родину, забути своїх друзів-товаришок, забути рідну Україну і привикати, примирятися з чужою їй Московщиною та бути в тюремній московській неволі ціле життя. З цього пережиття Оксана тяжко захворіла і не було ліку для неї в цій московській тюрмі.

IV дія

Четверта дія відбувається в “теремі”. В теремах москалі замикали своїх жінок. Оксана з наболілою душею з нудьги гаптує в кроснах, руки в неї ліниві і в’ялі. Приходить Степан із царської “беседи”.

Оксана:

...А якже там, Степане, та “супліка”?

Степан:

Та що ж, ніяк... Цар каже: “прочитаєм, подумаєм”...
Чували ми вже тее!

У дальшій розмові, коли Степан питається, що робить Оксана в його відсутності, вона йому іронічно відповідає: “Учора вишила червону квітку, сьогодні синю”... Але врешті вона не витримує і з риданням йому каже: “Я гину, в’яну, жити так не можу!”. Степан не знаходить іншого виходу, як відслати Оксану до батьків. Але вона не хоче його залишати. Вона його любить, то ж пропонує інший вихід.

Оксана:

Втікаймо всі, мій батенько допоможе прожити якомсь,
Поки ти придбаєш. Хай їм аби-що, тим московським
добрам! Втікаймо в Україну!

Але Степан уже так просяк страхом перед москалями, що не зважається на втечу.

Степан:

Цар достане боярина свого скрізь на Вкраїні
та ще й твоїй родині буде лихо.
Не скриємося ніде...

Оксана:

Втікаймо в Польщу! А ні, то на Волощину!

Степан:

Що з того?
Зміняємо чужину на чужину...

Оксана:

Ні, там вільніше.

Степан:

Треба заслужити
чимсь ту сусідську ласку. Чим же більше, коли не
зрадою проти Москви?

Оксана:

Так їй і треба!

Степан:

Присяга, Оксано, велике діло.
Цар мені не верне так присяги,
як я тобі вернув.
Та й я йому не можу повернути
всього, що приймав з його руки.

Заслонившись тією присягою, Степан знову зумів переконати Оксану, та ще й наче на глум просив її “заспівати щось потихеньку”. Але пісня не йде Оксані, а коли входять з покупками з міста мати і Ганна, Оксана вдає веселу, приміряє всякі тканини, співає і танцює з Ганною, але ця веселість неприродня. Стан здоров'я Оксани тяжко погіршився і її неровний сміх переходить у кашель і в такому стані Оксани закінчується четверта дія.

У дія

П'ята й остання дія проходить у садку біля хати Степана, звідки видно заграбовані вікна терему. Оксана хвора. Мати покриває її і вона засинає... Надходить Степан і передає лікареві слова: "Казав він: "Ваша пані занудилась по ріднім краю – се є також слабість"... Він казав, коли б її повезти в Україну, то може б ще й одужала!"

Мати похваляє такий намір і Степан каже Оксані:

Степан:

Надумав поїхати з тобою в гостину до твоїх.

Оксана:

Велике діло, що ти надумав: цар "думки заверне".

Степан:

Цар пустить. Все ж тепера в Україні утихомирилося.

Оксана (гостро):

Як ти кажеш?

Утохомирилось? Зломилась воля,

Україна лягла Москві під ноги

се мир по-твоєму – ота руїна?

Отак і я утихомирюсь хутко

в труні.

І тут Оксана виголошує свій біль, свій монолог, справжнє обвинувачення Степанові та йому подібним:

А я дивую, ти з яким лицем
збираєшся з'явитись на Україні!
Сидів-сидів у запічку московським,
поки лилася кров, поки змагання велося
за життя там на Україні, –
тепер, як “втихомирилось” ти їдеш
того ясного сонця заживати,
що не дістали руки загребуші,
На пожарище хочеш подивитись,
чи там широко розлилися ріки
від сліз та крові?..

Степан:

...Ти тепер караєш
А як сама мені колись казала,
що ти прийняти можеш
тільки руку від крові чисту?

Оксана:

Правда, я казала...
Ми варті одне одного. Боялись
розливу крові, і татар, і диби,
і кривоприсяги й шпигів московських,
а тільки не подумали, що буде,
як все утихомириться... Степане, дай руку!

Степан свідомий своєї провини перед дружиною і перед нацією, та все ж старається відбитися, а то й перекинути частину вини на Оксану.

Степан:

Ти Оксано вмієш зарізати словами і без ножа.
Та пожалій себе й мене хоч трохи!

Оксана:

Занадто я жаліла... в тім і горе...
Якби я мала сили не жаліти,
то вирвалась би геть з сії кормити –
і ти ослободився від іржі...
А так, вже чисто: ні собі, ні людям!..

Степан:

Та й що картатися словами, любя?
Нас доля так уже скарала тяжко,
що й певне Бог простить гріхи.
Хто кров теряв із ран, а ми із серця.
Хто засланий, в тюрму замкнутий був,
а ми несли кайдани невидимі.
Хто мав хвилини щастя в боротьбі,
а нас важка, страшна душила змора,
і нам не вділено було снаги
ту змору подолати...

Оксана (спокійніше й лагідніше, ніж досі):

Так се правда.
Але ніхто сього не зрозуміє,
поки ми живі. Отже треба вмерти.
Ти певне довше проживеш, ніж я, –
до рук тобі свій заповіт віддам я,
а ти його передаси родині
і братчикам, хто живий лишився.

Степан (з гострою тугою):

Ой, краще б я тобі таке казав!

Оксана (підводиться і прихиляє його до себе):

Ні, любий, ти на світі потрібніший,
тобі ще є про що і про кого дбати.
Борцем не вдався ти, та після бою
подоланим подати пільгу зможеш,
як ти не раз давав... На бойовиську
не всі ж померли, ранених багато...
поможеш їм одужати, то може
колись там... знов зібравшись до бою,
вони тебе згадають добрим словом...
а як і ні – не жалуй, що поміг.

Такий невеликий, неважкий заповіт дає Оксана Степанові, бо вона знає, що він не герой. Проте вона хоче врятувати його від страшного тавра зрадника, коли він повернеться в Україну. Для себе вона вже не бачить рятунку – ні у прямому, ні у переносному значенні, тож ідучи із Степаном до хати, вона звертається до заходячого сонця:

Добраніч сонечко! Ідеш на захід...
Ти бачиш Україну – привітай!

27-29.IV.1910.

ПІСЛЯСЛОВО

На перший погляд виглядає, що темою “Боярині” є туга-ностальгія за рідним краєм. Воно так ніби виглядає, але коли розважити і проаналізувати поему, то побачимо, що на перше місце висувається відношення двох світів: українського й московського. Леся виразно змалювала в цій поемі два світи – український і московський та їхню відмінність і суперечність. Леся показала нам всебічну характеристику Московщини і показала нам також на загрозу, яка йде від Москви для українського народу.

В драматичній поемі “Бояриня” дія відбувається на тлі подружнього життя двох молодих людей: Степана й Оксани. Обоє вони репрезентують разом з іншими постаттями український світ, що його Леся протиставляє московському.

В кожному літературному творі найважливішим явищем є постаті.

Постаті, які створила Леся Українка, є дуже важними, бо при їх допомозі можемо повніше зрозуміти зміст поеми та відношення між двома зовсім іншими світами – це й було для письменниці найважливішим завданням.

В “Боярині” Лесі Українки можна виділити три мотиви пов’язані між собою: мотив національної пасивності в особі Степана, мотив ностальгії і національної свідомості в Оксани. Іван, брат Оксани – молодий патріот, посвячений для української справи, не терпить зради і пристосовництва.

Леся Українка з’ясовує нам, що той “мир”, що дає нам чужинець-окупант, є сто разів гірший за всі страхіння війни, а війна, коли б не було Степанів, могла б кінчитися перемогою. Ціла “Бояриня” надихана любов’ю до України, вона показала нам, як треба любити свою Батьківщину, так, як її любила

Оксана, як любив Іван і ті безіменні братчиці, що, ризикуючи головою, вишивали корогву для гетьмана Дорошенка, але не йти тим шляхом, яким пішла Оксана, – не дати себе завести на згубні манівці компромісу, угодовства і зради.

Фальшиві московсько-советські коментарі не затемнять скристалізованого власного світогляду великої письменниці. Як бачимо, з наказу “старшого брата” “модерні Степани” викинули цей великої ваги твір з 10-ти томового видання творів Лесі Українки.

Леся Українка, “візіонерка”, визначила правдиву дорогу своєму поневоленому народові, утвердивши, що Московщина – є ворожим народом, з яким треба говорити не “суплікою”, не “присягами”, а тільки мовою зброї.

Як бачимо, угодовство з Московщиною приводить до нещасного подружжя, до родинної трагедії і національної руїни. Сьогодні ця тема є дуже актуальна, бо терпіння, муки й тортури Московщина продовжує, а це вказує, що “гієна” не стане “голубкою”.

Страшна є сила Лесиного слова “убий, не здамся”. Вона безстрашно й без надії на друк у царських умовах пише цю драму “Бояриня”, щоб показати правдиву Московщину. Її вислужник не може голосно говорити у своїм власнім домі, бо боїться... своєї власної служби й стін своєї кімнати... Сьогоднішні “бояри”, чи пак – “яничари”, теж бояться мікрофонів.

А всю зловіщу сіть страху й забріхання, лукавства, обдурювання, зради, посіяного недовір’я брата до брата прориває у тріумфі оцей єдиний, дійсний і безсмертний клич: “Убий, не здайся!”.

Ми чули його в Симоненка, ми чули його в писаннях письменників шести- і семидесятників, ми чуємо в усій захальній літературі...

Це голос Лесі Українки, який пояснює нам оце чудо молоді генерачії в Україні. Чи друкували “Бояриню”, чи ні, то все одно її голос лунає навіть із її обкромених творів. Він же в кожному подиху її надхнення!

На хуторі "Зелений Гай".

Нижній ряд: Олена Пчілка, Леся Українка, Сергій Мерзжинський.

*Верхній ряд: Ісидора Косач, Олександр Драгоманов та
Ольга Косач-Кривинюк.*

Фото 1899 року.

*Леся Українка на відкритті пам'ятника
І. П. Котляревському в Полтаві.*

*Зліва: М. Коцюбинський, В. Стефаник, Олена Пчілка,
Леся Українка, М. Старицький, Г. Хоткевич, В. Самійленко.*

Фото 1903 року.

*Леся Українка серед мешканців вілли “Континенталь”.
Праворуч Лесі Українки – Микола Охріменко.*

Фото 1890-их років.

*Пам'ятник Лесі Українки в Українському Культурному Городі,
у Клівленді, Огайо.*

*Пам'ятник Лесі Українки в Новограді-Волинському,
там, де вона народилася.*

БІБЛОГРАФІЯ

1. Ольга Косач-Кривонюк, “Леся Українка – Хронологія життя і творчості”, В-во УВАН, Н.Й., 1971 р.
2. “Леся Українка” – твори в 10-ти томах, Київ, 1963, 64, 65 рр.
3. “Листи, статті, дослідження, спогади”, Академія Наук, Київ, 1960.
4. “Спогади про Леся Українку”, В-во “Дніпро”, Київ, 1971.
5. Леся Українка, “Вибране”, В-во “Дніпро”, Київ, 1966.
6. “Леся Українка 1871-1971”, Світовий Комітет для відзначення 100-річчя Лесі Українки, Філядельфія, 1971-1980, збірник праць.
7. Катерина Шуль, “Одного пополудня в Гелуані”, В-во ОУК, Торонто, 1971.
8. Іван Дзюба, “Та, що пильнувала Ватри”, В-во Орг. Укр. Канади, 1971 р., Л.У. “Бояриня”.
9. Леся Українка, “Бояриня”, Торонто, 1971 р., В-во О.У.К.
10. Є. Сверстюк, “Собор у риштованні”, В-во “Смолоскип”, Франція, 1970 р.
11. Д. Донцов, “Туга за минулим”, Лондон, 1953.
12. Л. Українка, “Палкі блискавиці”, Союз Українців у В. Бр., Лондон, 1971.
13. Р. Задеснянський, “Творчість Лесі Українки” – критичні нариси (вид. друге-доповнене), В-во “Укр. Крит. Думка”, Мюнхен.
14. Д. Донцов, “Літературно-Науковий Вісник”, 1931, “Олена Пчілка”.
15. Леся Українка, “Вибрані твори”, В-во “Молодь”, Київ, 1957.
16. “Леся Українка”, том I, Київ, 1963 р.
17. П. Рулін, “Перша драма Л. Українки”, “Л.У.”, том I, 1953 р.
18. Д. Донцов, “Поезія індивідуалізма”, “Укр. життя”, кн.

ІХ-Х, 1913 р.

19. Микола Зеров, “До джерел”, В-во Краків-Львів, 1943 р.
20. В. Мороз, “Серед снігів”, “Свобода”, 1971 р., ч. 53-60.
21. Д. Донцов, “Поетка українського рiсорджiмента”, “Лiт. Н.В.”, 1922 р.
22. Сергій Єфремов, “Історія Українських Письм.”, том II, Коломия, 1919 р.
23. Євген Онацький, “Українська Мала Енциклопедія”, Буенос Айрес, 1957 р.
24. Ю. Бойко, “Вибране”, Мюнхен, 1971.
25. Ігор Качуровський, “Північне Сяйво”, “Альманах”, 1971 р., Канада.
26. Богдан Романенчук, “Леся Українка”, том V, 1939 р., Львів.

ЗМІСТ

<i>Валентина Каплун. Мгр Павлина Андрієнко-Данчук</i>	5
Вступ	19
Середовище, в якому формувалася особистість Лесі	
Українки	28
Родина	29
Природа	40
Хвороба	43
Освіта	46
Творчість Лесі Українки	49
Лірика – вірші	49
Громадська лірика	65
Проза	68
Переклади	69
Поеми	70
“Титанічний хід по верхів’ях”	70
Драми	80
“Одержима”	89
“Йоанна жінка Хусова”	94
“Адвокат Мартіян”	95
“В катакомбах”	96
“На полі крові”	98
“Оргія”	101
Драматичні поеми на українську тематику	103
“Лісова пісня”	103
“Бояриня” (1910)	110
Післяслово	132
Бібліографія	139

Дарую Вам цей скромний дарунок в ім'я нашої
Святої УКРАЇНИ.

За словами письменника Володимира Самійленка:

Ти звеш мене й на голос любий твій
З великою любов'ю я полину,
Поки живуть думки в душі моїй,
Я заховаю в серці Україну
Як найцінніший скарб.

В біді твоїй рідніша ти мені,
Тобі несу я сили всі, що маю,
І всю любов мою й глибоке почуття
До ніг твоїх складаю,
Надхни ж мене!..

З любов'ю- Ваша Павлина.

Л. А. Данчук

